T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Tasavvuf Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

BAZI OSMANLI PADİŞAHLARININ TASAVVUF VE TARİKATLARLA İLİŞKİSİ

Ahmet ALTUNKAYNAK
18949016

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖZAYDIN

Diyarbakır 2021

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Tasavvuf Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

BAZI OSMANLI PADİŞAHLARININ TASAVVUF VE TARİKATLARLA İLİŞKİSİ

Ahmet ALTUNKAYNAK
18949016

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖZAYDIN

Diyarbakır 2021

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Bazı Osmanlı Padişahlarının Tasavvuf ve Tarikatlarla İlişkisi" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

..../..../.....

Ahmet ALTUNKAYNAK

İmza

ÖN SÖZ

Tasavvuf ilmi, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda ve gelişmesinde büyük bir etkiye sahiptir. Manevi terbiyeyi esas alan bu ilim tasavvuf ehli ile birlikte Osmanlı coğrafyasında yaygınlık göstermiştir. Halk arasında da ilgi gören tasavvuf, tarikatlar aracılığıyla nüfusunu artırmıştır. Tasavvuf sadece halkı değil, devletin her kademesinden insanları tesiri altında bırakmıştır. Osmanlı sultanları da tasavvuf ilmiyle ilgilenmişlerdir. Sultanların bazısı tarikat şeyhlerine intisap edip sufi olmuşlardır. Tarikatların zikir halkasına katılıp manevi olarak terakki etmişlerdir. Bu çalışmamızın birinci bölümünde; tasavvufun tanımı, gayesi, esasları ve Osmanlı döneminde faaliyet gösteren tarikatlar incelenmiştir. Bu bölümü yazmamızın amacı, tasavvuf yolunda ilerleyen bir kişinin hangi manevi hallerde bulunacağını göstermemizdi. Tasavvufun nefsi terbiye etmesi, sıkıntılara karşı sabrı gerektirmesi ve dünyanın geçiciliğini ilim olarak öğretmesi tasavvuf ehli hakkında bizlere bilgiler vermektedir. Bu yolda ilerleyen sultanların, makama ve mevkiye aldanmayıp gayelerinin Allah rızası olduğunu, aldıkları tasavvufi eğitimden dolayı söyleyebiliriz. İkinci bölümde ise, sultanların aldıkları tasavvufi eğitimin manevi hayatlarına tesirini el aldık. Sultanların bağlı oldukları tarikatlar ve mürşitlerini araştırdık. Sultanların devleti ayakta tutabilmek için sadece maddiyata değil, maneviyata da ihtiyaçları olduklarını işledik. Bu araştırmayı yapmamızın en büyük sebebi, Allah rızası ve devletin bekası için ömrünü geçiren sultanların manevi hallerini ortaya koyabilmektir. Çalışmam sırasında benden desteğini eksik etmeyen Dr. Öğretim. Üyesi Murat ÖZAYDIN hocama teşekkürü bir borç bilirim.

Ahmet ALTUNKAYNAK

Diyarbakır 2021

ÖZET

Tasavvuf; İslamiyet'in maddi ve manevi yaşantısı ile Efendimiz 'in (s.a.v) kendi hayatında tatbik ettiği yaşam tarzının, bir kurum halinde geçmişten şimdiye kadar süregelen biçimidir. Tasavvufun amacı, gerçekleştirmek ve bir hedefe varmak için izlenilen yol olduğu görülmektedir. Allah ile dirilmek için; Allah ile yok olma ve Allah ile bir olma gayesinde ve mücadelesinde olmuşlardır. Burada Allah'a yönelme arzusu ortaya çıkar, bu eğilimle tarikata girilir ve bir şeyhe bağlanılır. Allah rızasını kazanabilmek için zikir ve ibadete öncelik verilir. Osmanlı Devleti'nde tasavvufla olan irtibat bir anda gerçekleşen bir durum değildir. Devletin kültürel ve toplumsal mirasının bir sonucudur. Türk topluluklarının geçmişten Osmanlı'nın kuruluşuna dek yaşantılarında meydana gelen maddi ve manevi sıkıntılarda, tasavvuf erbabı devletinin her zaman yanında olmuştur ve halkın bu sıkıntılarla baş edebilmesi için irşad vazifelerinde bulunmuşlardır. Sufiler gerek cephede savaşarak gerekse toplum içerisinde yaşantılarıyla bir rol model olmuşlardır. Bu durumlar zamanla halkın tasavvufa iştirakini arttırmıştır. Sadece alt tabakada kalmayarak, devletin her kademesinde tasavvufa ve sufilere verilen değer artmıştır. Osmanlı padişahları tarikat şeyhleri ile sürekli irtibat halinde olmuş ve onlardan tavsiyeler almıştır. Bu çalışmamızın birinci bölümünde; tasavvufun tanım, gaye, esas ve faydaları irdelenmiştir. Osmanlıda faaliyet gösteren tarikatlar anlatılmıştır. İkinci bölümde ise, tasavvufun padişahların maneviyatına tesiri incelenmiştir. Çalışma literatür taraması ve devamında gelen yorum ve çıkarımlar ile sonuçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Sufi, İrşad, Tarikat, Osmanlı Devleti, Padişah

ABSTRACT

Sufism is the ongoing form of the material and spiritual life of Islam and the lifestyle of our Prophet (s.a.v) as an institution from past to present. It is to purify the heart and purify the soul from bad habits. Sufism seems to be the aim and the way to reach a goal. It is seen that in the struggle and aim of extinction and unity with God in order to be resurrected with God, the open-minded suites strive to overcome the domination that the soul wants to establish on the body and mind. Here, the desire to turn to Allah arises, and with this tendency, sect is entered and attached to a sheikh. It is given to dhikr and worship in order to gain the approval of Allah. In the Ottoman Empire, contact with Sufism is not a situation that happens at once. It is a result of the cultural and social heritage of the state. In the financial and moral problems of the Turkish communities from the past to the establishment of the Ottoman Empire, they have been by their time and have guided the people to cope with these difficulties. Sufis have become a role model both by fighting at the front and through their social life. These works increased the participation of the people in Sufism over time. The value given to Sufis and Sufis increased at the level of the state, not only in the lower strata. Ottoman sultans became permanent with their sect sheikhs and passed by them. In this study, first of all, the definition, purpose, basis and benefits of Sufism were examined. The sects operating in the Ottoman Empire are described. The second issue is the effect of Sufism on the spirituality of the sultans. The study resulted in a literature review and subsequent comments and inferences.

Keywords

Mysticism, Guidance, Sect, Ottoman Empire, Sultan

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ ..... **I**
ÖZET ..... **II**
ABSTRACT ..... **III**
İÇİNDEKİLER ..... **IV**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
OSMANLI DEVLETİ'NDE TASAVVUFUN TESİRİ

1.1. OSMANLI DEVLETİ'NDE TASAVVUFUN DOĞUŞU **5**
1.2. OSMANLI DÖNEMİ BAŞLICA TARİKATLAR **7**
1.2.1. Kübreviyye ve Sühreverdiyye Tarikatı 10
1.2.2. Nakşibendiyye Tarikatı 12
1.2.3. Halvetiyye Tarikatı 15
1.2.4. Kadiriyye Tarikatı 18
1.2.5. Rifaiyye Tarikatı 21
1.2.6. Mevleviyye Tarikatı 23
1.2.7. Bektaşiyye Tarikatı 28
1.2.8. Bayramiyye ve Melamiyye Tarikatı 31
1.2.9. Celvetilik Tarikatı 33
1.2.10.Sa'diyye Tarikatı 33

İKİNCİ BÖLÜM
BAZI OSMANLI PADİŞAHLARININ TASAVVUF VE TARİKATLARLA İLİŞKİSİ

2.1. OSMAN GAZİ **36**
2.2. ORHAN GAZİ **39**
2.3. I. MURAD (MURAD-I HÜDAVENDİGAR) **43**

2.4. I. BAYEZİD (YILDIRIM BAYEZİD) 45
2.5. II. MURAD 47
2.6. II. MEHMET (FATİH SULTAN MEHMET) 49
2.7. II. BAYEZİD 58
2.8. YAVUZ SULTAN SELİM 61
2.9. KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN 66
2.10. SULTAN I. AHMET 72
2.11. SULTAN II. ABDÜLHAMİT 75
SONUÇ 79
KAYNAKÇA 82

KISALTMALAR

bkz.	Bakınız
ter.	Tercüme
çev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	Editör
haz.	Hazırlayan
nr.	Numara
s.	Sayfa
c.	Cilt
yay.	Yayın
ktp.	Kütüphane

GİRİŞ

Tasavvuf, İslamiyet'in maddi ve manevi yaşantısı ile Efendimiz 'in (s.a.v) kendi hayatında tatbik ettiği yaşam tarzının bir kurum halinde geçmişten şimdiye süregelen biçimidir. Kalbi tezkiye edip, ruhu kötü huylardan arındırmaya denir. Tasavvuf hal ilmidir, tarifi yapılarak idrak edilmesi mümkün değildir. Bu ilim, insanların nelerden kendini muhafaza etmesini ve kalbiyle ruhunu nelerden arındırmasını öğretir. İnsanoğlundaki dünya sevgisini ortadan kaldırıp, ibadetlerle Rabbine olan bağlılığını arttırmayı amaçlayan ve Hz. Muhammed'in (s.a.v) kendi hayatında ortaya çıkardığı manevi hayatı, önceki dönemlerde tasavvufun 'züht', sonraki dönemlerde ise 'tasavvuf' ismiyle anılmasına neden olmuştur. Tasavvuf, ahlak ilmi olarak tanımlanmaktadır. Tasavvuf ilmi, sadece ibadetleri yerine getirmek değil, bununla birlikte insanları kırmamak, güzel ahlaklı olmaktır. Bunu yerine getiren amacına ulaşmış olur. İnsanoğlu tasavvufla, ibadetlerinde olması gereken ihlasa ulaşır. İnsanın buna ulaşabilmesi için mürşide ihtiyacı vardır. Tasavvuf ilmi, kişinin söz ve davranışlarının tümünde dininin gereklerine uygun hareket etmesidir. Tasavvuf ilmi, insanın İslam ahlakına sahip olması için ona yol gösterir. Nasıl ki tıp insanın sağlığına kavuşabilmesi için yol gösterirse, tasavvufta insanın kalbindeki kötülüklerden arınmasına yardımcı olur, kötü davranışlardan uzak durmasına iyiliğine yönelmesine vesile olur. İnsanoğlu bu sayede güzel işlere yönelir ve yaptığı her amelde Allah rızasını gözetir. Kişinin kötü huylardan uzak durup, iyi huylarla bezenmesi kalbini tasfiye eder. Dünya ve ahirette mutlu olup, huzura ulaşabilmek için doğru, sağlam bir inanca sahip olmak gerekmektedir. Dinin emrettiği şeyleri yapıp yasakladığı şeylerden uzak durmak gerekir. Bunu yapabilmek için haram ve helalleri iyi bilmek gerekir. İnsanoğlunun diğer bir yapması gereken nefsi terbiyedir. Çünkü nefis sürekli kötü olanı istemektedir. Nefsin bu isteklerinden kurtulup, Allah sevgisine erişebilmek için, Kur'an ve sünnete tabi olup amel etmek, mutasavvıfların eserlerini okumak ve sohbet halkalarında bulunmak gerekir. İnsanoğlu, kâmil imana

ulaşırsa ve Allah'ın ona emrettiklerini gönülden yerine getirirse Rabbi onu çok sever, onu her türlü beladan ve sıkıntıdan korur. Onu cennetine alır.

Manevi hayatta ilerleyip dünya ve ahiret mutluluğuna ulaşmak arabanın yolda ilerlemesine benzer. İman ve ibadetler bu aracın motor ve gövdesini ifade eder. Tasavvuf ilmi de aracın ilerleyebilmesi için gerekli yakıtı ifade etmektedir. Kalp kötülüklerden arındırılıp temizlenince, daima iyiliğe yönelir. Güzel davranışlar kendiliğinden hiçbir zorlama olmaksızın, refleks olarak meydana gelir. Tasavvuf ilmi, dış etkilerden kaçınıp Efendimiz (s.a.v.)'in gösterdiği yolda ilerlemektir. İslamiyet'te tasavvuf; nefsi kırmayı, benliği azaltmayı, sürekli artan bir şekilde Yüce Allah'ın huzurunda olma amacını güder. Moğol saldırılarıyla parçalanan Selçuklu Devleti'nin ardından Türk-İslam birliği bozulmuştu. Moğol Devleti'nin Orta Asya'dan başladıkları istilalardan sonra yenilen topluluklar, Batı'ya gitmek zorunda kalmıştılar. Bu durum Anadolu'da yoğun bir Müslüman ve Türk nüfusunu meydana getirmişti. Bu kadar sıkıntılı, karmakarışık bir devirde acıların hafifletilmesi ve otoritenin sağlanması için manevi bir lidere son derece ihtiyaç duyuluyordu. Anadolu'da Yunus Emreler, Mevlanalar, Hacı Bektaşi Veliler ile ortaya çıkan tasavvufi hareketlerin Şeyh Edebali'yle zirveye çıkması işte bu mecburiyetten dolayıydı. Bunu anlayan ve diğer beyliklere göre ahlaki ve coğrafi konumundan dolayı en uygunu olan Osmanlı Devleti'nin yükselmesinin en önemli sebeplerinden biri Allah'ın veli kullarının irşatları olmuştur. Çünkü başka beylikler, kuvvetlerini aralarındaki mücadelelerle harcarken, Osmanlı bu tür mücadelelere iltifat etmeyip bütün gücünü kâfirlere karşı cihat ruhuyla yaşamıştır. Sonuç olarak bu durumun bereketi ile hızlıca gelişmiştir.

Osmanlı toplumunda tasavvufun tesiri her dönemde görülmektedir. Devlet ricalleri, aydın kesimi, askerler, esnaflar, köylü ve şehirli olmak üzere toplumun her grubu arasında tasavvufun yayıldığı bilinmektedir. Tasavvuf, Osmanlı Devletinde meydana getirdiği köprü göreviyle adeta bir vahdet oluşturmuştur. Osmanlının siyasi ve içtimai her alanına nüfuz etmiştir. Osmanlı devleti resmi olarak inanç merkezli bir şekilde meydana gelmiştir. Varlığını ve otoritesini dine borçludur. Osmanlı'yı ele alan tarihçilerin büyük bir kesimi zahiri etkenler üzerinde durmaktadırlar. Fakat Osmanlı'nın bu derece ilerleyip, topraklarını genişletmesinde, manevi hayatında

büyük bir etkisi vardır. Bütün bunlardan yola çıkılarak tasavvuf ehlinin gözünde Osmanlı'nın ve padişahlarının önemli bir yeri bulunmaktaydı. Hatta bazı Osmanlı padişahları halkın gözünde evliya olarak görülmektedir.

Padişahların, tasavvufa olan yönelimleri ile altı asır ayakta kalacak bir devletin tohumları atılmıştır. Çünkü tasavvuf kişiye sabrı, nefis terbiyesini, rızayı, tevbeyi, murakabeyi öğretir. Ahlaken yükselebilmenin kapılarını açar. Osmanlı sultanları da bağlı oldukları tarikatlarla bu uygulamaları hayatlarına tatbik etmişlerdir. Böylece dünya makamlarına aldanmayıp, onun geçici bir süs olduğunun bilincinde yaşamışlardır. Tasavvufun esaslarını hayatlarına uygulayıp, ahlaken kemale ermişlerdir. Hem kendi halkına hem de gayrimüslimlere adaletli ve merhametli davranmışlar. Ömürlerini Allah'a hizmetle geçirmişlerdir. Kibre kapılmayıp, tevazu sahibi olmuşlardır. Her daim Allah zikrini lisanlarından eksik etmemişlerdir. Gittikleri tekkelerde sohbetlere katılıp, zikir halkasına girmişlerdir. Kimsesizlere ve yolda kalmışlara arka çıkıp onları ortada muhtaç olarak bırakmamışlardır. Yazdıkları eserlerde de nasıl manevi bir hal yaşadıkları ortaya çıkmaktadır. Onların bu hali sadece Müslüman halk tarafından değil, gayrimüslimlerce de takdirle karşılanmıştır. Vakitlerinin bir anını bile boş geçirmeyip ila-yı kelimetullah aşkıyla yanıp tutuşmuşlardır. İşte sultanların bu makamlara erişmesinin ve bu vasıflarla vasıflanmalarında tasavvufun çok önemli bir tesiri vardır.

Hazırlamış olduğumuz çalışmamız iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Osmanlı Devleti'nde Tasavvufun Tesiri araştırılarak, detaylı bir şekilde yazılmıştır. İkinci bölümünde, Tasavvufun Bazı Osmanlı Padişahlarının Manevi Hayatına tesiri incelenmiştir. Çalışma yapılan literatür araştırmaları doğrultusunda sonuç bölümünde kapsamlı olarak değerlendirilmiş ve çalışma sonuçlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE TASAVVUFUN TESİRİ

Osmanlı devleti resmi olarak inanç merkezli bir şekilde meydana gelmiştir. Varlığını ve otoritesini dine borçludur. Bu inanışa göre devlet-din birlikteliğinin ilk semeresini meydana getiren devletin, bekası için nizam-ı âlem şarttır. Osmanlı Devleti'nde devletin bekası için itaatsizlik ve adaletsizliğe izin verilmez. Osmanlı Devleti'nde düzenin ve birliğin oluşmasında tarikatların önemli bir etkisi vardır. Osmanlı'yı ele alan tarihçilerin büyük bir kesimi zahiri etkenler üzerinde durmaktadırlar. Fakat Osmanlı'nın bu derece ilerleyip, topraklarını genişletmesinde manevi hayatında büyük bir etkisi vardır.[1]Bütün bunlardan yola çıkılarak tasavvuf ehlinin gözünde Osmanlı'nın ve padişahlarının önemli bir yeri bulunmaktaydı. Hatta bazı Osmanlı padişahları halkın gözünde evliya olarak görülmektedir.

Selçuklu devletinden sonra başa gelen Osmanlı Devleti tarikatlara ve onların resmi kurumlarına çok ehemmiyet vermiştir. Devletin farklı birimlerinde tarikat mensupları vazifelendirilmiştir. Tasavvuf ehli padişah ve yöneticileri için sürekli hayır duada bulunarak, devlete manevi katkıda bulunmuşlardır. İdarecilere itaatin gerekliliğinden yola çıkarak padişaha samimi bir şekilde tabi olmuşlardır. Hatta bu itaat ve sevgi o kadar ileri bir seviyeye varmıştır ki padişahlarının ismini abdestsiz anılmaması gerektiğini ve bu edep üzere büyüdüklerini ifade etmişlerdir.[2]

Tasavvuf şeyhleri, her daim Osmanlı Devleti'nde değer görmüş önemli gün ve gecelerde düzenlenen organizasyonlarda yerlerini almışlardır. Müritlerinin sayısının artması ile sadece manevi olarak değil, devletin siyasi gücünü de koruyabilmesi için çaba göstermişlerdir.

---

[1] Osman Nuri Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** Erkam Yayınları, İstanbul 2013, s.265.

[2] Ömer Yılmaz, **Edirne Müftüsü Mehmed Fevzi Efendi, Hayatı, Eserleri, ve Tasavvuf Anlayışı**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara 2008, s.69.

1.1. OSMANLI DEVLETİ'NDE TASAVVUFUN DOĞUŞU

Moğol saldırılarıyla parçalanan Selçuklu Devleti'nin[3] ardından Türk-İslam birliği bozulmuştu. Moğol Devleti'nin Orta Asya'dan başladıkları istilalardan sonra yenilen topluluklar, Batı'ya gitmek zorunda kalmıştılar. Bu durum Anadolu'da yoğun bir Müslüman ve Türk nüfusunu meydana getirmişti. Bu kadar sıkıntılı, karmakarışık bir devirde acıların hafifletilmesi ve otoritenin sağlanması için manevi bir lidere son derece ihtiyaç duyuluyordu. Anadolu'da Yunus Emreler, Mevlanalar, Hacı Bektaşi Veliler ile ortaya çıkan tasavvufi hareketlerin Şeyh Edebali'yle zirveye çıkması işte bu mecburiyetten dolayıydı. Bunu anlayan ve diğer beyliklere göre ahlaki ve coğrafi konumundan dolayı en uygunu olan Osmanlı Devleti'nin yükselmesinin en önemli sebeplerinden biri, Allah'ın veli kullarının irşatları olmuştur. Çünkü başka beylikler, kuvvetlerini aralarındaki mücadelelerle harcarken, Osmanlı bu tür mücadelelere iltifat etmeyip, bütün gücünü kâfirlere karşı cihat ruhuyla yaşamıştır. Sonuç olarak, bu durumun bereketi ile hızlıca gelişmiştir. Diğer beyliklerdeki önemli kişilerde, bu çekişmelerden rahatsızlık duyarak Osmanlı Devleti'ne göç etmişlerdir.[4] Anadolu yurdunda güçlü bir tasavvuf hareketi meydana gelmişti. Farklı coğrafyalardan Anadolu'ya gelenler bulunmaktaydı. Üstelik Hoca Ahmet Yesevi'nin tarikatına mensuplarda bulunuyordu.[5]

Osmanlı toplumunda tasavvufun tesiri her dönemde görülmektedir. Devlet ricalleri, aydın kesimi, askerler, esnaflar, köylü ve şehirli olmak üzere toplumun her grubu arasında tasavvufun yayıldığı bilinmektedir. Tasavvuf, Osmanlı Devletinde meydana getirdiği köprü göreviyle adeta bir vahdet oluşturmuştur. Osmanlının siyasi ve içtimaı her alanına nüfuz etmiştir. Sanat, musiki, estetik, şiir gibi alanlarını da tesiri altına almıştır. Gündelik hayattaki destan, menkıbe, deyim, atasözü, ninni, türkü ve şakalarda bile tasavvufi etkinin yansımaları görülür.

---

[3] Haşim Şahin, **Osmanlı Devleti Kuruluş Döneminde Dini Zümreler: (1299-1402)**, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2007, s.75.

[4] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.265-266.

[5] Mehmet Fuat Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1976, s.200.

Osmanlı Devletinde tasavvuf bizzat var olmuştur.[6] Bundan dolayı tekkeler, halkın dinin hazzını aldığı yerler haline gelmişlerdir. Osmanlıda tasavvuf, tekke teşkilatı ile vücut bularak sistemleşmiştir. On ikinci asırda kurumsallaşan tasavvuf fikri, tarikatlar aracılığıyla İslâm dünyasında geniş bir yer bulmuştur. Osmanlı'nın kurulması ile bu topraklar birçok tarikatın ilgisini çekmiş ve faaliyet alanı haline gelmiştir. Tarikat ehlinin ilgi odağı haline gelen bu topraklar da devlet büyüklerinin desteği ile tarikat mensupları himâye altına alınmış ve hürmet görmüşlerdir. Orta Asya, Horasan, Kafkasya ve Orta Doğu olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinden pek çok tasavvuf mensubu Anadolu'ya gelip tarikatını burada yaymaya çalışmıştır. Farklı coğrafyalardan gelen bu sofilerin etkisinin yanı sıra Anadolu coğrafyasında da yeni tarikatlar yaygınlık kazanmıştır. Osmanlı topraklarında Halvetiyye, Nakşibendiyye, Mevleviyye, Bektaşiyye, Kâdiriyye, Bayramiyye ve Rifâiyye tarikatları faaliyet göstermişlerdir. Bu topraklarda en fazla Nakşibendiyye tarikatına intisap etmiş mürit bulunmaktadır. Bu tarikatı Celvetilik, Halvetilik ve Mevlevilik takip etmektedir. [7]

Osmanlı Devleti'nin ilerlemesiyle sosyal, kültürel, ilmi alanlarda gelişmeler meydana gelmiştir. Tasavvuf sahasında İbnü'l Arabi felsefesine bağlı düşünce gelişme göstermiştir. Sufiler, sözlü ve yazılı alanlarda tasavvufa hizmet etmişlerdir. Tasavvufu toplum içinde yaymışlardır. Tasavvufun büyüklerinin meşhur eserleri tercüme ve şerh edilerek, onların bu tasavvufi bilgileri Osmanlı'ya aktarılmıştır. Özellikle Mevlana Celaleddin Rumi ve Muhyiddin İbnü'l Arabi'nin eserlerinin tercümeleri çok yaygındır.

Anadolu'da XIII. yüzyılda bahsettiğimiz gibi birçok tasavvufi grup bulunmaktaydı. Fakat bu dönem içerisinde, Anadolu'nun küçük bir bölümü Osmanlı hâkimiyetinde bulunmaktaydı. Bu sebeple Anadolu topraklarında olan grupların tümü, erken dönem Osmanlı Beyliği'nde mevcut değildi. Araştırmalara göre bu topraklarda sufi gruplarından Rum Abdalları, Yesevî, Kalenderî, Vefâî, Haydarî ve Rıfailerin olduğu bilinmektedir. Türk İslam tarihi bakımından 13. Yüzyıl, Anadolu'da dini fikirler ve bununla alakalı olarak meydana gelen tarikatlar açısından önemli bir zaman dilimidir. İslam düşünce dünyasında fikirleriyle iz bırakmış olan

[6] Mahmut Erol Kılıç, **Sufi ve Şiir-Osmanlı Tasavvuf Şiir'inin Poetikası**, İnsan Yayınları, İstanbul 2004, s.36-37.

[7] Mustafa Kara, **Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar**, Sır Yayınları, Bursa 2003, s.267.

birçok mütefekkir, bu zamanda yaşamış ve eserler vermiştir. Müslümanların yaşadığı toplumdaki siyasi meseleler, birçok mütefekkirin bu coğrafyadan çıkmasına sebep olmuştur. Moğollardan kaçan birçok din adamı yaşadıkları toprakları terk etmek durumunda kalmışlardı. Gittikleri devletlere bilgi ve düşünce zenginliklerini de beraber getirmişlerdir. Orta Asya menşeili dini liderlere bağlı tarikatların yayılması da yine bu zaman diliminde meydana gelmiştir. Orta Asya, Irak, Suriye, Mısır, İran gibi birçok İslam coğrafyasındaki ilmi çalışmalar ve tasavvuf anlayışlar Anadolu'da yer almıştır.

Osmanlı coğrafyasındaki başlıca tarikatlar; Babailer, Kalenderiler, Bayramiye, Celvetilik, Ahiler, Haydarilik, Vefaiyye, Sühreverdilik, Kübrevilik, Nakşibendilik, Rifailik, Kadirilik, Halvetilik, Mevlevilik ve Bektaşiliktir.

Vefaiyye tarikatının özellikle önemi ifade edilmelidir. Vefaiyye tarikatı, Selçuklu Devleti'yle Osmanlı Devleti'nin özellikle ilk yıllarında gayet etki ortaya koymuştur. Bilhassa Anadolu, Irak ve Suriye gibi topraklarda etkili olmuştur. Kurucusu Ebu'l Vefa El-Bağdadi'dir. Doğum yeri Irak'tır. 1026-1107 yıllarında yaşamıştır. Osmanlı Devleti'nde Şeyh Edebali Hazretleri, Vefaiyye Tarikatı'na mensuptur[8]. Ayrıca Osman Gazi'nin de kayınpederidir. Osman Gazi, Şeyh Edebali hakkında övgü dolu sözler kullanmış ve onun adına Bilecik vilayetinde zaviye yaptırılmıştır. Orhan Gazi devrinde yaşayan Geyikli Baba, başka bir Vefaiyye tarikatı mensubu sufi olup Bursa'nın fethine iştirak etmiştir.

1.2. OSMANLI DÖNEMİ BAŞLICA TARİKATLAR

Türklerin İslamiyet'e girmelerinde tasavvufun büyük etkisi olmuştur. Türkler İslamiyet içerisinde bir zümre olan tasavvufu benimsemiş ve sahiplenmişlerdir. Fetihlerle birlikte Anadolu ve Balkanlar'da bu tesir devam etmiş ve buralarda tarikatların mühim faaliyetleri oldu. Osmanlı Devleti'nde yaşayan mutasavvıflar, yazdıkları eserlerle de topluma etki etmişlerdir.[9] Osmanlı'da devletin her yerine dağılmış olan tarikatlar İslamiyet'i anlatmak ve erenlik[10] vazifesini yerine

[8] Şahin, **Osmanlı Devleti Kuruluş Döneminde Dini Zümreler: (1299-1402)**, s.87.
[9] Kara, **Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.337.
[10] Mehmet Necmeddin Bardakçı, **Osmanlı Devletinin Kuruluş Sürecinde Tasavvuf ve Tarikatlar**, Arayışlar- İnsan Bilimleri Araştırmaları, c.1, s.2.

getirmişler. Sonraki zamanlarda ise, sosyal hizmetler veren eğitim kuruluşları olarak görev yapmışlardır.

Balkanlarda çalışmalar yapan tarihçi bilim adamları, buraların Türkleşmesi ve İslamlaşması konularında önemli etkenleri anlatmışlardır. Osmanlı Devleti'nin yaptığı fetih ve iskân uygulamalarıyla bu bölge halkının Osmanlıya el açmasında, tarikatların rolü çok fazladır. Bununla birlikte, fetih sırasında bölgeye gelen sufilerin ve erenlerin varlığı da çok etkili olmuştur. Bu bölgelere inanç ve adetlerini de birlikte getiren dervişler buralarda Kadiri, Rufai, Mevlevi, Bektaşi, Halveti ve Melami gibi tarikatlarla karşılaşmışlardır. İslâm tarihimizde tarikat ve tekkelerin eğitim kurumu olarak kültür ve medeniyetimize katkıları oldukça fazladır. Tasavvufi ilimlerin öğretildiği tekkelere hankâh, dergâh ve zaviye gibi isimlerde verilmiştir.[11] Tekke Farsça kökenli bir kelimedir. Sığınılacak, dayanılacak yer anlamına gelmektedir. Tekkelerin küçüklerine "zaviye" denmektedir. Büyüklerine ise "hankâh" veya "dergâh" denilmektedir. Merkez tekkelere ise "Asitâne" denmiştir. Asitane, bütün tekkelerin bağlı olduğu tekkelerdir. Mevleviler âsitane ve dergâh tekkelerini yaygın olarak kullanmaktadırlar.[12]

Müslümanların kurduğu devletlerin meydana geliş safhasında gayet etkili olan tekkeler, Türklerin Anadolu topraklarını yurt edinmesinde de önemli etkileri olmuştur.[13] Hankah, zaviye ve ribat gibi tekkeler Anadolu'ya yerleşimi kolaylaştırıyordu. Batı'ya doğru olan bu göçlerin kalıcı olmasını kolaylaştırıyordu.[14] Anadolu halkının İslamiyet'e girmesinde tekkelerin önemi gerçekten çok fazladır. Avrupa'dan Afrika'ya, Anadolu'dan Balkanlara kadar dünyanın çeşitli yerlerinde bu tür tekkelerle, İslamiyet'in gelişmesini engellemeye çalışan faaliyetler bertaraf edilmiştir. Konaklama amacıyla tekkelere gelen insanlardan, bu manevi ortamdan ayrılmak istemeyip, buradaki dervişlerin yanında kalmaya karar veren ilim sahibi, yolcu ve devlet ricallerinin sayısı çok fazladır. Bununla birlikte bu tekkeler gayrimüslimler tarafından "Müslümanların koleji" olarak isimlendirildiğinden dolayı, burada gördükleri sıcak ve içten ortam onlara İslamiyet'i tanıtmıştır. Bu

[11] Ziya Kazıcı, **Osmanlı'da Eğitim Öğretim**, Bilge Yayınları, İstanbul 2004, s.195.
[12] Hasan Kamil Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005, s.270.
[13] Bardakçı, **Osmanlı Devletinin Kuruluş Sürecinde Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.12.
[14] Mustafa Akdağ, **Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi**, Cem Yayınları, İstanbul 1974, s.38.

tekkelerin oluşumu ve işleyiş sistemi tasavvufi eserlerde anlatılmıştır. Tarih kitapları, vakfiyeler, seyahatnamelerde tekkeler hakkında bilgiler verilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda tarikatların şeyhlerinin belirlenmesi, Efendimiz (s.a.v) tarafından manevi olarak gerçekleşmektedir. Manevi bir silsile halinde şeyhlik vazifesi Efendimiz 'den sonra ruhani olarak verilmektedir. Mürit, mürşidine bağlanır ve "biatleşme" denilen bu düzen böylece devam ettirilmektedir.[15] Buradaki manevi anlaşmanın kuralları Efendimiz (s.a.v) ve sahabesinin birbirleriyle yaptıkları itaatleşmenin bir benzeridir. Manevi eğitim okulu kabul edilen tarikatların aralarındaki bazı farklılıklar meşreplerinden kaynaklanmaktadır. Her sufi kendi karakterine, mizacına uygun olan bir şeyhin peşinden giderek ona itaat eder. Bazısı Kadirilikte, bazısı Mevlevilikte, bazısı Nakşibendilikte, bazısı ise Halvetilikte kendini bulur ve burada sebat eder. Her birey kendi mizacına, fıtratına uygun yer arar ve böylece özüne varmaya çalışır.[16] Tekkelerde tatbik edilen dini uygulamalara ayin denilmektedir. Uygulanan bu dini ayinlerin her tarikatta ismi farklı olabilmektedir. Mesela; Mevlevilik tarikatında ayine sema, Kâdirîlik tarikatında devran, Halvetîlik tarikatında darb-ı esmâ, Rifâilik tarikatında zikr-i kıyam, Yesevilik tarikatında zikr-i erre ve Nakşibendîlik tarikatında ise hatm-i hâcegân olarak isimlendirilmektedir. Bazı tekkelerde evrat ve zikre ilaveten başka uygulamalarda bulunmaktadır. Örnek vermek gerekirse bu konuda, Mevlevi sufilerin musiki eşliğinde dönerken yaptıkları sema mukabelesi denilebilir.[17]

Türk-İslâm devletlerinde tasavvuf bir ilim olarak kabul edilmesinden dolayı, eğitim müessesesi olarak görülmüştür. Bundan dolayı tasavvuf Osmanlı Devleti'nde sosyo-kültürel yaşamda, maddi ve manevi kalıcı etkiler bırakmıştır.[18] Osmanlı Devleti'nde tekkeler sadece bu topraklarda değil, Balkanlar'daki topraklarda da çok etkin bir faaliyet alanı göstermiştir. Hatta bu durumdan dolayı Balkanlar'daki tekke sayısı oldukça fazla hale gelmiş ve buradaki tekkeler eğitim merkezi görevi görmüşlerdir. Balkanlar'da bulunan tekkelerde sadece tasavvufi eğitim verilmemiş,

[15] Alberto Fabıo Ambrasio, **Dervişler Tarihi Antropolojisi Mistik Yönü**, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2002, s.68-69.
[16] Fatih Mehmet Şeker, **Osmanlı İslâm Tasavvuru**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015, s.381.
[17] Eyüp Baş, **İslâm Kurumları Tarihi**, Grafiker Yayınları, Ankara 2013, s.285.
[18] Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar,** s.229.

bununla birlikte tekkeler hastane, okul, dinleme yeri, spor yeri, zikir alanları, edebiyat merkezleri haline gelerek insanlara hizmetler sunmuşlardır.

Tekkelerin bir kısmı, Osmanlı tarafından, özellikle ulaşım için güvenli olmayan yörelerde yapılıyordu. Bu bakımdan dağlarda, geçitlerde, korkutucu boğazlarda yapılan tekkeler, idareyi kolaylaştırmaktaydı. Ayrıca ticaret yollarında insanların önünü kesen ve korku salan eşkıyaları ve hırsızları engellemek için manevi karakol vazifesi üstlenmişlerdir.[19] Bölgedeki tekkeler sosyal yardım kuruluşu gibi de halka hizmet etmiş; fakir, miskin, yetim ve yolcuların ihtiyaçlarını gidermiş ve tekkenin aşevlerinde ahaliye ücretsiz yemek vermişlerdir. Balkan Devletleri'nde, günümüzde de bu özellikleri taşıyan tekkeler bulunmaktadır. Mesela, faaliyette olan ve Bosna'da bulunan Mesudiye Tekkesinde hastalar halen tedavi edilmektedir. Tekke kültüründen esinlenerek yapılan ve faaliyetlerine halen devam eden Mesudiye Tekkesi, farklı farklı hastalıkları tedavi eden Bosna-Hersek'te bir hekimlik merkezidir. Balkanlar'da bulunan tarikatlar bölgede bulunan halka önemli hizmetler vermiştir. Buradaki birçok yerleşim alanlarında inşa ettikleri tekkeler, farklı farklı kolları tarafından iyice yayılmış ve benimsenmiştir.

1.2.1. Kübreviyye ve Sühreverdiyye Tarikatı

Orta Asya tarikatı olan Kübreviyye'nin kurucusu Necmeddin Kübra'dır. Hemadaniyye, Nurbahşiyye, Rükniyye bu tarikatın Türkistan ve İran'da yayılmış olan kollarıdır. Kübreviyye tarikatı Mevlevilik ve Nakşibendilik tarikatlarını da etkilemiştir. Mevleviliğin lideri olan Mevlana'nın babası Bahaeddin Veled, Necmeddin Kübra'nın halifelerinden biridir. Kübreviyye tarikatı müritlerinden Necmeddin Daye meşhur eseri Mirsadu'l İbad'ı Sivas'ta kaleme almıştır. Kasım Karahisari bu önemli eseri Türkçe 'ye tercüme etmiştir. Bu eser 2. Murad için Türkçe'ye çevirilmiştir. Necmeddin Kübra Hazretlerinin Usul-i Aşere isimli eseri, İsmail Hakkı Bursevi hazretleri tarafından tercüme edilmiştir. Fevaihu'l-Cemal adlı eseri de tasavvuf psikolojisi açısından gayet önem arz etmektedir. Necmeddin Kübra'ya atfedilen fakat halifelerinden Necmeddin Daye'nin eseri Te'vilat-ı Necmiye, tefsir açısından Osmanlı'da bulunan tasavvuf ehli için önemli

[19] Ziya Kazıcı**, Osmanlı Vakıf Medeniyeti**, Bilge Yayınları, İstanbul 2003, s.185.

kaynaklardandır.[20] Kübreviyye tarikatı, Buharalı Şemseddin Muhammed ile Osmanlı topraklarına girmiştir. Efendimiz'in neslinden olduğu için Emir Sultan olarak anılmaktadır.

Bu asırda yaşamış Tasavvuf ehlinin en önemlilerinden biri de Emir Sultan'dır. Bazı kaynaklarda Nurbahşiyye tarikatına intisap etmiş biri olduğu bahsedilir. Moğol Devleti ile savaş ederken şehit olan Necmeddin-i Kübra'ya nispet edilen Kübreviyye Tarikatı'nın kolu olan Nurbahşi'nin liderinin vefatına bakarsak Emir Sultan'nın, Nurbahşi değil de Kübrevi olması gerekmektedir. Emir Sultan, Yıldırım Beyazıt'ın damadı olarak Osmanlı Devleti'nde birçok hizmette bulunmuştur. Bundan dolayı Emir Sultan'a Osmanlı'da büyük bir muhabbet beslenmiş ve onun adına vakfiyeler yapılmıştır.[21] Emir Sultan'ın eşi tarafından Bursa'da kurulan tekke, bu şehirde tarikat merkezi haline gelmiştir. Buranın vakfiyesi, Fatih Sultan Mehmet tarafından tanzim edilmiştir. Emir Sultan hayatta iken halifeleri; Bursa, Balıkesir, Aydın, Edremit, Mihaliç, Saruhan'a kadar yayılmışlardır.[22] Vefatının ardından yerine Hasan Hoca geçerek tarikatın şeyhi olmuştur. Ardından Emir Sultan dergâhının şeyhliği, Nakşibendiliğe ve Celvetiyye'ye geçmiştir. Sultanlar, Emir Sultan'a aşırı derecede hürmet gösterirlerdi. Emir Sultan, II. Murad'ın kılıcını bizzat kendisi kuşandırmıştır. Vefatının ardından bile kabri sürekli padişahlar tarafından ziyaret edilip, dua edilmektedir. Kübreviyye tarikatı, Osmanlı coğrafyasının içinde Uşak'ta Emir Ahmed Semerkandi hazretleri tarafından da faaliyet göstermiştir. Nu şeyhin ardından yerine Hüsamettin Uşşaki gelerek hizmetlere devam etmiştir.

Sühreverdiyye tarikatı, Osmanlı'nın kuruluş dönemlerinde Kübreviyye tarikatı gibi yayılma alanı bulamamıştır. Ancak zamanla bu tarikatın kolu olan Zeyniyye tarikatı, devlet içerisinde faaliyet gösterip yayılma alanı bulmuştur. Bu tarikatın şeyhi Zeyneddin Hafi'nin halifesi olan, Abdurrahim Rumi Merzifon'a gelip Tekke meydana getirdiği zaman II. Murad kendisine vakıftan maaş bağlamıştır. Sultan Fatih döneminde de, şeyh hazretlerinin halifelerinden olan Şeyh Vefa cami ve

[20] Süleyman Uludağ, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s.34.
[21] Kara, **Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.114.
[22] Reşat Öngören, **Osmanlı Türkiye'sinde Tarikatlar**, İsam Yayınları, İstanbul 2015, s.71.

hamam yaptırılmıştır. Kanuni döneminde de bu tarikata gayrimüslimlerden alınan vergi bağlanarak devlet desteği verilmiştir. Bu tarikat, Bursa'da Abdullatif el- Kudsi tarafından faaliyet gösterip irşad vazifelerinde bulunmuşlardır. Bu şeyhin hizmetleri ile Edirne, Bursa, Kastamonu, Bilecik, Muğla, Tire gibi bölgelerde tarikat faaliyet göstererek yayılma fırsatı bulmuştur.[23] Sadrazamlardan Sinan Paşa, Mahmut Paşa, İbrahim Paşa, Rüstem Paşa, şeyhülislamlardan Zenbilli Ali, Molla Fenari, Molla Hüsrev, Molla Fenari gibi birçok devlet ricali bu tarikata intisab etmiştir.[24]

1.2.2. Nakşibendiyye Tarikatı

Nakşibendilik, Bahaeddin Nakşibend[25] tarafından kurulmuş, Osmanlı döneminde tasavvufi hayatı XV. asır itibariyle tesiri altına almıştır. Tarihsel açıdan baktığımız zaman tarikat Hazreti Ebubekir döneminden başlayıp Beyazid-i Bistami, dönemine kadar Sıddıkiyye ve Bekiriyye adıyla bilinmektedir. Bu tarikat hazreti Ebubekir'e dayandırılmaktadır. Önceleri şifahi olarak aktarılan bu tarikatın öğretileri daha sonraki dönemlerde ise yazıyı aktarılarak yayılmıştır. Nakşibendiyye tarikatı Yusuf el-Hemedani'ye kadarki dönemde Tayfuriyye adıyla anılmaktadır. Daha sonraki dönemlerde ise yani Bahaeddin Nakşibend'e kadar olan süreçte hacegan ismiyle tanınmıştır. Bu dönemden günümüze kadar geçen süreçte Nakşibendiyye ismi ile anılmıştır. Sonradan bu tarikat hakkında değişik adlar kullanılmışsa da bu adlar tarikatın geneline yansımamış ve Nakşibendiyye adıyla meşhur olmuştur. Bu tarikatın ana unsurlarının şekillenmesinde Hacegan ekolünün tesiri çok fazladır.

Hanefilik ve Maturidilik görüşlerinin yaygın olduğu coğrafyada gelişen bu tarikat, bununla birlikte medrese kültürünün de bulunduğu ve ilmi konulara bağlı bir toplumda yerleşip, yayılmıştır. Silsile ve hafi zikir gibi önemli olguların ortaya çıkması bu tarikatın bulunduğu coğrafya ile doğrudan ilişkilidir. Hanefi mezhebine mensup olduğunu ifade eden Şah-ı Nakşibend, kendi tarikatının Efendimizin sünnetine tamamen tabii olmaktan ibaret olduğunu söylemiştir. Onun Farsça, Türkçe ve Arapça'ya hâkimiyetinin bulunduğu ve özellikle ilme karşı çok fazla hassas olduğu ve bunun sonucunda birçok âlimin ona tabi olduğu rivayet edilmektedir. Takvayı, dini kurallara uyumayı, ruhsatlarla değil de az ile yetinerek amel etmeyi

[23] Öngören, **Osmanlı Türkiye'sinde Tarikatlar**, s.73.
[24] Öngören, **Osmanlı Türkiye'sinde Tarikatlar**, s.73.
[25] Kara, **Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.33.

müritlerine tavsiye etmiştir.[26] Bu tarikatta sohbet çok önemli bir unsurdur. Bu tarikata intisap etmek isteyen kişiye şeyh tarafından her gün yapacağı zikirler telkin edilmektedir. Bu tarikatta zikirler gizli olarak icra edilmektedir.[27] Nakşibendiyye tarikatının diğer önemli bir unsuru ise rabıtadır. Tasavvuf ilminde önemli bir yer tutan rabıta; şey, hiç, sevme, örnek alma gibi anlamlara gelmektedir. Bu tarikatta rabıta uygulaması zamanla şeyhin suretini düşünme ilkesine dönüşmüştür. Gayesi şeyhinin ruhaniyetinden feyz almak, manevi bir bağ kurmak ve dünya ile ilgili düşüncelerden kalbi tezkiye etmektir. Bu tarikatta toplu olarak icra edilen zikre ise Hatmi hacegan denilmektedir. Her gün icra edilen bu zikir ikindi namazından sonra ya da yatsı namazından sonra toplu olarak yapılır.

Anadolu topraklarına bu tarikatın ilk girişi, Amasya'da Buharalı Hace Rukneddin Mahmud tarafından gerçekleşmiştir. Burada Mahmud Çelebi Tekkesi kurulmuş ve irşad vazifelerini yerine getirmişlerdir. İstanbul'daki ilk tekkelerini Fatih Sultan Mehmed Han döneminde açmışlardır. Bu tekkenin adı da Hindiler Tekkesidir.[28] İlk merhalede Abdullah İlahi, Türkistan'a gidip Nakşibendi şeyhi olan Ubeydullah Ahrar'a tabi olmuştur. Ardından Anadolu'ya gelerek burada dini yaymak için harekete geçmiş ve halifesi Emir Buhari, İstanbul'da Nakşibendiyye tekkesini kurmuştur. Lamii Çelebi, Emir Buhari'ye bağlıydı. Bu tekke, tekkelerin faaliyeti durdurulana kadar varlığını sürdürmüştür.[29] Bir sonraki merhale, Mehmed Emin Takatli ile başlamaktadır. Mehmed Emin Takatli'ye intisap etmiş olan Müstakimzade Süleyman Sadeddin, İmam Rabbani'nin meşhur eseri olan Mektubat'ı, Türkçe 'ye tercüme ederek Nakşibendiyye'nin Hint kolu olan Müceddidiyye'nin etkisini Osmanlı Devleti'ne taşımıştır.[30] Sonraki aşama, Bağdatlı Halid b. Ahmed'le başlamaktadır. Halid b. Ahmed ile Hindistan'dan gelen Nakşibendi Tarikatı'nın etkisi Suriye, Irak, Kafkasya, Balkanlar ve Anadolu'yu kapsamış ve günümüze kadar gelmiştir. Yavuz'un hocası olarak bilinen Halimi Çelebi bu tarikata mensuptur. Şehzadeliği zamanında Kanuni'ye de eğitim vermiştir. Kanuni'nin zikir aldığı ve bunu yerine getirdiği tarikatlardan biri de Nakşibendiyye'dir. Bu tarikatın İstanbul'da

[26] Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.262.
[27] Mahir İz, **Tasavvuf Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatlar**, Türdav Yayınları, İstanbul 2000, s.240.
[28] Öngören, **Osmanlı Türkiye'sinde Tarikatlar**, s.78.
[29] Mehmet Baha Tanman, **Emir Buhari Tekkesi**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ankara 1992, s.126.
[30] Bursalı Mehmet Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2016, s.36-91.

Emir Buhari tarafından açılan Edirnekapı ve Ayvansaray tekkeleri birçok sufi yetiştirmiştir. Bu tekkelerden Osmanlı coğrafyalarına yayılan sufiler irşad vazifelerini yürütmüşlerdir. Bu tarikata sadece halk değil devlet ricalleri de teveccüh etmişlerdir. Muslihuddin Mustafa Sururi, Mahmud Çelebi, Kavaklızade Mehmed Efendi gibi birçok âlim intisap etmiştir.[31] III. Murad döneminde, Ahmed Sadık Taşkendi hazretleri ile bu tarikat İstanbul'da faaliyet göstermiştir. Bu tarikatın Urmeviyye kolu Bursa'da ve Anadolu'da çok etkin olmuşlardır. XVII. Yüzyılda İstanbul'a gelen Murad Buhari ile tarikatın Müceddidiye kolu da devlet içinde yayılma fırsatı buldu. Devlet adamları da bu tarikata yönelip intisap ettiler. Damatzade Ahmet Efendi, Mehmet Salih Efendi, Seyyid Mustafa Efendi, Maraş Valisi Abdullah Paşa, Kazasker Damatzade Mehmet Murad Efendi gibi kişiler tarikata intisap ettiler.[32]

Nakşibendiyye Tarikatına mensup sufilerin kaleme aldığı eserlerin bir kısmı Osmanlıca yazılmış veya Osmanlıca 'ya tercüme edilmiştir. Bu eserler Nakşibendilik hakkında bilgi veren mühim kaynaklardır. Osmanlı Nakşibendiyye sufileri tarafından yazılan eserlerin listesi oldukça fazladır. Nakşibendiyye tarikatı İslam âleminde Kadiriyye tarikatından sonra en çok faaliyet alanı bulan tarikatlardan biridir. Nakşibendiyye tarikatı, Yeseviye ve Kübreviyye olmak üzere başka bütün tarikatların yerini alıp çok geniş coğrafyalara yayılarak hizmetlerde bulunmuşlardır.[33]

Bu tarikatın lideri kabul edilen Bahaeddin Nakşibend, Buhara civarlarında dünyaya gelmiştir. Babasının yanında onunla birlikte nakış işlemeciliği yaptığından dolayı 'Nakşibent' unvanı kendisine verilmiştir. Bu tasavvufi tarikata en önemli ilke olarak sohbet kabul edilmektedir. Sohbet esasına çok önem verilmekte ve müritlere sıkça tavsiye edilmektedir. Bu tarikatta sema mukabelesi ve cehri zikir tercih edilmemektedir. Ama bu tasavvufi uygulamalara da kesinlikle katı bir tutum içinde değillerdir.[34]

---

[31] Öngören, **Osmanlı Türkiye'sinde Tarikatlar**, s.79.
[32] Öngören, **Osmanlı Türkiye'sinde Tarikatlar**, s.80.
[33] Hamid Algar, **Nakşibendiyye**, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2006, c.32, s.335.
[34] Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.296.

Osmanlı Devleti'nin kurulum aşamaları zamanında özellikle Maveraünnehir ve Türkistan civarlarında Nakşibendilik tarikatı yayılmış ve toplumun ıslahı için gayret göstermiştir. Bu dönemde özellikle Ubeydullah Ahrar,[35]Alaeddin Attar ve Muhammed Parsa gibi Nakşibendi temsilcileri bu coğrafyalarda ön plana çıkmışlardır. Nakşibendi tarikatının Balkan ve Anadolu coğrafyalarında üne kavuşması ve yayılması Ubeydullah Ahrar'ın 2. döneminde halife olarak tayin edilen Abdullah Simavi ve halifeleri vasıtasıyla gerçekleşmiştir.

Bu zatlar Anadolu coğrafyasının Müslümanlaşması ve Türkleşmesi için büyük çaba sarf etmiş ve yaşantılarıyla insanlara birer örnek olmuşlardır. Kısa zamanda çok büyük tesir göstererek büyük kitleler halinde insanların tarikata intisap etmelerine vesile olmuşlardır. Abdullah Simavi, sadece Anadolu ile kalmayıp farklı coğrafyalara da gidip buralarda tekkeler kurmuşlardır. Abdullah Simavi, İstanbul, Simav ve Yunanistan sınırları dâhil olmak üzere irşat vazifelerini sürdürmüştür. Orada kurulan dergâhlar verdikleri eğitimlerden dolayı bir bakıma okul görevi görmüşlerdir. Abdullah Simavi'nin irşat ve eser faaliyetleri ile Osmanlı coğrafyasında yaymaya çalıştığı ilim yalnızca Nakşibendilik üzerine değil, genel bir tasavvufi düşünce ve bütün tarikatları kuşatan bir ilim olduğundan dolayı tasavvuf tarihi açısından da çok önemlidir.

1.2.3. Halvetiyye Tarikatı

Halvetilik tarikatının kurucusu olarak Ömer Halveti kabul edilmektedir. Hayatının büyük bir çoğunluğunu halvette geçirdiğinden dolayı ona bu lakap verilmiştir. Çınar ağacının kavuğuna girip orada halvete girdiğinden veya yalnız zikirle meşgul olmayı istemesinden dolayı bu unvanla anılmıştır.[36] Halvetilik tarikatının, ikinci piri olarak Yahya Şirvani kabul edilir. Bu zat aracılığıyla tarikat, Osmanlı'ya Kafkaslardan gelerek yayılma imkânı bulmuştur. Anadolu'da, Mısır'da ve Kuzey Afrika'da ve Balkanlar'da hızlıca yayılmış ve çok fazla kolu bu yerlerde yaygınlık göstermiştir.[37]

[35] Kara, **Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.95.
[36] Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.267.
[37] Uludağ, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler**, s.36.

Halvetiyye Tarikatı İran'da doğmuş olmasına rağmen, Osmanlı Devleti zamanında Anadolu ve Balkanların en meşhur tarikatıydı. İstanbul'un fethedilmesi ile buraya gelen tarikat mensupları tarafından yayılmış ve önemini ortaya koymuştur. Yavuz, Kanuni gibi padişahların etrafında genellikle Halvetiyye mensubu sufiler bulunurdu. Tekkelerin kapatıldığı dönemde de İstanbul'da en fazla bu tarikatın tekkesi bulunmaktaydı. Günümüzde bu tarikata mensup kolların faaliyetleri devam etmektedir. Bu Tarikatın kolları ve kurucu şahsiyetleri: Cemaliyye, Cemal Halveti, Şemsiyye, Şemseddin Sivasi, Ruşeniyye: Dede Ömer Ruşeni, Ahmediyye, Yiğitbaş Ahmed Şemseddin. [38]

Tasavvuf literatüründe halvet kavramı, şeyhin müridini dar, karanlık ve dış dünyadan kendinin soyutlanmış bir yere, vaktini zikir ve ibadetle belirli bir süre geçirmesi için koymasıdır. Şeyh efendinin duası ve iznini alarak mürit halvete girer ve bu dervişe halvete girdiğinden dolayı "halvetnişin'' adı verilmektedir.[39] Hâlvet uygulamasının, Efendimize (s.a.v.) vahiy gelmeden evvel Hira mağarasında yalnız başına kalmasından esinlenerek doğmuş olduğu düşünülmektedir. Tur dağında, Hz. Musa'nın kırk gün boyunca Allah ile olan görüşmesinden hareketle, halvete kırk gün girilir. Kırk günlük halvete çile ve erbain adı da verilmiştir.[40]

Halvetilik tarikatı Anadolu'ya ilk olarak XV. Yüzyılın başlarında Amasyalı Pir İlyas ile girdiği bilinmektedir. Bu şeyh Amasya'da Gümüşlüoğlu Tekkesi'ni kurmuştur. Osmanlı emirlerinden olan Yakup Paşa tarafından Osmanlı coğrafyasında bu tarikata bağlı Çilehane Tekkesi'de kurulmuştur.[41] Bu tarikat Pir İlyas ile Tokat ve Amasya civarında yayılmış ve tasavvufi hizmetlerde bulunmuştur. Tarikatın geniş bir çevreye yayılması ise Yahya Şirvani Hazretleri ile olmuştur. Yahya Şirvani'nin halifelerinden olan Alaeddin Rumi, tarikatın Bursa'da yayılması için orada hizmetlerde bulunmuştur. Kısa sürede birçok müride sahip olmuştur. Bu zata intisap edenler arasında devlet ricali olan Şeyhülislam Alaeddin Arabi Efendi de vardır.[42] Yayhya Şirvani'nin başka bir haifesi olan, Habib Karamani; Karaman, Amasya,

[38] Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.262.
[39] Fatih Köse, **İstanbul Halvetî Tekkeleri**, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s.22-23.
[40] **Kur'an-ı Kerim**, Araf 7/142.
[41] Öngören, **Osmanlı Türkiye'sinde Tarikatlar**, s.74.
[42] Öngören, **Osmanlı Türkiye'sinde Tarikatlar**, s.74.

Aydın, Sivas, İskilip, Ankara gibi yerlerde tarikatı yayabilmek için faaliyetlerde bulunmuştur. Karaman'da faaliyet gösterdiği tekkenin adı Mehmed Paşa Tekkesi'dir. İstanbul'da Sütlüce, Zeyrek, Fındıkzade olmak üzere üç tekkesi bulunmaktaydı bu tarikatın. Yahya Şirvani'nin, diğer bir halifesi Pir Muhammed Erzincani'dir. Bu şeyhin eğittiği Çelebi Halife, Cemal Halvet ile birlikte Halvetiyye tarikatının Cemaliyye kolunu ortaya çıkarmışlardır. Amasya'da faaliyet gösteren bu kola Şehzade II. Bayezid intisap etmiştir. Padişahlığı döneminde de şeyhi İstanbul'a davet etmiştir. İstanbul'da ve devletin farklı şehirlerinde bu tarikat yayılma alanı bulmuştur. Bu şehirler; Karaman, Bursa, Bolu, Amasya'dır.[43]

Çelebi Halife'nin, Bolu şehrindeki halifesi Hayreddin Tokadî'nin talebesi Kastamonulu Şâban Efendi irşad vazifelerini Kastamonu'da kurduğu tekkesinde gerçekleştirdi. Bu şehirden Tokat, İstanbul, Çorum ve Gelibolu'ya halifeler gönderdi. Şâban Efendi'nin, Gelibolu'daki halifesi Mehmed-i Dâğî, III. Murad, III. Mehmed ve I.Ahmed zamanlarında sarayda ağırlanmıştır. Kendisine intisap edenler arasında Sultan III. Murad, Bâbüssaâde Ağası Gazanfer Ağa, Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmed gibi kıymetli isimler vardır. Sultan III. Murad'ın, Şâban Efendi'nin halifesi Şeyh Şücâ'ya da intisap ettiği ve rüyalarını ona yorumlattığı rivayet edilmektedir. Sultanın, Şâban Efendi ile de bağlantısı bulunmaktadır.[44] Ahmediyye kolundan oluşan Sinâniyye tarikatının kurucusu İbrâhim Ümmî Sinan ismi ile Kanûnî döneminde Ümmî Sinan Tekkesi yaptırılmıştır.[45] Osmanlı'da faaliyet gösteren diğer bir Halveti halifesi ise İbrahim Gülşeni'dir. Yahyâ-yı Şirvânî'nin, Aydınlı halifesi olan Dede Ömer Rûşenî'nin öğrencisi İbrâhim Gülşenî tarafından Gülşeniyye şubesi kurulmuştur. Gülşenî, Kahire'de irşad vazifelerini yaptığı sırada Yavuz Sultan Selim, Mısır'ı ele geçirerek yanına gelmiş ve ihtiyacı olup olmadığını sormuştur. Bu durum ona gösterdiği saygının bir ifadesi olarak ortaya çıkmaktadır. İbrahim Gülşeni'nin talebesi olan, Hasan Zarifi'ye, İstanbul'da mescit tahsis edilmiştir. İhtiyaçları devlet tarafından karşılanmaktaydı. Halvetiyye tarikatında, Şemseddin Sivasi ile Sivas'ta Şemsiyye kolu meydana getirilmiştir. Bu şeyhin halifesi I. Ahmed'in intisap ettiği mürşidlerdendir.

[43] Öngören, **Osmanlı Türkiye'sinde Tarikatlar**, s.75.
[44] Öngören, **Osmanlı Türkiye'sinde Tarikatlar**, s.75.
[45] Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, s.20.

Halvetîlik tarikatı, özellikle XV. yüzyıldan sonra Osmanlı topraklarında çok yaygınlık kazandı ve etkilerini diğer coğrafyalara kadar taşıdı. Halvetîlik, Osmanlılar zamanında Balkanlarda tasavvuf fikrini ve İslâm medeniyetinin yayılmasını sağlayan tasavvufî fikirlere öncülük etmiştir. Bu dönemden Osmanlı'nın yıkılışına dek yaygınlık bakımından diğer tarikatlara göre daha öndedir.[46] Zahit bir sufi olan Ömer Halvetî, bu tarikatın yayılmasında çok büyük tesiri olmuştur. Halvetîlik tarikatının tasavvufi öğretisinde Yahya Şirvânî'nin, Virdü's-settâr isimli eserinin öğretilerinin ders olarak okutulmasına çok fazla önem verilirdi. Ehlisünnet ve şeriatın kurallarına büyük önem gösteren Halvetîler diğer coğrafyalarda da idareciler, valiler, beyler ve paşalardan çeşitli şekillerde destek almışlardır. Hatta pek çok devlet adamı dönemlerindeki şeyhlere intisap ederek tarikata girmişlerdir. Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa, Yeniçeri Ağası Ferhat Paşa, Yunus Bey, Acem Ali, Bâbüssaâde Ağası Karabaş Mustafa Ağa, Sadrazam Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa bunlardan bazılarıdır.[47] Bu da tarikatın toplumun her kesimine hitap ettiğinin açıkça bir göstergesidir.

1.2.4. Kadiriyye Tarikatı

Kurucusu Abdülkadir Geylani kabul edilen bu tarikat, Irak'ta kurulmuş ve hızlıca Müslümanlar arasında yayılmıştır. Eşrefoğlu Rumi (ö.874/1469) tarikatı Anadolu ve Balkanlar'da yayılmasını sağladığından dolayı Kadiriye Tarikatı'nın ikinci kurucusu sayılmaktadır. Müzekki'n-Nüfüs adlı eseri ve şiirleriyle Osmanlı Devleti'nde manevi hayatı aşırı derecede etkisi altına almıştır. Kadiriye Tarikatı'nın kollarında biri olan Zeyniyye'ye ait dergâh Bursa'da inşa edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde Abdulkadir Geylani Hazretleri'nin eserlerine çok değer verilmiş, bundan dolayı eserlerin bazıları tercüme ve şerh edilerek istifade edilmiştir.[48] Abdulkadir Geylani Hazretlerinin vaaz[49] ve hutbelerinin tesiri çok fazlaydı. Tasavvuf ve şeriatın gereklerine son derece bağlıydı. İslam coğrafyalarında çok fazla müridi olan tarikatlardan biridir. Kurucusu olarak Abdulkadir Geylani hazretlerinin kabul edildiği Kadiriye tarikatı Hindistan, Irak, Afrika, Orta Asya, Pakistan, Endonezya ve Çin gibi dünyanın değişik coğrafyalarına yayılmış ve İslamiyet'i burada anlatıp tatbik

[46] Metin İzeti, **Balkanlar'da Tasavvuf**, İnsan Yayınları, İstanbul 2014, s.185-186.
[47] Öngören, **Osmanlı Türkiye'sinde Tarikatlar**, s.78.
[48] Uludağ, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler**, s.37.
[49] İz, **Tasavvuf Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatlar**, s.209.

etmişlerdir.[50] Kadiriye tarikatı XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin bünyesinde bulunan tarikatların içerisinde kendisi de yer almıştır. Bu tarikat Osmanlı Devleti'nde yaşayan Eşrefoğlu Rumi vasıtasıyla[51] devlet içerisinde yayılma imkânı olmuştur. Abdulkadir Geylani'nin soyunun Efendimiz(s.a.v)'e dayandığı bilinmektedir. Abdulkadir Geylani hazretlerinin vefatından sonra çocukları ve müritleri tarafından tarikat farklı coğrafyalara yayılarak İslami hizmetlerde bulunmuştur. Kadirilik tarikatı, diğer tarikatlardan farklı olarak geniş halk kitlesine daha fazla hitap etmiştir. Bu durum tarikatın fazlaca yayılma nedenlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Kadirilik hareketi farklı coğrafyalarda çok fazla yayılmasını başka bir nedeni ise, Abdulkadir Geylani hazretlerinin kendi şahsiyetinin insanlar üzerindeki önemli tesiridir. Hakkında yazılan eserler ve bu veli şahsiyetin ana öğretileri, kendisinden sonraki nesillere aktarılarak ölümünden sonra kurulan Kadirilik tarikatının yayılmasına etki etmiştir. Bu tarikatın farklı coğrafyalarda çok fazla yayılması ve insanlar tarafından aşırı derecede benimsenmesinin diğer önemli bir nedeni ise Ehli kitaba, Müslüman olmayanlara, özellikle de Hıristiyanlara karşı olan şefkatli ve merhametli tutumları olmuştur. Abdulkadir Geylani Hazretleri'nden müritleri tarikatın ana fikirlerini iyice benimseyerek dünyanın farklı coğrafyalarında yayılmışlar ve buralarda İslamiyet'i ve tasavvufi düşünceleri yayılmışlardır. Kadirilik tarikatında erkân, usul ve adâbları Abdulkadir Geylani hazretleri döneminde oluşmuştur. Fakat sonraki dönemlerde bu usullerde birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Bu usullerin zamanla Kadiri geleneğinin içerisinde birikim sonucu olarak meydana geldiği söylenebilir. Kadirilik tarikatına giriş şartları vardır. Giriş şartları on tanedir. Bunlar züht, tövbe, kanaat, tevekkül, zikir, uzlet, sabır, teveccüh, rıza ve murakabedir. Bu tarikatın intisap şekli bir merasim ile olmaktadır. Şeyh ile mide arasındaki anlaşma, müridin tarikata intisabının gerçekleşmesinin bir boyutudur. Ayakta oturarak dönerek veya sallanarak icra edilen zikir bu tarikatta genelde sesli olarak yapılmaktadır. Adap ve erkân gibi usuller günümüzde bölgeden bölgeye farklılıkları olup bu usuller zaman içerisinde değişerek bugünkü Kadiri kültürünü meydana getirmektedir.

[50] Nihat Azamat, **Kadiriyye**, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2001, c.24, s.133.
[51] Kara, **Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.83.

Günümüzde bu tarikatın merkezi Bağdat şehridir. Bu şehirde bulunan dergâh, merkez dergâh olarak kabul edilmektedir. Abdulkadir Geylani Hazretleri'nin soyundan gelen ve bilinen bir mürşit tarafından bu dergâh idare edilmekte ve hizmetlerde bulunmaktadır. Kadriye tarikatının, Balkanlar ve Anadolu için merkez dergâhı ise, İstanbul'daki Kadirhane'dir. Bu dergâh İstanbul Tophane'de bulunmaktadır. Diğer tarikatlarda ki gibi tarikata intisap biat tarzında şeyh ve müridin el ele tutuşarak mürşidin müride istiğfar çektirmesi şeklinde gerçekleşmektedir.

Kadriye tarikatına intisap eden müridin günlük olarak yerine getirmesi gereken zikirler bulunmaktadır. Bunlar salat-ü selam, dua, hamdele, celal ve tevhit ismi zikirlerini söylemektir. Kadriye tarikatında diğer tarikatlarda olduğu gibi riyazetin çok önemli bir yeri bulunmaktadır. Abdulkadir Geylani hazretlerinden tavsiye ve tarif ettiği bir biçimde salikler erbain çıkarırlar. Silsile bakımından Hazreti Ali'ye ulaşan tarikat olmasından dolayı zikirlerini cehri olarak yerine getirmektedirler. Bu tarikatın ayinleri de devran tarzı gerçekleşmektedir. Nakşibendiyye ve Halvetiyye tarikatlarında olduğu gibi Kadriye tarikatında da rabıta uygulaması çok önemli bir yer tutar. Kadriyye tarikatında vakit namazlarının hemen ardından bütün vakitler için ayrı ayrı okudukları virdler bulunmaktadır. Bu virdler Abdulkadir Geylani hazretleri tarafından tespit edilmiştir.

Eşrefoğlu Rumi hazretleri Hacı Bayram Veli'ye intisap etmiş bir zat idi. Fakat Hacı Bayram Veli'nin verdiği emir ile Abdulkadir Geylani'nin tarikatına intisap etmiştir. Kadriyye tarikatının Eşrefiyye şubesi, İslamiyet'e büyük hizmetlerde bulunmuştur. Geniş bölgelere yayılan bu tarikat, özellikle Bursa ve İznik sınırları içerisinde faaliyetler göstererek insanların ıslahına gayret göstermişlerdir. İleriki dönemlerde Kadriyye tarikatının Rumiyye şubesinin şeyhi olan İsmail Rumi hazretlerinin gayretleri ile İstanbul başta olmak üzere Balkanlar ve Anadolu'da tarikat hızlıca yayılmıştır. İsmail Rumi hazretlerinin İstanbul'da açtığı Tophane tekkesi[52] coğrafyalarda kurulan kadiri tekkelerinin merkezi olarak kabul edilmiştir. 1765'te büyük Tophane yangınında yanan bu tekke Sultan III. Mustafa zamanında onun emri ile yeniden yapılmıştır. Sultan I. Ahmed'in İstanbul'da yaptırdığı Sultan

[52] Öngören, **Osmanlı Türkiye'sinde Tarikatlar**, s.81.

Ahmed Camii'nin açılışına İsmâil Rûmî'yi de davet etmiştir. Açılışın ardından ikindi ile akşam namazı arasında şeyhin icrâ ettiği Kādirî zikri gelenekselleşerek uzun süre yapılmıştır. Kādiriyye'de XVIII. yüzyılın ilk yarısında meydana gelen Müştâkıyye kolu İstanbul'da ve daha çok Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında oluşan Resmiyye kolu İstanbul'da, XIX. yüzyılın ilk yarısında meydana gelen Hâlisiyye kolu da Kuzey Irak ve Güneydoğu Anadolu'da yaygınlık kazanmıştır.[53] Kādiriyye tarikatı Osmanlı Devleti'nin son dönemine kadar faaliyet gösteren tarikatlardandır. Yazılı kaynaklardan elde edilen bilgilere göre İsmail Rumi hazretlerinin duaları ve gayretleri sonucunda Balkan devletlerinde de Kadiri dergâhlarının kurulduğu anlatılmaktadır. Kadriye'nin öğreti ve usullerinde Halveti tarikatında olduğu gibi halvet uygulaması vardır. Ayrıca Nakşibendilik tarikatındaki gibi rabıta uygulaması yapılmakta ve çok büyük önem verilmektedir. Halvet öğreti ve usulleri günlük vird uygulamasındaki gibi bu tarikatın her bir şubesinde farklı bir şekilde uygulanmaktadır. Kadriye tarikatının açmış olduğu tekkeler vasıtasıyla bulunduğu coğrafyaların refah ve huzurunun bozulduğu yerlerde insanların birlik beraberlik içerisinde bulunmasına ve toplumun farklı düşüncelerle birbirinden ayrıştırılmasına engel olmuştur. Kadirilik tarikatı devlet içerisinden yüksek mertebelerde görev almış idarecilerde intisap edip hizmetlerde bulunmuşlardır.[54]

1.2.5. Rifaiyye Tarikatı

Ahmed er-Rifai tarafından Irak'ta kurulmuştur. Başka bir adı da Ahmediyye'dir. Ahmed Rıfai'nin oğlu sufilerle birlikte Konya'ya gelmiş, Amasya'da da tasavvufi hizmetlerde bulunmuştur. İbn Batuta Seyahatname adlı eserinde; İzmir, Bergama ve Amasya'daki Rıfai dergâhlarından bahsetmiştir. Rifailik tarikatı, kurulduğu yer olarak Bataih'e nispet edilerek Bataihiyye adıyla bilinmektedir. Daha sonra ki dönemlerde Bataihiyye adının zamanla kullanılmamasından Rifaiyye adıyla yayılmaktadır. Günümüz Türkiye coğrafyasında Rufaiyye adıyla bilinmektedir. Antakyalı Şeyh Abdurrahman b. Muhammed el-Hanefî'nin halifesi olan Şeyhülislâm Molla Fenârî bu tarikatı Osmanlı coğrafyasında temsil etmiştir. Bundan dolayı tarikatta Fenâriyye adında bir kol ortaya çıkmıştır. Bu

[53] Öngören, **Osmanlı Türkiye'sinde Tarikatlar**, s.81.
[54] İzeti, **Balkanlar'da Tasavvuf**, s.231-251.

tarikat adına Amasya'da Darphâneci Tekkesi kurulmuştur.[55] XVIII. yüzyılda İstanbul'da bu tarikatın yaygınlık kazanması Rifai Asitane'sinin kurulması iledir. Aynı dönemde Kabuli Mustafa Efendi'nin hizmetleri ile Edirne'de de faaliyet göstermişlerdir. Osmanlı döneminde etkin diğer bir Rifai şeyhi ise Ebu' Huda Sayyadi'dir. II. Abdülhamit Han döneminde, onun yanında olmuş ve sohbetlerde bulunmuştur. Bu durum Osmanlı'nın son dönemlerine kadar tarikatın faal olduğunu ortaya koymaktadır. Irak coğrafyasında bu tarikatı silsilesi Hazreti Ali'ye kadar dayanmaktadır. Bu tarikatın öğretileri Ahmet er-Rifai tarafından belirlenip yayılmıştır. Bu tarikat Kur'an ve sünnet yolunda ilerleyen mütevazı ve gösterişsiz bir yaşamın yer aldığı bir tarikat olarak farklı coğrafyalara tasavvufi alanda hizmetler vermiştir.[56]Bu tarikatta şeyhe bağlanmak mürşit ile mürit arasında anlaşma olarak kabul edilmiş ve bu biat, törenle yapılmaktadır. Tarikata yeni girmiş müride en başta şeriatın kuralları anlatılır ardından farz ve nafile ibadetlerle Allah'a yakınlaşması gerektiği bildirilir. Ardından müride edeple alakalı sohbetler anlatılır. Bu sohbetler çok önemli ve öncelikli olduğundan dolayı mürit mürşidinin anlattığı konuları iyice dinlemeli ve bunlardan ders çıkartmalıdır. Mürşit ile yapılan bu sohbetler müridin kötü davranışlarını güzele dönüştürülmesinde çok etkili olmaktadır. Mürit Rabbine yönelip huzuru bulabilmesi için kalp, dil ve bütün azalarıyla Allah'ı çokça zikretmelidir. Efendimize de salavat getirmelidir. Efendimize salavat getirmekten maksat onun ruhaniyeti ile bir olmaktır. Çünkü yapılan salavatlarla birlikte perde kalkar ve Efendimiz 'den manevi âlemde feyz alarak mertebe kat'edilir. Bu bakımdan Efendimiz tasavvufi yolda ilerleyebilmek için açılması ve ulaşılması gereken bir kapı hükmündedir.

Bu tarikatta nefsin arzularını kırmak, her müridin mertebesine göre değişkenlik göstermektedir. Dokuz çeşit riyazet olduğu bilinmektedir. Riyazet türlerinden dördü çavuşluk derecesindeyken uygulanır, beş tanesi ise müridin nakiplik derecesine ulaşmasından sonra tatbik edilmektedir. Bu tarikatlar belirli dini günlerde yapılan dua ve zikirler ile ibadetler yerine getirilir.

[55] Öngören, **Osmanlı Türkiye'sinde Tarikatlar**, s.69.
[56] İz, **Tasavvuf Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatlar**, s.214.

Basra'da doğan Ahmet er Rifai'nin soyu hazreti Hüseyin'e dayanmaktadır. Bu âlim tarih kitaplarında müfessir, muhaddis, fakih olarak geçmektedir. Bu âlimin eser ve menkıbelerinde geçen tasavvuf öğretisi Kur'an'a ve sünnete tamamı ile uygundur. Ona göre İslamiyet batın ve zahir yönleri ile bir bütündür. Tasavvuf yolunun en önemli pirlerinden biri olarak kabul edilen ve kutbiyet mertebesine Abdulkadir Geylani Hazretleri'nden sonra ulaştığını bildiren kaynaklar vardır. Rifailik tarikatı, sadece bu coğrafyalarda kalmayıp dünyanın farklı coğrafyalarında tasavvuf geleneğini yayarak irşat vazifesini yerine getirmişlerdir. Kısa zamanda pek çok müridi olan bu tarikat, tekkelerinde verdiği eğitimle bir okul vazifesi görmüştür. Halkın her kesiminden müritleri vardır.

Erken dönemlerden itibaren Anadolu'da yayılmaya başlamış ve dergâhlar açmışlardır.[57] El-Hikmetü'r-Rifaiyye, el-Mecalisu's-Seniyye gibi eserleri Türkçe 'ye çevrilmiştir. Bu tarikatın birçok kolu Anadolu ve Balkanlar'da dergâhlar açmıştır. Ortaya çıktığı Irak, son zamanlarına kadar Osmanlı Devleti'ne bağlıydı.

1.2.6. Mevleviyye Tarikatı

Kurucusu Mevlana Celaleddin Rumi[58] (ö.672/1273) olarak kabul edilen Mevlevilik, Konya'da kurulmuş ve Osmanlı Devleti'nin manevi hayatına tesiri açısından çok önemli bir yere sahiptir. Yaşamı hakkında bilgi veren en mühim kitap oğlu Sultan Veled'in kaleme aldığı İbtidaname'dir. Musikisi, şiiri ve sema ayinleriyle Osmanlı Devleti'nde özellikle de İstanbul'da halkın teveccühüne mazhar olmuş, geniş kitlelerce benimsenip, intisap edilmiştir. Osmanlı döneminde devlet ricallerinin yetişmesini sağlayan bir okul vazifesi görmüştür.

Mevlana Celaleddin Rumi Hazretleri'nin kitapları Farsça olduğu halde, Osmanlı Devleti'nde oldukça çok okunarak tercüme ve şerhleri yapılmıştır. Mektubat, Mecalis-i Seb'a, Mesnevi, Divan-ı Kebir ve Fıhi Ma Fih önemli eserleridir. Mesnevi'yi okuyabilmek amacıyla Mesnevihaneler yapılmış ve burada Mesnevihanlar yetiştirilmiştir. Buralar Osmanlı'da tasavvufun gelişmesinde çok etkili olmuşlardır.[59] Osmanlı tasavvuf erbabı eserlerden en çok Mesnevi ile

[57] Kara, **Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.100.
[58] İz, **Tasavvuf Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatlar**, s.227.
[59] Kara, **Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.116.

ilgilenmişlerdir. Mesnevi eseriyle Mevleviler dışında diğer tarikat mensupları da ilgilenip istifade etmişlerdir. Tasavvuf ve sema düşüncesi Mevlevileri aşarak başka çevreleri de tesiri altında bırakmıştır.[60]

Mevlevilik tarikatı Hz. Mevlana'nın vefatının ardından Mevlevilik müessesesi haline gelmiş ve merkezi Konya olmak üzere farklı coğrafyalarda yayılmıştır. Anadolu'da, Orta Doğu coğrafyalarında, Balkanlar'da sesini duyurarak büyük çaplı bir kitlesi olmuştur. Bu tarikat Osmanlı Devleti'nin siyasi hayatında da etkisini oldukça fazla göstermiştir. Tasavvufta erkân ve adap, hem tasavvufi ekollerin kendilerine özgü anlayışlarını hem de tarikatların sosyal ve dini olarak kimliklerinin ayırıcı yönlerini meydana getirmektedir. Mevlevilik tarikatına baktığımız zaman erkân ve adap yönünden bu ayırt edici özellikleri iyice görmek mümkündür. Mevlevilik tarikatında erkân ve adap yönünden anlatılması gereken noktaların başında gelen Sema ayinidir. Bu ayin Mevleviliğe özgü olan şekli ile bilinmektedir. Sema ayininin bir diğer adı da Mukabeleyi Şeriftir. Sema belirli musiki ve ahenk ile yapılmaktadır. Sema ayininde öncelikle sağdan sola dönülmektedir. Bu kalbin etrafında dönülerek icra edilen bir ibadettir. Mevlevilik tarikatında Sema ayini nafile ibadet olarak gerçekleştirilebilir. Bundan dolayı abdestsiz bir şekilde semaya çıkılmaz.[61] Mevlevi tarikatında mukabele, dervişlerin çeşitli hareketlerle ve sözlerle post önünde karşılıklı niyazda bulunmalarıdır. Bu ibadet namaz vakitlerinden evvel yapılmaktadır. Mukabele-i şerif ve sema ibadetleri semahanede yapılmaktadır. Mevlevilik tarikatı üzerine yazılmış olan kaynaklarda Mevlana hazretlerinin semaya, Şems-i Tebrizi'nin teşvik etmesi ile başladığı aktarılmaktadır. Bu kaynaklarda anlatılan rivayetlere göre Şems-i Tebrizi, Hazreti Mevlana'ya: -Sema'ya buyurunuz istediğin ve talep ettiğin şeye ancak sema yaparak ulaşabilirsin, demiştir. Belirli bir şekli olmadan Sultan Veled de babası Hazreti Mevlana gibi kendi isteği ile sema yapardı. Daha sonraki dönemlerde Mevlevilik tarikatının kurumlaşması ile paralel olarak Mukabele-i şerif ve sema da geliştirilerek ortaya konmuştur. Mevlevilik tarikatına özgün olan bu ibadetler Pir Hüseyin Çelebi tarafından ortaya konulmuştur.

---

[60] Abdulbaki Gölpınarlı, **Mevlana'dan Sonra Mevlevilik**, İnkılap Yayınları, İstanbul 1953, s.128-150.

[61] Hüseyin Top, **Mevlevî Usul ve Adabı**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2001, s.56-57.

Mevlevilik tarikatında muhiblik ilk derece olarak kabul edilmektedir. Muhiplerin diğer bir adı da nev-i niyazdır. Tarikata intisap eden her bir muhip salik olan bir dedeye teslim edilmektedir. Bu aşamanın ardından salik çile çıkarmaya karar verir. Bu işlemi tamamlarsa dede ismi ile anılır. İkrar vererek çile çıkarmaya karar veren gençler ailelerinden izin almak zorundadırlar. Bu salikler ikrar verdikten sonra halvete girerler. Bundan sonra Mevlevi tarikatında belli aşamalardan oluşan ve bin bir gün süren hizmet serüveni başlamaktadır. Bu bütün çile aşamalarını tamamlayan Muhip hücre sahibi olur. Bu makama erişmesinden dolayı kendisine dede veya derviş ismi verilir. Fakat çiledeki hizmet imtihanlarına takat getiremeyen bir mürit evine dönerse buna "çileyi kırmak" adı verilmektedir. Bu büyük bir manevi hata olarak kabul edilmektedir. Dedelik makamına erişen sufiler, müritlere musiki öğretir, ayin meşk eder, terbiyeleri ile alakadar olur ve Mesnevi okutur. Mevlevilik tarikatında dedelere her ay belli bir miktar maaş verilmektedir. Dede dışarıdan bağış veya hediye istemez fakat verilen armağanı da geri çevirmez. Müritlerin çile aşamalarından biri olan matbah hizmetlerinin, nefse en ağır gelen kısmı abdesthane temizleyiciliğidir.

Mevlevilik tarikatında dervişlikten sonraki mertebe şeyhlik makamıdır. Şeyhlerin kendi şeyhliklerini ispatı, Çelebilik makamından verilen meşihatnamedir. Mevlevilik tarikatında şeyhlere, dedelere hatta bazen muhiplere de halifelik verilmektedir. Bu makama Mevlevi halifesi denilmektedir. Halifelik alan kişiler tekkelere tayin edilirler. Halifelik makamı Mevlevilik tarikatının son dönemlerine kadar sağlıklı bir şekilde muhafaza edilmiştir.[62]

Hazreti Mevlana'ya göre bulunduğumuz âlemdeki morluklar mana ve suret biçiminde inşa edilmiştir. İnsanlarda bu inşaattan nasibini almışlardır. Buna, Kevni zevciyet denilmektedir. Sünnetullah'tan dolayı insanın içinde Hazreti Mevlana'ya göre iki adet 'ben' bulunmaktadır. Birinci olarak bahsettiği, insanın maddi boyutu yani duyu organları ile idrak ettiği kısaca fiziksel ben algısıdır. Hz Mevlana'ya göre zaman ve mekân olarak sınırlı olan bu ben algısı, tüm insanların idrak edebileceği bir boyuta sahiptir. Diğer ben algısı ise, insanın manevi boyutunu ilgilendirir. Mevlevilik

[62] Abdulbaki Gölpınarlı, **Mevlana'dan Sonra Mevlevîlik**, İnkılap Yayınları, İstanbul 2006, s.358-369.

kısa zaman içerisinde müessese halini almıştır. Bu müesseseleşmenin sonucunda barış zamanlarında Anadolu'nun İslamlaşma ve Türkleşmesinde önemli rolü olan Mevlevilik, kurulan Mevlevi alaylarıyla Birinci Dünya Savaşı'nda orduya da çok büyük katkı sağlamıştır.

Mevlana Celâleddin Rumî, döneminde Anadolu nüfusunun önemli bir kısmı Müslüman ve Türk olmakla beraber farklı zümreler, Yahudiler, Hristiyanlar ve Müşrikler yaşamaktaydı. Türkler, İslâmiyet'i Anadolu'ya gelmeden evvel benimsemişlerdi. Dünyanın farklı coğrafyalarından gelen mutasavvıflar, irfan birikimleriyle bu topraklara gelmekteydi. Buraya gelen tasavvufi akımlar, Osmanlı Devleti'nde oluşacak insan malzemesinin başlama evresi sayılmaktadır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye nispet edilen ve Konya merkezli olarak Anadolu'ya yayılan Mevlevîlik tarikatı, 1426'da Sultan II. Murad zamnında Edirne'de kurulan mevlevîhâne ile Osmanlı Devleti'nin içine girmiş ve faaliyet imkânı bulmuştur. Ardından II.Murad'ın yardımcılarından Yahşî Bey, Tire Mevlevîhânesi'ni açılması için gayret gösterip bu tekkeyi kurmuştur. İstanbul'un fethinin ardından şehirdeki Kalenderhâne Camii'nin Mevlevî tekkesi olarak kullanılmıştır. II.Bayezid'in döneminde inşa edilen Kulekapı (Galata) Mevlevîhânesi İstanbul'daki ilk mevlevihanedir. Bu tekke ile İstanbul, Konya'nın ardından önemli bir Mevlevî şehri olmuştur. İstanbul'da faaliyet gösteren diğer bir tekke de Yenikapı Mevlevihanesi'dir. II. Bayezid, Mevlevî mürşidleri Hüsrev Çelebi ve Celâleddin Çelebi'ye değer verip hürmette bulunmuştur. Kanûnî, Konya'da semâhâne yaptırmıştır. Bu dönemde birçok hücre yaptırarak, Osmanlı'da Mevlevilerin faaliyet göstermesine imkân sağlamıştır. ve birçok hücre yaptırmıştır. II. Selim, Hüsrev Çelebi'yi mürşid olarak kabul etmiştir. Konya'da bulunan tekkeye cami ve şadırvan yaptırmıştır.[63] XVI. yüzyılda, Osmanlı topraklarında birçok köy Mevlevi köyü idi. Devlet ricalinden birçok isimde bu tarikata intisap etmesiyle tarikatın faaliyet alanı genişlemişti. Sadrazam Ohrili Hüseyin Paşa, Sadrazam Pîrî Mehmed Paşa, Sadrazam Bayram Paşa, Vezir Çoban Mustafa Paşa Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa, Emîr Abdülhamid el-Murtazâ, Yakovalı Hasan Paşa Ulvân ve Fûlâd mirzalar, Şam Valisi Hasan Paşa, Ankara Beylerbeyi Cenâbî Ahmed Paşa, Malkoç Mehmed

[63] Öngören, **Osmanlı Türkiye'sinde Tarikatlar**, s.64.

Efendi, Emîr Gazi Ebû Seb, Türkmen Mustafa Ağa,Muslu Ağa gibi birçok devlet ricali bu tarikata intisap etmiştir. Bunlarla birlikte birçok padişahta tarikata intisap etmiştir.[64] Zikir ve sohbet halkasına katılarak istifade etmişlerdir. Osmanlı coğrafyasında hizmetlerde bulunan bu tarikat sadece irşad vazifesi ile uğraşmamış devletin zor zamanlarında, savaş anlarında da cephede savaşıp yardımcı olmuştur. Bu durum tarikatın devlet nazarındaki değerini arttırmıştır. Tarikatın tekkelerinin ihtiyaçları ve onarımları devlet tarafından titizlikle yapılmıştır.

Mevlana Celâleddin Rumî'nin, Anadolu'da yaşayan insanların Türkleşmesi ve İslamlaşmasındaki önemi çok fazladır. İnsanlar arasında ayrım yapmadan zengin, fakir demeden insanları etrafında toplaması din ayrımı yapmadan insanların düşüncelerine saygı duyması bu tarikatın yayılmasını ve insanları çevresinde toplamayı başarmasını sağlamıştır. Mevlana Celâleddin Rumî yalnız sözleriyle değil hayatıyla da insanlara örnek olmuştur. Mevlevilik tarikatı Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasıyla Anadolu Beylikleri ile Osmanlı Devleti'nin kuruluş zamanlarında da siyasi yönetimlerde ve halkın üzerinde etkisini devam ettirmiş olup; sema, şiir ve mûsikî gibi üç tasavvufi aracıyla birlikte Anadolu'da yaşayan Fars kültürüne yakın kitleler tarafından da desteklenmiştir. Mevlana Celâleddin Rumî'nin dili Farsça olup, eserlerinin de büyük bir çoğunluğu Farsça'ydı. Ama bununla birlikte Türkçe, Arapça, Rumca ve İbranice şiirleri de bulunmaktadır. O dönemin Anadolu halkı yaşadıkları istilâlarla kaybettikleri umutlarını Mevlana Celâleddin Rumî ile birlikte tekrar elde etmişlerdir. Müslüman âleminde ruhların bir bakıma kurtuluş vesilesi haline gelmiştir.[65] Padişahların bu tarikata intisabı miras gibi birbirlerine aktarılmıştır.

Şimdiye kadar etkisi ulaşan Mevlana öğretisi; dünyanın her tarafından, doğudan, batıdan pek çok insana hidayete ulaşmasına vesile olmuştur. Mevlana Celâleddin Rumî aracılığıyla Müslüman olanlar, Arap ve İranlı olmamakta bundan ziyade Türkleşmektedirler. Müslüman Türklerin tasavvuf medeniyeti bakımından önemli bir yer tutan Mevlana kendisinin ardından Moğolların bile Müslümanlaşmasına katkı sağlamıştır. Ölümünün ardından da eserleriyle insanlara

[64] Öngören, **Osmanlı Türkiye'sinde Tarikatlar**, s.64.
[65] Asaf Halet Çelebi, **Mevlâna ve Mevlevilik**, Hece Yayınları, Ankara 2015, s.69-94.

fayda sağlamaya devam etmiştir. Konya'da bulunan dergâh, insanlığa umut kaynağı haline gelmiştir. Mevlana Celâleddin Rumî halktan biriydi ve çok benimsenmişti. Osmanlı Devleti'nde, dönemindeki Mevlevihanelerde tasavvufi adap ve erkân kuralları öğretilirdi. Mesleki gelişimle alakalı derslerde halka verilerek hizmette bulunulurdu. Bundan dolayı, Mevlevi tekkeleri çok uzun yıllar boyunca sanat ve düşünce konularında gerçek bir irfan ocağı haline gelmiştir. Bununla birlikte Osmanlı toplumunda eğitim meselesinde çok önemli olan Mevlevihaneler, uzun yıllar sanat ve kültür alanlarında, değerli kişilerin yetiştirilmesinde önemli bir görev taşımaktadır. Özellikle tasavvuf edebiyatı alanında Mevlevi edip ve şairlerin bulunduğu özel konum Türk ve İslam edebiyatı açısından çok değerlidir. Mevlevilik tarikatında, Mevlana'nın hayâyı esas tutması manevi bir eğitimdir. Bu sebeple Mevleviler edepten uzaklaşmamaya özen gösterirler. Bu özelliklerinden dolayı, Mevlevi tarikatında yetişen şair ve edipler hiçbir tarikatta ve meslekte yetişmemiştir.[66] Mevlevilik, köy ve kasabalarda tarikat mensuplarının evlerinde veya dergâhlarda faaliyetlerini sürdürmüştür. Mevlevilik tarikatının diğer coğrafyalarda kısa sürede benimsenmesinin sebebi, tarikatın insanlara sadece manevi yönden irşat etmekle kalmayıp, kendi moral ve kimlik değerlerini İslami çerçevede korumalarına imkân sağlamasıdır.

1.2.7. Bektaşiyye Tarikatı

Bektaşiyye tarikatının kurucusu Hacı Bektaş Veli kabul edilir. Nevşehir civarlarında Hacı Bektaş'ı yurt olarak kabul etmiştir. Mezarı orada bulunmaktadır. Osmanlı Devleti döneminde çok etkili olmuş bir tarikattır. Balkan Devletleri'nde de pek çok kişi bu tarikata intisap etmiştir. Buradaki en önemli tekkeleri Harabati Ali Baba tekkesidir. Yeniçeri Ocağı, Hacı Bektaş-ı Veli'yi pir olarak kabul etmiştir. Yeniçerinin aşırı bağlılığından dolayı, onların tarikatı gibi sayılmış ve yeniçeri kaldırılınca bu dergâhlarda kapatılmıştır.[67] Hacı Bektaş-ı Veli'nin eserleri olan Makalat ve Menakıb-ı Hünkâr tarikat ile ilgili bilgi veren önemli eserlerdir. Makalat[68] eserinde sünni bir fikirde olduğunu söylemektedir.

---

[66] Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, c.2, s.512.
[67] Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.251.
[68] Kara, **Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.153.

Bektaşilik Tarikatı'nda, Bâtıni-Hurufi fikirler bulunmaktadır. Birden fazla kültürün bir bakıma sentezi olduğu yönleri bulunmaktadır. Bundan dolayı Anadolu'da ve Balkanlar' bu fikirlere sahip kesimler arasında yayılma fırsatı olmuştur. Osmanlı Devleti zamanında kapatılan bu tarikat, Cumhuriyetle birlikte tekrar ortaya çıkmıştır. Bunun önemli bir ispatı da Hacı Bektaş-ı Veli'ye yapılan törenlerdir. Bektaşilikte; Sünni tarikatların, Mevlevilik ve İbn-i Arabi'nin tesirleri görülmektedir. Hoca Ahmed Yesevi'nin Nakşibendilik ve Bektaşiliğin silsilelerinde bulunması bu tarikatların arasını biraz yumuşatmıştır.[69]

Bektaşilik ve Alevîlik ekolleri iki kaynaktan ibarettir. Bunlar İslâm dini ve Türk tarihidir. Türklerin X. yüzyıldan itibaren İslâmiyet'e girmeleriyle Horasan Maveraünnehir'de, Müslüman kimliğini sahip olmuşlardır. Tasavvufi tarikatların temsilcisi kabul edilen Hoca Ahmet Yesevi önderliğinde, Yesevilik akımı meydana gelmiş, gezginci Türk toplulukları etkisiyle Anadolu'da müessese haline gelmişlerdir. Bektaşilik ve Alevîlik tasavvufi akımları da Hoca Ahmet Yesevi'nin takipçisi olan "Horasan Erenleri" yardımıyla Anadolu'yu yurt edinmiştir. Anadolu'ya doğru giden Hacı Bektaş-ı Veli, Bektaşiliğin burada teşkilatlaştırılmasında büyük tesiri olmuştur. İslam'ı anlama ve idrak etmede âlimlerin iki temel kaynağı vardır. Bunlar Kur'an'ı Kerim ve Efendimiz 'in Sünneti Seniyesidir. Müslüman âlimlerin yıllarca takip ettiği bu kaynakları, Hacı Bektaş'ta kullanmıştır. Yazdığı kitaplardaki fikirler dolaylı ya da doğrudan yöntemlerle Kur'an ve Sünnete isnat etmeye çalışır. Eserlerine bakıldığında her bir fikrini, bir veya birkaç ayete veya hadise dayandırmaya çalışmıştır. Din anlayışının temelinde Hacı Bektaş-ı Veli'nin, insan sevgisi vardır. Hoca Ahmet Yesevi'nin, Anadolu topraklarına attığı sevgi tohumunu, o da bu coğrafyada yeşerterek yaşamını Allah ve Allah'ın yarattığı mahlûkatı severek geçirmiştir. Hacı Bektaş-ı Veli'ye Pir-i Tarikat, Kutb-ül Ârifin, Zübde-i Evliya, Gavs-ül Vasılin gibi unvanlar verilmiştir. O'nun düşünce ve görüşleri evrensel bir şekilde, insanlığın kardeşliğini ve milletlerin dostluğunu savunmaktadır. Bu, dünya içindeki yaratılmış her şey eşittir ya da yetmiş iki milleti hor görmemek gibi ifadeleri bunu ortaya koymaktadır.[70]

[69] Uludağ, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler**, s.39.
[70] Nazım Soylu, **Hacı Bektaş-ı Veli**, Armada Yayınları, Ankara 2016, s.166-215.

Hacı Bektaşi Veli'nin görüşlerini benimsemiş çok sayıda ereni, bu coğrafyanın Türkleşmesinde önemli etki göstermişlerdir. Yaptıkları tekkelerde insanlara tasavvufi bilgiler vererek irşatta bulunurlar. Balkanlara da bu tarikatın öncüler oralara ulaşarak öğretilerini yaymaya gayret göstermişlerdir. Bektaşilik kültürünün Anadolu'daki ilerleyişinin bir benzeri Balkanlar'da meydana gelmiştir. Bektaşilik, Balkan halklarının sosyal, kültürel ve siyasal yaşamında önemli bir yere sahip olmuştur. Bektaşilik tarikatı Rumeli'ye iki yolla yayılmışlardır. Bunlardan birincisi, Osmanlıların ilk dönemlerinde bu topraklara gelmeden gezici sufiler aracılığıyla meydana gelmiştir. Sarı Saltuk, bu topraklara yayılmanın en önemli kahramanı olarak kabul edilmektedir. İkincisi, Osmanlı'nın fetih siyaseti, fethedilen topraklara halkı yerleştirme ve Yeniçerilerle yapılan işbirliğiyle olmuştur.

Balım Sultan dönemi, bir bakıma Bektaşilik tarikatının, başlangıcı olarak kabul edilir. Çünkü bu dönemde II. Beyazıt, Dimetoka'da bulunan Balım Sultan'ı oradan alıp, Tekke'nin şeyhi konumuna getirmiştir. Bu durum tarikatın devletle olan irtibatının bir delilidir. XV. yüzyılda Konya, Uşak, Eskişehir, Antalya ve Aydın şehirlerinde tarikatın tekkeleri kurulmuştur.[71] Evliya Çelebi, Elmalı'daki Abdal Mûsâ Tekkesi'nde bulunan Ehl-i sünnete bağlı birçok derviş olduğunu ifade etmektedir. Bektaşiyye tarikatına mensup birçok devlet ricali bulunmaktadır. Şeyhülislâm Pîrîzâde Osman Sâhib Efendi, Cezayirli Hasan Paşa, Şeyhülislâm Damadzâde Feyzullah Efendi bunlardan bazıları idi.[72] Bu isimler tarafından tekke ve zaviyeler yapılarak tarikatın faaliyet göstermesine katkıda bulunmuşlardır. Bu zamana kadar Kalenderilik fikri yaygın iken, yeni şeyh ile tarikatın düşünce anlayışı tamamıyla farklılaşıp, şimdiki haline gelmiştir. Bu tarikat Yeniçerinin teşekkülünde etkisinin olması sebebiyle, bu dönemden günümüze kadar devletin kabul ettiği tek Sünni olmayan tasavvufi tarikat durumundadır. Siyasi ve dini rollerinden dolayı, en çok rağbet gören tarikatlardan biri haline gelmiştir.[73] Bektaşilik fikri, Rumeli'nin İslamlaşmasında çok önemli rol alan tasavvuf akımlarından biridir. Bektaşi tekkelerinde bulunan kişiler, halka hoşgörüyle davranmaları Hristiyan halkının da İslamlaşmasını kolaylaştırmıştır. Bektaşi sufilerinin buradaki halka göstermiş olduğu

[71] Öngören, **Osmanlı Türkiye'sinde Tarikatlar**, s.62.
[72] Öngören, **Osmanlı Türkiye'sinde Tarikatlar**, s.63.
[73] Ahmet Yaşar Ocak, **Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler**, Timaş Yayınları, İstanbul 1998, s.373-379.

hoşgörülü tavırlar sonucunda Bektaşilik akımı, Rumeli topraklarında iyice yayılmıştır.

1.2.8. Bayramiyye ve Melamiyye Tarikatı

Ankara civarında kurulan bu tarikatın kurucusu Hacı Bayram Veli Hazretleri'dir. Nakşibendiyye ve Halvetiyye'nin görüşlerini bir araya getirerek ortaya konulan bir tarikat olarak kabul edilmektedir. Hacı Bayram Veli Hazretleri'nin geçimini çiftçilikten kazanıp yapması ve ona intisab edenleri de meslek öğrenmeye teşvik etmesi, bu zatın 'Ahilik ve Melamet' fıtratında olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Bu tarikatın kollarından olan Melamiyye, Bayramiyye ve Şemsiyye Osmanlı Devleti'nin manevi yaşantısında çok önemli bir yere sahiptirler. Osmanlı topraklarında XV. yüzyılın başlarında ortaya çıkan Bayramiyye tarikatı; Bolu, Ankara, Edirne Gelibolu, İskilip, Kütahya, Balıkesir, Bursa çevrelerinde yayılarak faaliyet göstermiştir. II. Murad'ın bu tarikata mensup olanları vergiden muaf etmesi ile tarikata olan intisaplar artmaya başladı.[74] Bu tarikatın Osmanlı içinde birçok tekke bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; Ankara'da Bayrami dergâhı Şeyh Şüca Zaviyesi, Abdi Baba Tekkesi, Bayezid Ağa Tekkesi, Emekyemez Tekkesi, Abdüssamet Ağa Tekkesi, Himmetzade Tekkesi, Tavil Mehmet Efendi tekkesi gibi birçok tekke bulunmaktadır. M.Yazıcıoğlu ve Ahmed Bican bu tarikat adına Osmanlı Devleti'nde önemli şahsiyetlerdir. Bu iki zatın da Hacı Bayram Veli ile irtibatı olduğu kabul edilir. Osmanlı'da çok önemli bir yere sahip olan Akşemseddin, Şemsiyye kolunu kurmuştur.[75]İbrahim Tennuriyye'nin kurucusu olarak kabul edildiği, Tennuriyye Tarikatı'da Şemsiyye'nin bir koludur. İseviyye ve Himmetiyye de diğer alt kollarıdır. Bayramiyye Tarikatı'nın bir diğer önemli kolu Bayrami Melamileri'dir. Bu kol Dede Ömer Sikkini yani Bıçakçı Ömer Dede tarafından kurulmuştur. İbrahim Tennuri ve Akşemseddin'nin, Muhyiddin-i İbn'i Arabi'nin düşüncelerini ortaya koyan kitapları, Bayramiyye Tarikatı'nın çizgisini ortaya koymaktadır.[76] Ankara'da bulunan merkez tekkeleri dışında Bursa, Edirne, İstanbul

[74] Öngören, **Osmanlı Türkiye'sinde Tarikatlar**, s.67.
[75] Ali İhsan Yurt, **Fatih Sultan Mehmed Han'ın Hocası Akşemseddin**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1972, s. 469-470.
[76] Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.264.

ve Balkanlar'da da tekkeleri bulunmaktadır. Melamiyye, Bayramiyye'nin bir kolu olmasına rağmen Dede Ömer Sikkini ile beraber bir tarikatın ismi haline gelmiştir.

Melamiyye'ye bağlı sufiler genellikle şehirlerde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Melamiler'in büyük bir kısmı devlet ricalidir. Bu tarikat, Osmanlı Devleti zamanında çok fazla takibata alınmıştır. Sert davranış ve söylemleri neticesinde İbn-i Kemal ve Ebussuud'un verdiği fetvalar ile aralarında idam edilenler olmuştur. Melamilik tarikatını değerlendirenler bu akımın tarihte üç dönemden geçtiğini belirtmişlerdir. İlk dönem, Melamilik tarikatı, Nişaburlu Hamdun Kassar tarafından neşredilmiştir.[77] İkinci dönem, Melamilik tarikatı ise Hacı Bayram Veli tarafından kurulan Bayramilik Tarikatının ayrılmış olan Bayrami Melamiliğidir. Bu tarikat, Ömer Sikkini[78] tarafından Müslümanlara büyük hizmetlerde bulunmuştur. Ömer Sikkini, Hacı Bayram Veli hazretlerinin halifesidir. Bu dönemde kurulan Melamilik tarikatı toplum içinde açıktan irşat vazifesini yerine getirmemiştir. Gizli bir şekilde yayılarak hizmetlerini yerine getirmişlerdir. Bu tarikat Anadolu başta olmak üzere farklı coğrafyalarda da pek çok tekke açarak hizmette bulunmuşlardır. Yayıldıkları coğrafyalarda çok sayıda mürit edinerek daha da güçlenmişlerdir. Bu gizlenme Muhammed Nurul Arabi zamanına kadar devam etmiştir. Bu zatla birlikte üçüncü dönem Melamiliği başlamıştır. Bu şahsın hizmetlerinden ve öncülüğünde dolayı bu dönem Melamiliğe "Melamiyyeyi Nuriye" adı verilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin eski gücünde olmadığı bir zamanda irşat faaliyetlerini devam ettiren bu zat belli bir döneme kadar Melamiliği açık bir şekilde ilan etmeyip, ehlisünnet inancına bağlı kalarak tevhit akidesini Nakşibendi tarikatı usulüne göre anlatmıştır. Bu tarikatın lideri başlangıçta kendisini Melami kesimlerine tanıtarak ilim ve müderrisliği ile kabul ettirmiştir. Bu özelliklerinden dolayı devlet erkânı ile de arası iyi olup saygınlık kazanmıştır. Müderrisler üzerinde de büyük bir tesir bırakmıştır. Bu iyi ilişkiler sonucunda tarikatını daha çok merkezlerde faaliyet göstermesini sağlamıştır. Melamilik tarikatının önemli bir kısmını esnaf sınıfı oluşturmaktadır. Sivil, asker ve devlet ricalleri tarafından da çokça desteklenerek değer verilmiştir.

---

[77] Abdulbaki Gölpınarlı, **Melâmîlik ve Melâmîler**, Gri Yayıncılık, İstanbul 1992, s.3-33.
[78] Kara, **Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.185.

1.2.9. Celvetilik Tarikatı

Halvetiyye'nin bir şubesi olan bu tarikatın kurucusu, Aziz Mahmud Hüdayi Hazretleri'dir. Osmanlı Devleti zamanında yaşamış en önemli şeyhlerden biridir. Medresede eğitimini iyi bir şekilde aldıktan sonra tarikata intisap etmiştir. Fatih Camisi'nde verdiği vaazlar oldukça meşhurdur. Daha sonradan Üsküdar'da bulunan mescidi camiye dönüştürerek burada hutbeler verip, halka nasihatlerde bulunmuştur. Sultan Ahmet Camisi'nde de vaaz vererek halkı irşat ederdi.[79] Otuza yakın kaleme aldığı eseri ve çok fazla müridi vardır. Celvetilik; zamanla İstanbul, Bursa ve Balkan Devletleri'nde iyice yayılmıştır. Tasavvuf hakkında çok fazla eser kaleme alan olan İsmail Hakkı Bursevi'de, Celveti tarikatına mensuptur. Bu tarikatın merkezi İstanbul'un Üsküdar ilçesidir. Osmanlı'da faaliyet gösteren Celveti Tekkeleri'nden bazıları; Sarmaşık Tekkesi, Şeyh Camii Tekkesi, Bandırmalı Tekkesi, İskender Baba Tekkesi, Fenai Ali Tekkesi, Acıbadem Tekkesi, Selamsız Tekkesi, Hüdayi Asitanesi, Bezirgân Tekkesi, Küçükayasofya Tekkesi, Mehmed Paşa Tekkesi'dir. Bu tekkeler aracılığıyla Osmanlı coğrafyasında birçok hizmetlerde bulunulmuştur. Osmanlı coğrafyasında bir bakıma eğitim merkezi haline gelen bu tekkeler, halkın her kesiminden müride sahip olmuştur.

1.2.10.Sa'diyye Tarikatı

İslam dünyasında önemli bir etki gösteren, ilk büyük tarikatların liderleri Ahmet er-Rifai'nin ve Abdulkadir Geylani hazretlerinin çağdaşı olarak kabul edilen Sa'deddin el-Cebavi'ye nispet edilerek kurulan, Sadiyye tarikatı Anadolu topraklarında önemli hizmetlerde bulunmuştur.[80] Sadiyye tarikatı İstanbul'a, III. Mustafa döneminin son zamanlarında, Abdüsselam eş-Şeybani vasıtasıyla gelmiştir. Bu tarikatın kurulduğu ve faaliyet gösterdiği yer 1516 yılında Osmanlı egemenliğine girmiştir. Sa'diyye tarikatının Osmanlı coğrafyasında birçok tekkesi bulunmaktadır. Bunlar; Zinciri Ali Efendi Tekkesi, Dondurma Tekkesi, Yunus Emrem Tekkesi, Edirne Sadi Tekkesi, Seyyid Usul Dergâhı'dır. Kanûnî'nin, müneccimbaşısı Sa'dî b. İshak Çelebi'nin bu tarikata intisap ettiği ve İstanbul'da tekke yapıldığı rivayet

[79] İz, **Tasavvuf Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatlar**, s.247-248.
[80] Hür Mahmut Yücer, **Sa'diyye**, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2008, c.35, s. 410.

edilmektedir. Bu tekkenin adı Müneccim Sa‘dî Tekkesi’dir.[81] Bu tekkeler Osmanlı toprakları üzerinde irşad vazifelerini yaparak halkı bilinçlendiriyorlardı. Toplum içinde birlik ve beraberliği sağlamaya gayret gösteriyorlardı. Devletin üzerinden büyük bir yükü alarak toplumun huzurlu ve mutlu olabilmesi için çaba gösteriyorlardı. Kurdukları tekkelerde kimsesizlere, muhtaçlara ve miskinlere yardım edip onları hem kalacakları yer imkânı veriyorlardı hem de aş veriyorlardı. Savaş zamanları da her daim devletin yanında olup, ordunu asker ihtiyacını karşılamada yardım ediyorlardı.

Sadiyye tarikatının Balkanlar şubesinin lideri kabul edilen, Süleyman Âcizi Baba eğitimini İstanbul'da almıştır. Ardından Ebu'l Vefa eş Şami'den ilmini olarak tamamlamıştır. Aldığı hilafet görevi ile Balkan beldelerini gezerek irşat vazifesini yerine getirmiştir. Günümüzde bile farklı coğrafyalarda yaşayan bu tarikata mensup müritler, evlerinde zikir halkaları kurarak ibadetlerini yerine getirmektedirler. Bu tarikata ait dergâhlar dünyanın farklı coğrafyalarında hala yaşantısını korumaktadır.

[81] Öngören, **Osmanlı Türkiye’sinde Tarikatlar**, s.82.

İKİNCİ BÖLÜM

BAZI OSMANLI PADİŞAHLARININ TASAVVUF VE TARİKATLARLA İLİŞKİSİ

Osmanlı Devleti'nde tasavvufla olan irtibat bir anda gerçekleşen bir durum değildir. Devletin kültürel ve toplumsal mirasının bir sonucudur. Türk topluluklarının geçmişten Osmanlı'nın kuruluşuna dek yaşantılarında meydana gelen maddi ve manevi sıkıntılarda, tasavvuf erbabı devletinin her zaman yanında olup halkın bu sıkıntılarla[82] baş edebilmesi için irşad vazifelerin de bulunmuşlardır.

Sufiler gerek cephede savaşarak gerekse toplum içerisinde yaşantılarıyla bir rol model olmuşlardır. Bu durumlar zamanla halkın tasavvufa iştirakini arttırmıştır. Sadece alt tabakada kalmayarak, devletin her kademesinde tasavvufa ve sufilere verilen değer artmıştır. Osmanlı padişahları tarikat şeyhleri ile sürekli irtibat halinde olmuş ve onlardan tavsiyeler almıştır. Padişahlar, gerek kendi manevi halleri noktasında gerek devletin idare edilmesi noktasında tasavvuf ehlinden çokça istifade etmişlerdir. Tasavvufun bir manevi terbiye oluşu ve Yüce Allah'a daha da yakınlaşma halleri padişahların ahlakını da bu noktada etkilemiştir. Toplum tarafından bazı padişahlar veli olarak görülmüşlerdir.

Tasavvufun önemli kaidelerini yaşantılarına bir düstur olarak yerleştiren padişahlar İslamiyet'e uygun bir hayat sürdürmüşlerdir. Temeli nefis terbiyesine dayanan tasavvuf, yüksek mertebelere gelmiş padişahların büyüklenmemesine, hayat içerisindeki her şeye ibret nazarıyla bakmalarına ve İslam ahlakı ile ahlaklanmalarına vesile olmuştur.

[82] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.266.

2.1. OSMAN GAZİ

Osman Bey, Türkmen boyuna bağlı Söğüt bölgesini yurt edinen Ertuğrul Gazi'nin oğludur.[83] Osmanlı Devleti'nin kurucusu olarak kabul edilmektedir.[84] Osman Gazi'nin devlet içerisindeki manevi destekçilerini tasavvuf ehli, fakihler ve ahiler oluşturmaktaydı.[85] Tursun Fakih, Şeyh Edebali, Kumral Abdal[86] ve Baba Muhlis bu manevi destekçilerinden bazılarıydı. Devletin kuruluşuyla birlikte tasavvuf, kendini göstermiş ve yayılma alanı bulmuştur.

Osman Gazi'nin kayınbabası olan Şeyh Edebali,[87] bu dönemin en büyük sufilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Şeyh Edebali Osman Gazi'nin hocasıdır. Şeyh Edebali, Osmanlı coğrafyasına gelmesi ile tesiri oldukça fazla hissedilmiştir. Osmanlı'nın manevi kurucusu olarak görülmektedir.[88] Aralarında evlilik yoluyla meydana gelen bağlantının, devletin gelişip ilerlemesinde fazlaca etkisi vardır. Osman Gazi ile birlikte tasavvuf ehli saray içinde ve dışında birçok hizmette bulunarak devletin ilerlemesinde etkili olmuşlardır. Osman Gazi derviş ve âlimlere aşırı derecede hürmetkâr ve saygılı biri olarak kaynaklara geçmiştir. Hatta bu dervişlere zaviye yaptırıp köy temlik etmiştir. Osmanlı açısından önemli olarak gördüğü rüyayı tabir eden Kumral Baba'ya zaviye yaptırmıştır. Hazreti Mevlânâ ile Osman Gazi küçüklüğünde karşılaşıp sohbet etmiştir. Bu sohbette:

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, merdivenlerden indiği vakit, Ertuğrul Gazi'yle birlikte Konya'ya gelen oğlu Osman Bey ile karşılaşır. Osman Gazi, büyük bir veli ile karşılaştığını anlayarak hürmet gösterir ve ardından kenara çekilir. Bu edepli davranışın ardından Mevlânâ Hazretleri Osman Gazi'ye dönerek, O'na şöyle der:

-Oğlum sen kimsin?

-Selçuklu Devleti'nin uçbeylerinden olan Ertuğrul Gazi'nin evladıyım. Adım Osman'dır.

---

[83] Yavuz Bahadıroğlu, **Resimli Osmanlı Tarihi**, Nesil Yayınları, İstanbul 2011, s.15.
[84] Halil İnalcık, **Osman**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2007,c.33, s.443-453.
[85] Bardakçı, **Osmanlı Devletinin Kuruluş Sürecinde Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.5.
[86] Şahin, **Osmanlı Devleti Kuruluş Döneminde Dini Zümreler: (1299-1402)**, s.93.
[87] Ömer Yılmaz**, Osmanlı Devleti'nde Padişah-Sufi İlişkileri**, Akçağ Yayınları, Ankara 2019, s.49.
[88] Şahin, **Osmanlı Devleti Kuruluş Döneminde Dini Zümreler: (1299-1402)**, s.90.

Bu edepli davranıştan çok hoşnut olan Mevlânâ Hazretleri:

-Sultan kendine birini mürşid edindi, oğlum. Ben de sana mürşid olmak dilerim, diye söyler.

Bu durum karşısında Osman Bey, Sultan'la görüşüp öyle karar vermesi gerektiğini söyler fakat Mevlânâ:

-O, seni meşgul olduğu için şimdi kabul etmez, benimle gel, der ve yürümeye başlarlar.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Osman Bey'i dergâhına götürür. Sırtına cübbe giydirir ardından, başına da Mevlevi Tarikatı'nın sikkesini taktırır. Oradaki müridlerine zikre hazırlanmalarını söyler. Sufiler hilâl şeklinde otururlar. Mevlânâ da sufilerin karşısına oturur, sonra Osman Bey'e dönerek:

- Fatiha suresini oku oğlum, der.

Böyle dedikten sonra Mevlânâ hazretleri, kendinden geçip manevi bir halde kaybolur. Osman Bey de tesbihle kendisine denildiği gibi Fatiha'yı okumaya başlar. Hazreti Mevlânâ kendine gelir ve ona sorar:

-Okudun mu oğlum?

Osman Gazi: -Okudum.

Mevlana: -Kaç tane Fatiha okudun?

Osman Bey tesbihi sayarak:

-18 tane Fatiha okudum, der. Hazreti Mevlânâ:

-Bu kadar yetmez oğlum, bende 18 tane okuyayım, diye buyurur.

Okuduktan sonra "Âmin" der ve oradaki müridler de hep bir ağızdan ve ellerini semaya kaldırarak "Âmin" derler. Ardından Hazreti Mevlânâ, Osman Bey'e dönerek: *"İslam saltanatını, Selçukludan alıp sana verdim. Mübarek olsun! Senin*

soyundan 36 padişah gelecek" diye buyurdu. Osman Bey bu olay yaşandığı zaman on beş yaşlarında, henüz bıyıkları yeni terlemiş bir delikanlıdır.[89]

Osman Gazi ile ilgili bir diğer manevi olay ise, Kur'an-ı Kerim'e olan saygısının bereketidir. Osmanlı'nın kuruluşu ile ilgili kaynaklara geçmiş manevi işaretlerden bir tanesi de Osman Gazi'nin babasına nispet edilerek rivayet edilen rüyadır. Osman Gazi bir seyahatinde Allah Dostu birinin evinde misafir olarak kalır. Osman Gazi, sohbet ettikten sonra bu odada yatacaktır. Allah dostu bu zat, sohbetin ardından Kur'an'ı büyük bir saygıyla yüksekçe bir yere bırakır ve uyumak üzere odasına gider. Kur'an-ı Kerim'e olan büyük bir saygısından dolayı, Osman Gazi gece boyunca uyumaz ve ayakta bekler.[90] Sabaha karşı artık takat getiremez ve bulunduğu yerde uyuya kalır.[91] Uykusunda gördüğü bir rüyada şöyle bir ses işitir: "Mademki sen Kur'an'a aşırı derecede tazim ettin, senin neslin şan ve şerefe erişecek ve insanlar arasında hürmete mazhar olacaktır. Senin evladın ve devletin kıyamet gününe kadar daim olacak, sana büyük bir devleti müjdelerim." dedi.[92] Osman Gazi'nin manevi halini anlatan ve devletinin geleceği hakkında işaretler gösteren bir başka rüyada söz konusudur. Hazreti Mevlana ve Muhyiddin ibn-i Arabi gibi büyük evliyaların müjdelediği Osmanlı'nın kuruluşuna dair manevi işaretlerden birisi de budur. Osman Gazi gözyaşları içinde, Rabbine dua ettikten ve yakardıktan sonra uykuya çekilir. Rüyasında halk tarafından çokça sevilen ve hürmet gösterilen Şeyh Edebali'yi görür. Bu zatın koynunda doğan bir ayın, Osman Gazi'nin koynuna doğru girdiğini ve o anda orada bir ağaç bittiğini görür. Sonra bu ağacın bütün âlemi kapladığını görür. Öyle bir durum meydana gelir ki bu ağacın gölgesinde dağlar oluşur, bu dağların altından da sular fışkırır. Bu çıkan sulardan bazılarını içer, bazıları bahçelerini sular, bazıları ise çeşmeler yaptırır. Uyandıktan sonra Osman Gazi rüyasını hocası Şeyh Edebali'ye anlatır. Şeyh hazretleri rüyayı şöyle açıklar: Sana müjdeler olsun. Allah sana ve soyuna sultanlık verdi. Bu durum sana mübarek olsun. Ayrıca kızım senin hanımın olacak diyerek[93] rüyayı tabir etti.[94] Küçük bir beylik iken tarih sahnesine çıkan Osmanlı büyük bir devlet haline gelmiştir. Bu duruma Mazhar olmaları hem

[89] Kadir Mısıroğlu**, Osmanlı Tarihi**, Sebil Yayınevi, İstanbul 2013, c.1, s.70-71.
[90] Bahadıroğlu, **Resimli Osmanlı Tarihi**, s.19.
[91] Yılmaz**, Osmanlı Devleti'nde Padişah-Sufi İlişkileri**, s.62.
[92] Ziya Nur Aksun, **Osmanlı Tarihi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994,c.1, s.13.
[93] Şahin, **Osmanlı Devleti Kuruluş Döneminde Dini Zümreler: (1299-1402)**, s.90.
[94] Aksun, **Osmanlı Tarihi,** cilt.1, s.14-15.

sultanlarının dine olan aşırı hürmetleri ve manevi hayatları hem de pek çok Allah dostunun dualarının bereketidir.

2.2. ORHAN GAZİ

Osman Gazi'nin ölümünden sonra evladı Orhan Gazi[95] Osmanlı devletinin başına geçmiştir.[96] Sultan olduğu dönemde otuz sekiz yaşındaydı. 1288 de Söğüt'te dünyaya gözlerini açmıştır. Çocukluğu Bilecik, Söğüt ve Karacahisar'da geçmiştir. Hocası Şeyh Edebali'dir. Bu şeyh, faziletli ve âlim bir zattı. Şeyh Edebali, ahilik teşkilatına bağlıydı. Orhan Gazi'nin manevi terbiyesini şekillenmesinde, Şeyh Edebali'nin etkisi çok fazlaydı. Şeyh Edebali, Vefaiyye tarikatına intisap etmiş biriydi.[97] Orhan Gazi gençlik döneminde, Rumlarla savaşan akıncıların arasında bulunmuştur. Birçok savaşa katılan cesur bir yiğitti.

Osmanlı'nın Bursa'yı fethettiği sırada, askerlerin içerisinde pek çok tarikat mensubu bulunmaktaydı. Geyikli Baba[98], Abdal Murat,[99] Ahi Evran bu sufilerden bazılarıydı. Savaş sırasında askerlerin cihat vazifesini daha iyi benimsemeleri için sürekli irşad vazifelerinde bulunuyorlardı. Sultanların derviş ve âlimlere olan saygısından dolayı,[100] onların hizmetlerini ve barınmalarını kolayca yerine getirebilmeleri için zaviye ve tekkeler yaptırırlardı.[101] Orhan Gazi dönemi, tahta kılıçlı dervişler olarak ifade edilmektedir. Bu dönemde rivayete göre, Aba-puş namıyla bilinen bir derviş, elinde tahta kılıcı gezer ve insanları irşad edip İslam'a davet edermiş. Müslüman olmayanı bununla tahta gibi ikiye bölerim diyerek tehdit edermiş. Oradakiler bu tahta bizi kesmez ki diyerek onunla alay ederlermiş. Yine bir gün irşad ederken halkı biri gelip, işte boynum işte kılıcın hadi keste göreyim deyince kılıcı boynuna vurduğu gibi ikiye ayrılmış. Halk bu durumu görünce onu

[95] Yavuz Bahadıroğlu, **Fatih Sultan Mehmed**, Nesil Yayınları, Ankara 2018, s.15.
[96] Yılmaz**, Osmanlı Devleti'nde Padişah-Sufi İlişkileri**, s.50.
[97] Bardakçı, **Osmanlı Devletinin Kuruluş Sürecinde Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.5.
[98] Şahin, **Osmanlı Devleti Kuruluş Döneminde Dini Zümreler: (1299-1402)**, s.94.
[99] Bardakçı, **Osmanlı Devletinin Kuruluş Sürecinde Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.8.
[100] Bahadıroğlu, **Resimli Osmanlı Tarihi**, s.29.
[101] Josef VonHammer, **Devlet-i Osmâniye Târihi**, Mehmet Ata (Çev.), Geteon Bedrasyan Matbaası, İstanbul, 1329, c.1, s.129.

öldürmeye kalktı ama Allah'ın yardımı ile oradakileri telef etti ve o beldeyi İslam coğrafyası olmasını sağladı.[102]

Orhan Gazi'nin maneviyat ve ilime olan katkısı çok fazladır. Osman Gazi'den itibaren Sultan olan bütün Osmanlı sultanları, âlimlere hürmet göstererek ilme hizmet etmişlerdir. Ve dervişlerle irtibat kurmuştur.[103] Böylece âlimlerin teveccühünü kazanmışlardı. Devletin her tarafı ilim müesseseleriyle donatılarak feyz kaynağı haline gelmiştir. Orhan Bey, ilim adamlarını yanından ayırmazdı ve onları çok severdi.[104] O dönemin en meşhur âlimleri Davud-u Kayserî ve Dursun Fakih idi.[105] Aynı dönemde Gülşehrî, Yunus Emre, Âşık Paşa, Şeyh Taptuk Emre gibi büyük mutasavvıflar ve şairler yetişmişti. Orhan Bey döneminde Bursa şehrinde, Horasan erenleri bulunmaktaydı. Osmanlı'nın kuruluşunda Ahilerin önemli rolü olmuştu. Burada Geyikli Baba,[106] Doğulu Baba da vardı. Murad Abdal[107] ve Karaca Ahmet Sultan da bu dönemin meşhur sufilerindendi. Nitekim Murad Abdal, Bursa şehrinin fethinde bizzat bulunmuştur.[108] Anadolu'da en eski sufi şairlerinden kabul edilen Âşık Paşa, bu devirde şöhret bulmuştur. Osmanlıların ilk Şeyhülislamı olan Molla Fenarî de bu dönemin en önemli âlimlerinden biridir. İznik medresesinde müderrislik yapan, Davud-i Kayserî, Sadreddin Konevî'nin halifelerinden biridir.

Orhan Bey, Bursa'nın fethinde bulunan evliyanın gönlünü kazanmak, bereketli dualarına mazhar için imaret yaptırdı. Ardından onları Bursa'ya dâvet etti. Bursa'nın fethinden sonra hiç görmediği derviş Geyikli Baba'nın davete katılmasını istedi: "Eğer davete gelmezse, ben gidip elini öpeyim." dedi. Orhan Bey'in bu sözünden sonra Geyikli Babayı arayıp buldular. Sözünü ilettiler ve Bursa'ya dâvet edildiğini bildirdiler. Geyikli Baba, bu duruma rıza göstermedi. " -Orhan sakın gelmesin.[109] Sufiler gönül ehli olurlar. Öyle bir zamanda giderler ki, gittikleri zamanda yaptıkları duanın kabul olmasını isterler." buyurdu. "-O zaman Orhan Gazi'yi duanızdan eksik etmeyiniz." dediklerinde: "-Biz Orhan Gazi'yi hatırımızdan

[102] Şahin, **Osmanlı Devleti Kuruluş Döneminde Dini Zümreler: (1299-1402)**, s.95.
[103] Yılmaz**, Osmanlı Devleti'nde Padişah-Sufi İlişkileri**, s.63.
[104] Bahadıroğlu, **Resimli Osmanlı Tarihi**, s.29.
[105] Bardakçı, **Osmanlı Devletinin Kuruluş Sürecinde Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.8.
[106] Şahin, **Osmanlı Devleti Kuruluş Döneminde Dini Zümreler: (1299-1402)**, s.96.
[107] Şahin, **Osmanlı Devleti Kuruluş Döneminde Dini Zümreler: (1299-1402)**, s.103.
[108] Mehmed Süreyyâ, **Sicill-i Osmânî**, Sebil Yayınevi, İstanbul 1306, c.IV, s.354.
[109] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.37.

hiç çıkarmıyoruz. Sürekli devletine dua ediyoruz. Orhan Gazi'nin İslâmiyet'e hizmetinden dolayı muhabbet ve sevgisi kalbimizde yer edinmiştir." diye haber gönderdi. Belli bir zaman geçtikten sonra, Geyikli Baba tekkesinin yanından ağaç dalı kesti ve omuzuna alıp yol çıktı. Doğru Bursa'ya vardı. Sultanın sarayına girip, getirdiği dalı avluya dikmeye başladı. Bu durum karşısında oradakiler Orhan Gazi'ye durumu bildirdiler. "-Bir sufi gelmiş, avluya ağaç diker." diye haber verdikten sonra Sultan saraya gelip vaziyeti görür. Bu sufinin Geyikli Baba olduğunu hemen anlar. Ağacı diktikten sonra doğrulan Geyikli Baba, Orhan Gazi'ye dönerek: "-Bu ağaç burada kaldığı sürece, sufilerin duası, senin ve soyunun üzerinde olacaktır.[110] Senin soyun ve devletin ağaçta olduğu gibi kök salacak, çok uzaklara dalları ulaşacak ve evlatların İslâm dinine çok hizmet edecekler." Sonra geldiği gibi gitti. Ağaç ulu çınar oldu.[111]

Orhan Gazi, Bursa'nın fethinde Geyikli Baba ve müridlerinin gösterdiği hizmetlerden çok memnun olmuştur.[112] Bundan dolayı ziyaretine giderek, minnettarlığını ifade ederek şöyle demiştir: '-Efendi Hazretleri, askerlerimizin arasında cihada katılmakla bizi zafere kavuşturdunuz. Biz ve gazilerimiz bundan dolayı size minnettarız. Bunun bir ifadesi olarak size İnegöl ve yakınındaki yeşil yaylayı vermek istiyoruz. Lütfen kabul edin ve üzerinize tapulu mülkünüz bilin.' Bu durum karşısında mütebessim ve müteşekkir olan Geyikli Baba, şu karşılığı verir: '-Hediyenizden dolayı teşekkür ederim. Hak etmediğimiz şeyleri teklif etmektesiniz. Fakat bizler askerlerimizle birlikte savaşırken, asıl amacımız i'lâyı kelimetullahtı. Bundan başka amacımız, zihnimize yer etmemişti. Eğer bu niyetimizde başarılı olmuşsak mükâfatını almışız demektir. Başka bir ödüle hakkımız yoktur. Şayet bu niyetimizde başarılı olamamışsak, zaten bu durumda sizin ihsanınıza lâyık değiliz anlamına gelir. Ayrıca bize uygun gördüğünüz yaylayı, göçebe olarak yaşayan tebaanızın erenlerine verirseniz, sanki bize mükâfat vermiş gibi olursunuz.' Geyikli Baba'nın bu ihlas ve kanaati[113], Orhan Gazi'nin iyice hoşuna gider. Geyikli Baba, vefat ettikten sonra, mezarının başına cami ve tekke yaptırmıştır.[114] Geyikli Baba,

[110] Bardakçı, **Osmanlı Devletinin Kuruluş Sürecinde Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.9.
[111] Mustafa Kara, **Tekkeler ve Zaviyeler**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1980, s.166.
[112] Şahin, **Osmanlı Devleti Kuruluş Döneminde Dini Zümreler: (1299-1402)**, s.97.
[113] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı**, s.38.
[114] Yılmaz**, Osmanlı Devleti'nde Padişah-Sufi İlişkileri**, s.64.

Bursa'nın fethine ulu bir geyiğe binerek gelip savaşta bizzat bulunmuştur. Savaş sırasında büyük kahramanlıklar ortaya koymuştur. Elinde altmış okka ağırlığındaki kılıcı ile bizzat savaşıp, Kızıl Kilise adı verilen yeri bizzat ele geçirmiştir.[115]

Orhan Gazi, evliyayı ve âlimleri görüp gözeten büyük bir bey idi. Sultan, Alâüddîn-i Esved hazretlerini bir gün ziyarete gitti. O sırada Alâüddîn-i Esved hazretleri namaz kılmakta idi. Sultan, avluda bekledi. Ardından farz namaz vakti girdi. Sultan ve orada bulunan Alâüddîn-i Esved'in öğrencileri namaz için hazırlık yaptılar, ardından namazı kıldırlar. Namazdan sonra bir süre sohbet ettiler. Sultan edeple dinledi, ardından başını kaldırıp; "Hazerde ve seferde, halk arasında meydana gelecek olaylarda hükmedip, dinî hükümleri açıklamak, ayrıca hak ile batılın arasını açacak ve bizi bu konularda aydınlatacak bir âlim efendi, hoca lâzımdır. Öğrencilerinizden birini bizimle sefere gelmesi için tayin etseniz." deyip, istek ve arzusunu bildirdi. Orhan Gazi'nin bu isteğini, Alâüddîn-i Esved hazretleri kabul etti sonra, talebelerine baktı. Her birinin gözlerinde beni gönderme diye yalvarır gibi bir hâli vardı. Çünkü sufiler, sultanla birlikte olan âlimleri, dünyaya düşkün biliyorlardı. Onun kötülüklerine kendi ilimlerini âlet etmelerinden çekiniyorlardı. Fakat Orhan Gazi, öyle biri değildi. Yanına âlimlere emir vermek için değil, Yüce Allah'ın emirlerini dinlemek ve yasaklara girmekten sakındırması için yanında olmalarını istiyordu. Kendisi için kul değil, yol gösterecek bir sultan arıyordu. Devletin geleceği için sultana ihtiyaç vardı. Sultanın da yanlış yola girmemesi için âlimlere ihtiyaç vardı. Alâüddîn-i Esved hazretleri en gözde öğrencisi Çandarlı Kara Halil'i, Orhan Gazi'ye yol göstermesi için verdi. Kara Halil, hocasının emrine itaat edip, Sultan ile birlikte yola koyuldu. Hazerde ve seferde, sultana yardımcı oldu, anlaşmazlıklarda hâkimlik yaptı. Yoldan çıkanları terbiye edip, İslâm dininin emir ve yasaklarının uygulanışını, Osmanlı Devleti içerisinde âlimlerinin bildirdiği şekilde yaparak, bu biçimde gayret gösterdi. Her işini Allah rızası için yapar, sözünü Allah'ın emrine uygun olarak söylerdi. Âlimler, Osmanoğulları doğru bir nesildi, meşru olmayan şeylerle amel etmez ve âlimlerin yasakladığı durumlardan kaçınırlardı diyerek vaziyetlerini açıklamışlardır.

[115] Şahin, **Osmanlı Devleti Kuruluş Döneminde Dini Zümreler: (1299-1402)**, s.97.

Osmanlı sultanları yaptıkları fetihlerde tasavvuf ehlinin katkısının çok olduğunu dile getirmişlerdir. Bursa'nın fethinin ardından, Orhan Gazi bu şehri manevi yardımlarla ele geçirdiklerini söylemiştir.[116] Osmanlı devletinin maneviyata çok katkısı olmuştur. Osmanlı'nın temellerinde en başta gelen şey, "Peygamber Sevgisi"dir. Osmanlı Devleti, Efendimize (s.av) ve O'nun değerli şehrine karşı, hürmet, sadakat ve muhabbetini büyük önem vererek hassasiyetle korumuş ve devletinin en önemli vazifelerinden biri hâline getirmiştir. Yedi iklim ve üç kıta demeden, yıllarca bu ruh Osmanlı'yı arkasından sürüklemiştir. Allah yolunda fetihlerde bulunurken, Osmanlı Devleti'nin ilk hedeflerinden biri Allah'ın rızasını kazanmak ile birlikte Efendimiz 'in hoşnutluğunu elde etmek vardı. Padişahlar, yaşamları boyunca gazâ meydanlarında bu ulvî amacı gözetmiş ve bunun etkisiyle harikalar sergilemişlerdir. Osmanlı padişahlarının çoğu herhangi bir mürşide intisap etmiştir. Devlet adamlarının pek çoğu tasavvuf ve tarikat ehline karşı değer göstermişlerdir. Orhan Gazi, Salı ve Perşembe orucunu devamlı tutar, Hazreti Mevlana'ya hürmeten başına sikke takar ve üstüne beyaz sarık sarardı. Orhan Gazi'nin oğlu olan Süleyman Paşa'da, Mevlevî şeyhlerinden birine intisap edip, başına Mevlevî külahı takardı. Orhan Bey, batıl ve zararlı tarikat mensuplarının takip ve kontrollerini emretmiştir. Suç işleyenleri de cezalandırmıştır. Orhan Gazi zamanında tasavvufa büyük ehemmiyet verilmekteydi. Orhan Gazi, döneminde kurulan ilk medreseye müderris olarak tayin edilen Davud-ı Kayserî, Ekberiyye tarikatının bir temsilcisi olarak tanınmaktaydı.[117] Orhan Gazi, konağının yakınına yaptırdığı aşevinde[118] her gün kendisi bizzat fakirlere yemek dağıtır,[119] hocalara, şeyhlere ve dervişlere çok önem verirdi. Sürekli hayır dualarını alırdı. Yunus Emre ve Mevlâna gibi sufileri çok takdir ederdi.

2.3. I. MURAD (MURAD-I HÜDAVENDİGAR)

Osmanlı'nın üçüncü padişahıdır. Annesi Nilüfer hatun babası ise Orhan Gazi'dir. Bey ve hükümdar anlamına gelen Hüdavendigar lakabı verilmiştir.[120] Tasavvuf ve tarikatlarla diğer padişahlarda olduğu gibi yakın münasebet

[116] Yılmaz**, Osmanlı Devleti'nde Padişah-Sufi İlişkileri**, s.65.
[117] Kara, **Tekkeler ve Zaviyeler**, s.162.
[118] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı**, s.41.
[119] Bahadıroğlu, **Resimli Osmanlı Tarihi**, s.30.
[120] Mustafa Çağatay Uluçam, **Tarih Ansiklopedisi**, Bateş Yayınları, İstanbul 1979, s.192.

kurmuşlardır.[121] Tasavvuf ehlini sürekli önemsemiş ve onları devlet kademesinde görevlendirmiştir. Özellikle Mevlevilik, bu dönemde çok fazla itibar görüp destek kazanmıştır.[122]

Ahiler, dervişler ve gaziler padişahların en yakınları idiler. Allah katında kıymetli olan bu kesimlerle sultanlar sürekli irtibat kurmuşlar ve onlardan hayır duası almışlardır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında tarikatların halk üzerindeki tesiri de kullanılmıştır. Padişahın şeyhlerle olan irtibatı bakımından kendi zamanında ahilerin başkanlığını üstlenmiştir. Kendisi bir ahi reisidir. 1363 yılında Ankara'yı ele geçirmek için oraya yürüyen I.Murat, ahilerin hiçbir mukavemet göstermeden beldelerini teslim etmeleri Sultan'ın şeyhliğinin etkisine bağlanmıştır. Sultan Kadiri mürşidi olan Fahreddin Efendi ismindeki bir sufiyi, veziri yapmak istemiştir. Fakat bu zat uzlette kalıp Çandarlı Kara Halil'i veziri yapması için tavsiye etmiştir.[123] Buradan yola çıkarak, Osmanlı padişahlarının dervişlerle ve şeyhlerle kurduğu yakın ilişki sebebiyle bir tarikata intisap ettikleri izlenimini ortaya koymaktadır.[124] Sultan Murat, derviş fıtratlı bir padişahtı. Yüce Allah'a sürekli niyaz ve dua ederdi. Her işinde çokça gayret sarf ettikten sonra işin sonunu Allah'a havale ederdi. Sultan Murat Han, vecd ve iman noktasında ileri mertebelere varmıştı. Sultan Murad'ın, irtibat halinde olduğu sufilerden bir tanesi de Şeyh Cemaleddin Aksarayi'dir.[125] Döneminde birçok ilim talebesi yetiştirerek devlete katkıda bulunmuştur. Sultan Murad döneminde yaşayan diğer önemli bir sufi de Postinpuş Baba'dır. Sultan tarafından değer verilen bir sufi olan Postinpuş Baba'nın vefatının ardından zaviyesinin yanına defnedilmiş ve oraya türbe yapılmıştır.[126]

Sultan Murat boyun eğen devletlere ve milletlere karşı şefkatli bir şekilde davranırdı.[127] Dini konularda ödün vermezdi, insanlara yardım etme konusunda son derece cömert idi. Verdiğin sözleri de yerine getirirdi. Bir işle uğraştığın da elinden

[121] Bardakçı, **Osmanlı Devletinin Kuruluş Sürecinde Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.10.
[122] Gürsoy Akça, **Osmanlı Devletinde Bilgi ve İktidar**, Palet Yayınları, Konya 2010, s.202.
[123] İrfan Gündüz, **Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri**, Seha Neşriyat, İstanbul 1989, s.20.
[124] Mehmet Necmeddin Bardakçı, **Sosyo-Kültürel Hayatta Tasavvuf**, Fakülte Yayınevi, Isparta 2000, s.226.
[125] Şahin, **Osmanlı Devleti Kuruluş Döneminde Dini Zümreler: (1299-1402)**, s.113.
[126] Şahin, **Osmanlı Devleti Kuruluş Döneminde Dini Zümreler: (1299-1402)**, s.112.
[127] Bahadıroğlu, **Resimli Osmanlı Tarihi**, s.36.

gelen bütün gayreti gösterdikten sonra Allah'a tevekkül ederdi. Yüce Allah'a duadan hiçbir zaman eksik kalmazdı.

Bu konu ile ilgili olan Plevne muhasarası sırasında fethin bir türlü gerçekleşmesinden dolayı bazı askerler geri çekilmişti. Fakat verilen emeğe karşı geri çekilmek Sultanı üzmüştü ve şöyle dua etti: "Allah'ım bu kaleyi kahredip edip viran eyle" şeklinde dua etti. Bu duadan sonra kalenin duvarının yıkıldığı haberi Sultan'a bildirildi. Kalenin yıkılması için hiçbir sebep yok iken yüce Allah'a içtenlikle yaptığı dua ve niyazlar karşılığını buldu.

Sultan Murad'ın manevi diğer bir meselesinde de saraydaki imama gözyaşları içerisinde şunu söyledi: "Namaz sırasında üç tekbir getirmediğim sürece huzurlu bir şekilde namaz kılamıyorum ve Kâbe'yi göremiyorum" dedi.[128]

2.4. I. BAYEZİD (YILDIRIM BAYEZİD)

Yıldırım Bâyezîd, Edirne'de 1360 yılında dünyaya gelmiştir. Babası Sultan I. Murad[129], annesi Gülçiçek Hatun'dur. Yıldırım lakabı gösterdiği atılganlık ve cesaret sebebiyledir. Küçüklüğünü Bursa'da kardeşleriyle geçirmiş, eğitimini seçkin âlimlerden gördüğü derslerle tamamlamıştır. Bu sebeple iyi bir tahsil görüp kendini yetiştirmiştir. Valilik görevini Kütahya sancağında gerçekleştirmiştir. Padişahlığa 1389 yılında oturmuştur. Sultan olduğu vakit yirmi dokuz yaşlarındaydı. İlk zamanlarında zaferlere koşan, takvalı, perhizkâr ve sade bir yaşamı vardı. Fakat yaşamı Sırp Kralın kızı ile evliliğinin ardından biraz değişmiştir. Dünya hayatına biraz yönelimi söz konusudur bu dönemde. Bu vaziyetten çok rahatsızlık duyan kişilerden biri de Emir Sultan'dır. Emir Sultan, hünkârın damadı[130] ve hocası konumundadır. Emir Sultan, Kübreviyye tarikatına mensuptur.[131] Bu gidişatın topluma etki etme ihtimalini hisseden Emir Sultan, bu duruma el atma zorunluluğu hissetmiştir. Bursa Ulu Camii'nin yapımı bitince kendisine düşüncelerini soran Sultan'a; "Caminin her tarafına sizin için meyhane yaptırsanız eksiği kalmayacaktır,

[128] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.54.
[129] Yılmaz**, Osmanlı Devleti'nde Padişah-Sufi İlişkileri**, s.50.
[130] Şahin, **Osmanlı Devleti Kuruluş Döneminde Dini Zümreler: (1299-1402)**, s.114.
[131] Şahin, **Osmanlı Devleti Kuruluş Döneminde Dini Zümreler: (1299-1402)**, s.114.

daha güzel hale gelecektir." demiştir.[132] Bu sözlerin ardından şaşıran sultan; "Allah'ın evinin çevresine, meyhanenin nasıl olur da kurulacağını" sual edince; "Allah'ın evi yarattığı insanın bedenidir. Siz bu bedeni meyhane vaziyetine sokmaktan utanmıyorsunuz da inşa ettiğiniz caminin köşesine yapmaktan mı utanıyorsunuz?" demiştir. Bu sert ve tesirli sözler sultanı derinden etkilemiş ve kendine gelmesini sağlamıştır.[133] Mutasavvıf Emir Buhari gibi başka bir âlim olan Molla Fenari de sultana bazen uyarılarda bulunuyordu. Bir gün sultanın cemaatle namaz kılmayı aksatması sebebiyle, şahitliğinin geçerli olmayacağını söylemiştir.[134] Bu yanlış hareketleri uyararak âlimler kendi manevi görevlerini yerine getiriyorlardı. Emir Sultan, tasavvuf ricali ile Sultan arasında manevi bir temsilci görevi görmekteydi. Sadece Sultan'nın yanında değil, diğer sufiler tarafından da oldukça kıymetli görülmekteydi. Bu sufilerden bazıları Hacı Bayram Veli ve Abdal Mehmed'dir. Bu sufiler sultanla sürekli irtibat halinde olup, onu manevi olarak etkilemişlerdir.[135] Sufiler sadece bununla kalmayıp devletleri için savaş meydanında cenk ederek cihat vazifesini de yerine getiriyorlardı. Yıldırım Bayezid, sufilere aşırı derecede hürmet göstermiştir. O dönemde yaşanan bazı sıkıntılı hadiselere rağmen mutasavvıflara karşı yakınlığını hiçbir zaman kaybetmemiş, hatta devlet içerisinde denetleme yapması için sufileri vazifelendirmiştir.

Sultanın ahlaki güzelliklerini ortaya çıkaran başka bir olayda şöyle vaki olmuştur. Sultan'ın oğlu olan şehzade Süleyman derslerine yeteri kadar emniyet vermemesinden dolayı hocası tarafından azarlanmıştı. Bu duruma sinirlenen şehzade, babasına bu olayı anlatarak şikâyette bulundu. Sultan da bu meselenin aslını öğrenebilmek için hocaya: "-Oğlumu neden azarladın?" diye sordu. Şehzade'nin hocası da sakin bir halde cevapladı: "-Sultanım oğlunuz ileride devletin başına geçecek ve idareyi o sağlayacaktır. Şehzadenin cahil bir şekilde olması halka zarar verir. Doğrudur şimdi şehzadedir ama hâl ve ilim ehli henüz olmamıştır. Bunun için ben şehzademizi yetiştirmekle ve kendisini terbiye etmekle mükellefim" dedi. Bu durum karşısında Sultan saygıyla gözlerini yere indirdi: "- Haklısınız, icap ederse

[132] Bardakçı, **Osmanlı Devletinin Kuruluş Sürecinde Tasavvuf ve Tarikatlar**, s.14.
[133] İsamüddîn Ahmed Taşköprizade**, eş-Şekaikun-Numaniyye fi 'Ulemai'd-Devleti'l-Osmaniyye**, Edirneli Mehmet Mecdi Efendi (Çev.),Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2010, c.38, s.35-36.
[134] İrfan Gündüz, **Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri**, s.22.
[135] Şahin, **Osmanlı Devleti Kuruluş Döneminde Dini Zümreler: (1299-1402)**, s.115.

beni bile cezalandırırsınız. Sizin gibi âlimler başımızda olduğu sürece dünyaya hükmederiz" dedi. Sultan'ın bu güzel ahlaki davranışını fark eden âlim, diğer gün sultana bilerekten güzel sözler söylemedi. Bu olaydan sonra hocasının manevi makamının Sultan'ın üzerinde olduğunu anlayan şehzade hatasını gördü ve derslerine ehemmiyet vermeye başladı.[136] Sultanın, makamının meydana getirebileceği kibirlenme ihtimaline karşı yaptığı yanlışları kabul edip nefsini yenmesi ve tövbe etmesi aldığı tasavvufi eğitimin bir tezahürüdür.[137] Tasavvufi eğitimde en önemli hallerden bir tanesi de edeptir. Sultan'ın mürşitleri ne karşı gösterdiği derin saygı ve hürmet onun yüksek ahlakından ve edebinden dolayıdır. Devlet içerisinde yaşanılan her türlü sıkıntılara rağmen sabretmesi de güzel hasretlerinden bir tanesidir.

2.5. II. MURAD

II.Murad, Amasya'da hayata gözleri açmıştır. Babasının ölümünün ardından 1421'de sultan olmuştur. Küçüklük devrini Amasya'da geçirdi ve eğitimini burada aldı. Küçük yaşlardan itibaren olgun, ferasetli[138] ve terbiyeli vasıflara sahipti. Çocukluğundan itibaren derslerini dönemin en büyük âlimlerinden aldı. Manevi yönü çok kuvvetliydi. Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'i ve diğer dini eserleri sürekli okurdu. Müslüman halka olduğu gibi gayrimüslimlerede merhametli ve adaletli[139] bir şekilde davranırdı. Hayır, işlemekten büyük haz alır ve bu durumdan huzur duyardı. Miskinlere sürekli yardım ederdi. Âlimlere çok fazla hürmet gösterirdi ve onları severdi. Sarayı'nda her zaman onları yanında bulundurur ve onlarla hasbihal etmeyi çok severdi. Sultan Murad, aşırı derecede ferasetli biriydi. Devletten haraç isteyen İlhanlılara karşı paşalar haraç vermeyelim gönderelim gitsinler diye düşüncelerini söylerken, Sultan ise: "-Onlar kudretimizin ve yükselişimizin farkında değiller. Fakat biz onların istediği paraları vermezsek Ordu toplayıp savaşmak üzere gelirler. Allah'ın izniyle galip gelemezler fakat Müslümanların kanı dökülür. Bu sebeple istedikleri haracı şimdilik verin çünkü ben para için Müslüman kanının dökülmesini istemem. Fakat gelen elçilerine ordumuzun heybetini çok iyi bir şekilde gösterin ki kuvvetimizin farkına varsınlar ve bundan sonra onlardan daha üstün olan devletimize

[136] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.65-66.
[137] Bahadıroğlu, **Resimli Osmanlı Tarihi**, s.49.
[138] Yılmaz**, Osmanlı Devleti'nde Padişah-Sufi İlişkileri**, s.112.
[139] Bahadıroğlu, **Fatih Sultan Mehmed**, s.29.

karşı haraç isteme cesaretinde bulunmasınlar. Sultan Murad Han'ın, bu meselede gösterdiğim feraset ve hassas düşüncenin altında, İslami hassasiyet yatmaktadır.[140]

Sultan Murad, sufi meşrepli ve dindar[141] bir padişahtı. Hal ve hareketleri ile ahlaki vasıfları gözler önüne seriyordu. Onun diğer padişahlar da olduğu gibi mutasavvıflara karşı aşırı bir hürmeti söz konusuydu. Özellikle kendi devrinde Hacı Bayram Veli ile olan irtibatı çok meşhurdur.[142] Bu zat ile tanışmadan evvel hakkında bilgi toplamıştır. Bunlardan bir kısmı Hacı Bayram Veli'nin etrafında ki sufi sayısının fazlalığından dolayı onu çekememişlerdir. Bu vaziyetten dolayı onun hakkında Sultan'a doğru olmayan haber vermişlerdir.[143] Fakat Sultan Murad, bu zatı seven insanlardan aldığı malumatlarla, yanlış fikirlere aldanmayıp bu şekilde hareket etmiştir. Bu zatın fakirlere yardım etmesi, insanları irşat etmesi ve devleti için hizmetlerde bulunması Sultan'ı son derece etkilemiştir. Onunla tanışmak için gönderdiği elçilerede, asla saygıda kusur etmeyiniz şeklinde uyarıda bulunmuştur. Hacı Bayram Veli, Sultanın davetine icabet ederek Edirne'ye gelir. Burada Sultan'la sohbetler gerçekleştirirler. Sultan, farklı ve manası derin sorular sorar. Aldığı yanıtlar karşısında çok memnun olur ve Hacı Bayram Veli'nin samimi bir müridi olur. Sultan Murad'ın, koskoca bir devletin başı olmasına rağmen, bir veliye intisap edip nefsini terbiye etmeye çalışması, onun manevi yönünün ne kadar kuvvetli olduğunun bir işaretidir.[144] Bir gün Sultan Murat, Hacı Bayram Veli'ye: "-Mürşidim ne zamandan beri aklımda olan bir konu var. Bunu size sormak isterim. İstanbul'un fethi nasıl olacak? Bu durum zihnimi meşgul eder. Allah'ın yardımı ile orayı fethetmek isterim. Atalarımız tarafından kaç defa olunmak için muhasara yapılsa da bu gerçekleşmedi. Himmet edin İstanbul'u almaya muvaffak olalım" diye söyledi. Hacı Bayram Veli belli bir süre murakabe halinin ardından: "-Sultanım öyle hissederim ki İstanbul'u oğlun Mehmet ve benim köse beraber fethedeceklerdir" diye cevap vermiş. Bu zatın köse olarak bahsettiği kişi Akşemseddin hazretleridir. Aralarındaki bu sohbetten sonra Sultan Murat İstanbul'u bir daha muhasara altına almamıştır. Fakat oğlu Mehmet'e sürekli: "-Akşemseddin ile beraber İstanbul'u fethedeceksin" söyleyerek

[140] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.86.
[141] Bahadıroğlu, **Resimli Osmanlı Tarihi**, s.77.
[142] Şahin, **Osmanlı Devleti Kuruluş Döneminde Dini Zümreler: (1299-1402)**, s.115.
[143] Yılmaz**, Osmanlı Devleti'nde Padişah-Sufi İlişkileri**, s.117.
[144] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.88.

onu teşvik etmiştir. Hakikaten de bu zatın söylediği gibi olmuş ve fetih Şehzade Mehmet'e nasip olmuştur. Sultan Murad bu müjdenin[145] ardından oğlu on iki yaşına geldiğinde padişahlığı ona verdi. Onun bu şekilde davranmasını en önemli sebebi İstanbul'un fethini aşırı derecede isteme hevesidir. Tahtı oğluna bırakmasının bir başka nedeni de bir köşeye çekilip Yüce Rabbine ibadet etmektir.[146] Sultan Murad'ın üzerinde tasavvufun etkilerini görmek mümkündür. Çünkü o tasavvufun usullerini tatbik etmeye çalışırdı. Yüce Allah'ı sürekli zikrederdi. Sultanlık makamında olmasına rağmen, Allah dostlarına karşı olan edebini asla kaybetmezdi. Yüce Allah'a sürekli dua ve niyazda bulunarak onun rızasını kazanmaya çalışırdı. Yüce Allah'ın emrettiği, cihat anlayışından hareketle sürekli gaza da bulunur ve İslam devletinin topraklarını genişletmek için çaba sarf ederdi. Fıtrat olarak mütevazı, alicenap ve merhametli bir yapıya sahiptir.

Hem bu dünyasını hem de ahiretini güzelleştirebilmek için elinden geldiği kadar çaba gösterirdi. Sultan Murad'ın, zahidane bir yaşamı vardı. Takvası oldukça fazla idi. Dünya hırsı yoktu. Bu vasıfların onda olduğunun bir kanıtı da daha sıhhatli iken tahtı oğluna bırakması gösterilebilir.

2.6. II. MEHMET (FATİH SULTAN MEHMET)

II. Mehmet, 1432 yılında dünyaya gözlerini açmıştır. Babası Sultan Murat'tır. Arif ve âlim bir özelliğe sahip babası, II. Mehmet'in yetişmesinde çok fazla etkili olmuştur. Osmanlı şehzadeleri eğitimlerine küçük yaşlardan itibaren başlarlar. II Mehmet de küçükken tahsiline başlamış ve pek çok âlimden dersler almıştır. Şerhu'l Mevakıf'ı ezberleyecek kadar ilim okudu.[147] Gösterdiği ilmi gayretler ile hem döneminde hem de sonraki dönemlerde entelektüel biri olarak ön plana çıktı.[148] Âlimlere fıkıh, kelam, felsefe, tasavvuf gibi alanlarda sorular sorup bu konuda onlardan kitap isterdi. Her daim ilme iştiyakı fazlaydı. Onun ilme bu kadar ilgi göstermesi çok fazla ve derinlemesine yaptığı okumların bir tezahürüdür. Çünkü kitaplara tercüme, şerh ve haşiye yapılmasını istemek uzunca ve derinlemesine

[145] Yılmaz**, Osmanlı Devleti'nde Padişah-Sufi İlişkileri**, s.120.
[146] Bahadıroğlu, **Fatih Sultan Mehmed**, s.16.
[147] Mehmet Arıkan, **Fenadan Bekaya İp Atmak: Fatih Sultan Mehmed'in Özel Kütüphanesindeki Tasavvuf Eserleri Osmanlı'da İlmi Tasavvuf**, İsar Yayınları, İstanbul 2018, s. 59.
[148] Arıkan, **Fenadan Bekaya İp Atmak: Fatih Sultan Mehmed'in Özel Kütüphanesindeki Tasavvuf Eserleri Osmanlı'da İlmi Tasavvuf**, s.60.

yapılan mütaalaların sonucudur. Eğitim sırasında asla taviz vermeyen bir yapıya sahip olan Molla Gürani'den ders almıştır. Hocanın ilk derse sopayla gelip,[149] eğitim noktasında acizlik gösterirse sultanın verdiği emir ile bunu kullanacağını, işaret ettiği rivayet edilir.[150] Kaynaklarda II. Mehmet'in hocasına aşırı derecede sevgi ve saygı beslediği belirtilmiştir.[151] II. Mehmet'e İstanbul'u fethetmesinden dolayı "Fatih" lakabı verilmiştir. Sultan Fatih; son derece zeki, atılgan, sert karakterli ve dünyaya sırt çevirmiş bir özelliğe sahiptir. Küçüklüğünden itibaren pek çok âlimin ders halkasına katılan Sultan[152], tahta oturduktan sonra da onlara hürmet göstermiş ve onların ilminden faydalanmıştır. Sultanın ilme olan ilgisinin bir göstergesi de onu şahsi kütüphanesinin bulunmasıdır. Bu kütüphanede iki yüzden fazla eser bulunmaktaydı.[153] Sultan'ın bu kütüphanesinde özellikle tasavvuf ilmine dair eserler bulunmaktaydı. Sultan'ın ilimlere ilgisi her daim olmuştur. Ama içlerinde en fazla tasavvuf ilmine ilgi göstermiştir.[154] Bu eserler bazıları; Miftahu'l Gayb, Istılahatu's Sufiyye, Tebsıratu'l Mubtedi ve Tezkiretü'l Müntehi, Hallu'r Rumuz ve Keşfu'l Kunuz, er- Risale, Risaletül Vücud'dur.[155]

Osmanlı devrinde çok fazla hizmeti bulunan ve büyük bir âlim olan Akşemsettin hazretlerinin[156] Sultan Fatih'in, terbiyesinde üzerinde durulması gereken önemli şahsiyetlerden biridir.[157] Akşemsettin hazretlerine bu görevin verileceğini, Hacı Bayram Veli çok önceden kerameti ile bildirmiştir.[158] Sultan Fatih'in İslamiyet'in bayraktarlığını yapmasında hocası Akşemsettin'in önemi fazladır. Fatih'i sadece ilim noktasında değil, fethi zafere ulaştıracak olan padişah olarak gördüğünden dolayı motivasyonunu arttıracak telkinlerde bulunuyordu. Ona sürekli kendini normal bir vatandaş gibi sakın görme, senin vazifen devletin doğru yola gelmesi için gayret sarf etmendir, diyerek telkinlerde bulunuyordu. Böylece

[149] Bahadıroğlu, **Fatih Sultan Mehmed**, s.170.
[150] Tahsin Ünal, **Osmanlı'nın Fazilet Mücadelesi**, Nur Yayınları, Ankara 1975, s.47.
[151] Namık Kemal, **Evrak-ı Perişan**, Ahmet Mithat Matbaası, İstanbul 1873, s.240.
[152] Yılmaz**, Osmanlı Devleti'nde Padişah-Sufi İlişkileri**, s.122.
[153] Arıkan, **Fenadan Bekaya İp Atmak: Fatih Sultan Mehmed'in Özel Kütüphanesindeki Tasavvuf Eserleri Osmanlı'da İlmi Tasavvuf**, s.63.
[154] Arıkan, **Fenadan Bekaya İp Atmak: Fatih Sultan Mehmed'in Özel Kütüphanesindeki Tasavvuf Eserleri Osmanlı'da İlmi Tasavvuf**, s.68.
[155] Arıkan, **Fenadan Bekaya İp Atmak: Fatih Sultan Mehmed'in Özel Kütüphanesindeki Tasavvuf Eserleri Osmanlı'da İlmi Tasavvuf**, s.69-74.
[156] Bahadıroğlu, **Resimli Osmanlı Tarihi**, s.82.
[157] Eda Bildek, **1453 Fetih**, Mola Kitap, Konya 2012, s.22.
[158] Yılmaz**, Osmanlı Devleti'nde Padişah-Sufi İlişkileri**, s.128.

Akşemsettin sultana yol gösteriyor ve amaca varabilmesi için sürekli rehberlik ediyordu. Bu manevi takviyeler Sultan Fatih'in iradesini daha da güçlendiriyor ve başarıya olan inancını arttırıyordu. Sultan Fatih'in Akşemsettin ile ilgili söylediği şu sözler ona olan hürmetini gözler önüne sermektedir. "-Hocama olan hürmetim ve saygım sonsuzdur. Yanında bulunduğum da ellerim titrer ve heyecanlanmaya başlarım.[159] Fakat başka şeyhler yanıma geldiğinde, tam aksine ben değil de onlar heyecanlanır" diye hocasına karşı hislerini beyan etmiştir. Fethe mazhar olduğunda bu durumdan aşırı bir sevinç duyan Sultan Fatih, yanındakilere durumu: "-Beni mutlu görürsünüz ama bu kalenin fethedilmesi ile ilgili değildir. Akşemsettin hazretleri gibi yüce bir zatın benim dönemimde olmasına çok sevinirim" bu şekilde izah etmiştir.[160] Akşemsettin hazretleri, Sultan Fatih'e verdiği aşırı emniyetten dolayı onu sıkı bir eğitim sürecine tabi tutmuştur. Dervişliğin verdiği zevki ve huzuru alan sultanı, derviş gönüllü bir lider olma noktasında çaba göstermiştir. Sultan'ın iç âlemini güçlendirmeye[161] ve nefsani duygulardan arındırmaya çalışmıştır. Sultanın üstün vasıflı bir karaktere bürünebilmesi için çok çaba sarf etmiştir. Bu vaziyetler Sultan Fatih'i rastgele biri olarak değil, tam bir dava adamı olarak yetişmesine vesile olmuştur. Onu nefsi ile baş başa kalmasını engelleyip benlik hislerinden uzaklaştırmış ve devleti için her türlü fedakârlığı yapacak bir birey haline getirmiştir.[162] Akşemsettin hazretleri, Sultan'a içindeki kabiliyetin farkına varmasını sağlamıştır. Öncelikle nefsi ile başa çıkmayı öğretmiştir. Ardından ona uyguladığı manevi yöntemlerle karakterinin güçlenmesine etki etmiştir. Bu yöntemlerle müridini ahlak, ilim, maneviyat ve dindarlık konularında sürekli mertebe kat'etmesini sağlamıştır. Kendi hakikatini bilemeyen birinin mevcudatı bilemeyeceğini ve anlayamayacağını söyleyerek, kişinin evvela kendi nefsini bilmesi gerektiğini sürekli telkin etmiştir. Ardından kişinin Rabbine murakabesinin çok önemli olduğunu ve bu hâl ile hâllenmenin gerekliliğini anlatmıştır. Bu durum Sultan Fatih'in ihsanını arttırmış ve her yaptığı işi Allah rızası bilinci ile ortaya koymasını sağlamıştır. Akşemsettin hazretlerinin, Sultan'a uyguladığı bu eğitimler sonuçlarını vermeye başlamış ve Sultan bu ahlaki faziletleri kendi bünyesinde barındırarak gerekli

[159] Bahadıroğlu, **Fatih Sultan Mehmed**, s.38.
[160] Samiha Ayverdi, **Abide Şahsiyetler**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2001, s.76.
[161] Bildek, **1453 Fetih**, s.154.
[162] Samiha Ayverdi, **Edebi ve Manevi Dünyası İçinde Fatih**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2008, s.58.

olgunluğa erişmiştir. Artık sadece kendi nefsini düşünen biri değil, devletin her bir kesiminin acısını hisseden bir devlet adamı haline gelmiştir. Böylece bu ahlaki vasıflar onda kemale ulaşmıştır. Osmanlı'nın bir temsilcisi konumunda olduğu şuurunu onu aşılayarak, hal ve hareketlerini buna göre düzenlemesi gerektiğini nasihat olarak sürekli ona bildirmiştir. Akşemsettin'in, Fatih'e kazandırdığı önemli vasıflardan bir tanesi de tefekkürdür. Devleti yönetecek bir Sultan'ın derin bir düşünce vasfına sahip olması gerektiğini anlatmıştır. Bu eğitimler İstanbul'un fethi ile meyvesini vermiştir ve dünyanın çeşitli yerlerinde açılacak kapılara da imkânlar sağlamıştır. Akşemsettin, ömrünü Allah yoluna adamış bir kuldu. Allah yolunda gayret gösterip İslamiyet'i dünyanın her yerine yayabilme arzusu içinde bulunmuştur. Bu düşünceyi Sultan Fatih'e de benimsetmeye çalışmış ve onu cihada teşvik etmiştir.[163] Küfrün hâkim olduğu topraklarda meydana gelen zulümleri def edip, İslamiyet nurunu buralarda yaymak gerektiğini, sürekli Sultan'a anlatmış ve onu fethe hazırlamıştır. Bu tavsiyeler neticesinde Sultan heyecanlanır ve zaferin hayali ile coşarmış.[164]

Akşemsettin hazretlerinin kararlı, basiretli ve dirayetli hali fethin zor zamanlarında bile Sultan Fatih'i umutsuzluk vaziyetinden çıkarmıştır. Şeyhinin haliyle hâllenen, Sultan fetihte kararlı ve son derece ümitli bir tavır sergilemeye başlamıştır. Şeyhinin manevi olarak onun yanında bulunması, Sultan'ın moralini yüksek tutmasına neden olmuş. Akşemsettin hazretleri Sultan Fatih'in ruhuna ilmik ilmik maneviyat işlemiş, kabiliyetli elleriyle onu yoğurmuş ve böylece onu kemal mertebesine çıkarmıştır. Sultan Fatih, devletin başına geçtiği gibi ilk hedefi İstanbul'u fethetmektir.[165] Bu hedefi küçüklüğünden beri onun uykularını kaçıracak kadar[166] heyecanlandırırdı. Sultan Fatih'in, İstanbul'un fethine mazhar olmasını sağlayan en önemli nedenlerden biri, fetih aşkıyla yanıp tutuşması[167] ve gece gündüz demeden çaba göstermesidir. Hocası bir gece şehzadenin lambasının açık olduğunu görür ve merak ederek yanına gider: "-Gecenin bu vaktine kadar niye uyumadınız?"

[163] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı**, s.104.
[164] Samiha Ayverdi, **Türk Tarihinde Osmanlı Asırları**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2010, s.314.
[165] Yılmaz**, Osmanlı Devleti'nde Padişah-Sufi İlişkileri**, s.129.
[166] Bildek, **1453 Fetih**, s.60.
[167] Bahadıroğlu, **Resimli Osmanlı Tarihi**, s.86.

dedi. Şehzade: "-Efendim mütalaa yapıyordum." dedi.[168] Hocası bu saatte mütalaa ettiği dersi merak eder ve hangisi olduğunu sorar. Bu soru karşısında şehzade ses çıkarmaz ve sükût eder. Hocası da bu sessizlik karşısında merakı giderek artar ve masadaki kâğıtları karıştırarak bakar. Kâğıtları incelediğinde üzerlerinde İstanbul'un nasıl fethedilebileceğine dair projeler görür. Şehzade bu genç yaşında, İstanbul'u nasıl ele geçirebileceğini planlıyordu. Hocası bu kâğıtları gördükten sonra: "-Evladım bunlar ne?" diye sordu. Şehzade mecbur kaldığı için kâğıtların ne olduğunu hocasını açıkladı. Efendim:"-Bu konuşulanlar aramızda kalması durumunda size bunların ne olduğunu anlatabilirim. Ne zamandan beri bu vaziyet sürekli içimdedir. Sahabe döneminden bu yana, birden fazla kez kuşatıldığı halde Kostantiniyye'nin neden fethedilemediğini merak ederim? Bu şehri nasıl ele geçirebilirim diye sürekli düşünürüm ve bu durum benim uykularımı kaçırır" dedi. Bu içten sözleri işiten hocası şehzadeyi takdir etti ve onun başarılı olabilmesi için sahip olması gereken vasıfların olduğunu söyledi. "-Senin bu fethe mazhar olabilmeni çok isterim ama senin cahil değil âlim bir padişah olman gerekir" diyerek nasihat de bulundu. Bu olay Sultan'ın küçüklüğünden itibaren kendisini İslam davasına adadığını ve bu uğurda gece gündüz demeden çaba gösterdiğini ortaya koymaktadır. İlim ehlinin sürekli takdirini alan Sultan, himmetlerinden ve dualarından da geri kalmamıştır.

Sultan Fatih'in önderliğinde gerçekleşen İstanbul'un fethinde, tasavvuf ehlinin de himmeti gayet fazladır. Bu konuyla alakalı İstanbul'un fethinin zorlaştığı ve askerlerin sıkıntıya düştüğü bir anda Sultan'ın Yüce Allah'a niyaz ederek, dönemin kutbunun yardıma gelmesini istemiştir. Dönemin kutbu olan Ubeydullah Ahrar, Sultan'ın yanına geldiğinde: "-Korkma! Allah'ın inayeti ile muhakkak ki zafer elde edeceksin" diye buyurmuştur.[169] Sultan'da şeyhe: "Düşman askerleri bizden daha çok" demiştir. Bu söze karşılık şeyh efendi cübbesinin içini göstererek: "-Buraya bak" diye buyurmuştur. Orada kalabalık bir ordu gören Sultan şaşırmıştır. Şeyh hazretleri: "Bu gördüğün ordu sana ve askerlerine yardım edecek" dedi. Sonra: "-Şimdi tepenin üstünde bulunan köse 3 kez tokmakla vur! Ardından hücum emrini askerlerine ver!" diye buyurdu. Sultan söylenenleri yerine gerçekleştirdi. Böylece

[168] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı**, s.104.
[169] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.110.

İstanbul'un fethi de gerçekleşti. Sultan Fatih'in, İstanbul'u muhasara altına aldığı sırada bütün veli kulların himmetinden faydalandığı gerçek bir olaydır.

Sultan Fatih aldığı manevi eğitimle ahlaki yönden de olgunlaşmıştı. İnsanlara karşı merhametli[170] farklı din ve inançlara da saygılı bir tutum içinde idi. İstanbul'u fethettikten sonra, İstanbul patriği Sultan'ın ayaklarına kapandı fakat Sultan ayaklarını çekerek tarihe kazanan şu sözleri dile getirdi: "-İslamiyet'e göre insan sadece Rabbine secde eder, bundan sonra kimseye eğilip secde etmek yasaktır. Size ve Hristiyanların hepsine hürriyetlerini geri veriyorum. Bu saatten sonra benim gazabımdan çekinmeyiniz. Tarih boyunca elde ettiğiniz imtiyazlar korunacaktır"[171] sözleri ile farklı inançlara ne kadar saygılı olduğunu tekrar ortaya koymuştur. Sultan'ın ahlaki özelliklerinden bir tanesi de mütevazı oluşuydu. Fetih gerçekleştikten sonra insanlar Sultan'a iltifatta bulunuyorlardı. Her gittiği yerde padişahın önüne çiçekler[172] atılıyordu. Bir gün Sultan'ın önüne çıkan bir derviş: "Sultanım Fethi gerçekleştirdim diye bütün hüneri kendinde sanma. İstanbul'u dervişlerin duası ve yardımı ile fethettin." dedi. Bu sözler karşısında Sultan cevap olarak:"-Doğru diyorsun, Yüce Allah'ın yardımı, dervişlerin duaları ve askerimin çabası sonucu fethe mazhar olduk." diyerek büyük bir fethi gerçekleştiren komutan olmasına rağmen ne kadar alçak gönüllü olduğunu gözler önüne sermiştir.

Sultan Fatih'in İstanbul'u fethetmesin de kendisinin de ifade ettiği gibi hocası Akşemseddin hazretlerinin emeği fazladır. O da bunu bilincinde olarak hocasına sürekli hürmet göstermektedir. Fetihten sonra çok mutlu ve sevinçli olan Sultan, Bu mutluluğunun sadece İstanbul'un fethinden dolayı olmadığını Akşemsettin hazretleri gibi veli kulun onun döneminde olmasından kaynaklandığını dile getirmesi hocasına verdiği değeri bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Sultan Fatih manevi yönünü şiirlerine de yansıtmıştır.[173] Avni, mahlasıyla şiirler kaleme alan Sultan bu konuda da çok maharetlidir.[174] Onun bu özelliğinin

[170] Bahadıroğlu, **Fatih Sultan Mehmed**, s.170.
[171] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.115.
[172] Yılmaz**, Osmanlı Devleti'nde Padişah-Sufi İlişkileri**, s.132.
[173] Bahadıroğlu, **Fatih Sultan Mehmed**, s.186.
[174] Bahadıroğlu, **Resimli Osmanlı Tarihi**, s.106.

oluşmasında tasavvufun manevi desteği çok fazladır. Yazdığı şiirlerde Allah'ın veli kullarından da bahsetmektedir:

Enbiya vü evliyaya istinadım var benim,

Lutf-i Hak'tandır heman ümmid-i feth u nusretim. "

Benim, nebilere ve Allah dostlarına bağlılığım vardır. Fetih ve zafer ümidim de her zaman Yüce Allah'ın lütfundandır."

Bu sözler Sultanın peygamberlere ve Allah'ın veli kullarına olan hürmetini, bağlılığını göstermektedir. Onun bu hürmetine karşılık olarak velilerin himmetine mazhar olmuştur. Öncelikle hocası Akşemsettin olmak üzere diğer şeyhlerde özellikle İstanbul'un fethedilmesinde, Sultan'a manevi destek vermişlerdir.[175]

Sultan Fatih hocasından aldığı iyi bir eğitimin neticesini ibadete bağlılıkla da göstermiştir. Sultan, ibadetler noktasında çok hassas davranır, halkına da bu konuda dikkatli olmalarını emrederdi. Hatta bu hassasiyet onun namazla alakalı vilayetlere elçiler ile gönderilen fermanda, çok güzel bir şekilde ifade eder. Fermanda: "-Namazı kılınız, benim üzerime hayırları emretmek vaciptir. Namaz konusunda gerekli teftişi yapmak için birini görevlendirdim. Namazı terk edenler, irşad edilecektir. Bu hususta yöneticilerde yardımcı olsunlar. İslamiyet'in emir ve yasaklarını ifa etmede tembellik ve gevşekliğe asla ortam hazırlanmasın! Camiler ve medreseler boş kalıp harabeye dönmesin! Bu mübarek yerler doldurursun ve gerekli değer verilsin!" buyurmuştur. Bu fermandan yola çıkarak Sultan'ın dinin emirlerine sımsıkı bağlı olduğu ve bu konuda zafiyete asla müsaade etmediği bir gerçektir.[176] Fatih Sultan Mehmet, yaşadığı sıkıntılar da bile sabrı elden bırakmazdı. Her haline şükreder, asla bu konuda isyan etmezdi. Başına gelen her musibetin onu güçlendirdiğine ve imtihan sırrı olduğuna kalben inanırdı.

Sultan Fatih, tekkelere gidip oradaki şeyhlerle görüşmekten büyük bir haz duyar ve mânen huzur bulurdu. Allah dostlarının bereket ve feyizlerinden istifade eden kalbi, vecd ile dolardı. Dönemin en büyük velilerinden biri olan Ebu'l Vefa

[175] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.117.
[176] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.120.

hazretlerini görmeyi ve onun manevi sohbet arkasında bulunmayı çok isterdi. Fakat her gittiğinde tekke kapısı ona kapatılmıştı.[177] Sultan bu duruma çok üzülüyordu. Aynı şekilde şeyh hazretleri de bu durumdan çok üzüntü duyuyorlardı. Herkese açılan tekke kapısı Sultan'a kapanıyordu. Bunu merak eden Sultan yaverine bunun nedenini öğrenmesini istedi. Şeyhin huzuruna varan yaver, bu durumu ona sordu. Şeyh hazretleri: '-Sultanımızın coşkun ve hassas bir kalbi vardır. Bu tekkeye girer ve buradaki manevi hazzın tadını alırsa buradan ayrılmak istemez, devletin başına geri dönmez! Fakat İslam ümmeti Sultan'a emanettir. Devletin başına onun gibi ehil biri gelmezse ümmet darda kalır. Böylece ikimiz de günahkâr oluruz. Ruhu buranın etkisinde kalarak maneviyata dolacak. Bunun tesiri ile bütün malını ve mülkünü buraya getirip bağışlayacak. Yardıma muhtaç olan insanların hakları buraya gelecek. Hem tekkedeki müritlerin kalbine dünya sevgisi girecek hem de devletin düzeni bozulacak! Bunlardan dolayı biz uzaktan da ona teveccüh halindeyiz. Kalbi kalbimizin içindedir." diye buyurdu. Şeyhin yanından çıkan yaver bu durumu Sultan'a anlattı. Sultan'da şeyh hazretleri bunları sana söylerken vaziyeti neydi diye sordu. Yaver:"-Kalbi hüzünle doluydu ki gözlerinden yaşlar süzülüyordu." dedi. Bu sözler üzerine Sultanım gözlerinden de yaşlar döküldü. Ömürleri boyunca birbirleri ile görüşmek kısmet olmadı. Fakat Sultan'ın vefatından sonra Şeyh hazretleri, saraya gidip cenaze namazını bizzat kıldırdı.[178]

Sultan Fatih, kişiliğinden dolayı büyük bir takdir kazanmıştır. Düşmanları bile onu takdir etmiştir. Merhametli,[179] müşfik, hassas ve ince ruhlu bir yapıya sahip olan Sultan bunu manevi âlemine etki eden tasavvufa borçludur. Sultan Fatih İslam ümmetine sonsuz bir merhamet beslemiş ve onların bir bakıma hizmetkârı olmuştur. Fetihten öncede manevi yardım istediği, tasavvuf ehline bunun karşılığında medrese, ocak, imaret, zaviye yapacağına söz vermişti.[180] Bu sözünü tutan Sultan, sosyal adalet konusuna ehemmiyet gösterip zamanında sayısız vakıf kurulmuştur. Muhtaç olan insanları toplum içerisinde korunması gerektiğini ifade edip, onlara şefkatle muamele edilmesini emretmiştir. Şehit ailelerine hürmet gösterir ve onlara vefalı davranırdı. Ne olursa olsun adaleti elden bırakmaz, ayrım yapmadan halkına

[177] Bahadıroğlu, **Fatih Sultan Mehmed**, s.49.
[178] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.120.
[179] Bahadıroğlu, **Fatih Sultan Mehmed**, s.170.
[180] Yılmaz**, Osmanlı Devleti'nde Padişah-Sufi İlişkileri**, s.131.

davranırdı. Gayrimüslimleri incitmezdi. Bu durum düşmanlarının bile takdirini kazanmış ve ona hayranlık beslemişlerdi. Topraklarından kısa sürede genişlemesinin en büyük etkilerinden bir tanesi de, Sultan'ın halka olan tavrıydı. Sultan bu merhametli ve adaletli yapısından dolayı insanları tesiri altına almış, birçok Hristiyan'ın, İslamiyet'e girmesine vesile olmuştur.[181] Sultan Fatih, sahip olduğu makama hiçbir zaman muhabbet beslememiş ve onu başkalarına karşı kullanmamıştır. Kendisinin de neticede bir kul olduğu bilincinde olmuş ve dinin gereklerine normal bir vatandaş gibi uymuştur. Yeri geldiğinde kadı tarafından ikaz edildiğinde, bu uyarıları dinlemiş ve mütevazı bir şekilde uymuştur. Padişahın bu vaziyeti onun nefsinin esiri olmadığının en büyük kanıtıdır. Bu durumla alakalı yaşanmış bir olay bunu açıkça ortaya koymaktadır. Sultan Fatih, fetihten sonra emre uygun bir şekilde görevini yerine getirmeyen Hıristiyan mimara ceza olarak kolunu kestirmişti. Kolu kesilen mimar bu durumu kadıya anlatarak sultanı dava etti. Sultan'ın dostu olan Kadı Hızır Bey, mahkemeye gelmesi için sultana celp göndermiştir. Duruşmaya mütevazı bir şekilde gelen Fatih, mahkemede yerine oturur. Bu durumu gören Hızır Bey, ayağa kalkması için sultanı ikaz eder. Sultan bu uyarının üzerine ayağa kalkar. Mahkeme sonunda Fatih suçlu, mimar ise masum bulunmuştu. Bu kararı sakinlikle karşılayan Sultan; hüküm şeriatındır, dedi.[182] Mimar bu olay karşısında ağlamaya başlar:" Davamdan vazgeçiyorum ve diyet ödenmesini kabul ediyorum." dedi. Olay kapandıktan sonra Sultan, Kadıya dönerek: "-Adaletli bir şekilde karar verdiğin ve benden çekinmediğin için tebrik ederim." dedi. Kadıda altından topuz çıkararak:"-Hakkında verdiğim hükmü tanımasaydın kafana bununla vuracaktım." dedi. Sultan da cevap olarak cübbesinin içindeki kılıcı gösterdi ve:"-Adalet ile hüküm vermeseydin ben de kafanı bununla uçuracaktım." dedi. Bu olay Sultan'ın dini hükümlere verdiği değeri ve ne olursa olsun adaletle davranılması gerektiğini ortaya koymaktadır.[183]

Bu olaylar Sultan Fatih'in, maneviyatını ve aldığı tasavvufi terbiyenin tezahürleridir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren etkili olan tasavvufi

[181] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.131.
[182] Bahadıroğlu, **Fatih Sultan Mehmed**, s.122-123.
[183] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.135.

geleneği devlet içinde gelişmesinde Sultan Fatih'in de büyük etkisi vardır.[184] Tasavvuf ehli ile sürekli irtibat halinde[185] olması bunda etkilidir. İslamiyet'in sancaktarlığını yapmış Fatih vasıflarıyla normal bir insandan farklı olarak Allah'ın veli kuludur. Onun Allah'ın emirlerine sımsıkı bağlı olması davasında başarılı olmasını sağlamıştır. Bu süreçte tasavvuf ehlinin desteği onun davasında dirayetli durmasını sağlamıştır.

2.7. II. BAYEZİD

II.Bayezid Han, küçüklükten itibaren iyi bir terbiye üzerine büyütülüp yetiştirilmiştir.[186] Çok önemli hocalardan ders almış ve idarecilik konusunda da üstün meziyetlere sahip olmuştur. Daha yedi yaşlarında iken vali olarak Amasya'ya tayini çıkarılmıştır. Sultan Bayezid, idarecilik kabiliyetinin yanında iyi bir sanatçı meziyetlerinede sahipti. Hattat, şair ve bestekârdı. Sultan Bayezid, Osmanlı padişahları arasında en âlim olanlardan biriydi. Şehzadelik dönemlerinde fenni ilimlerle beraber, büyük zatların yanında manevi eğitim alıp kendini geliştirmiştir. Muhyiddin-i İskilibi Hazretleri gibi dönemin büyük zatlarının himmet ve dualarını alarak teveccühlerini kazanmıştır. Sultan Bayezid, pek çok hayır kuruluşu kurarak, tebaasının kalbinde yer kurmuştur. Bu vaziyet Sultan'ın fazilet ve ahlak bakımından gayet yüksek makamlara sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu ahlaki vasıflarından dolayı "Bayezid-i Veli" olarak anılmıştır.[187] Kendisini bu mertebeye ulaştıran durum, aşırı derecede takva ve ihlasıydı. Bayezid Han'ın, tasavvufla olan yakın irtibatı onu ahlaki bakımdan olgunluğa ulaştırmıştı. Bu ahlaki olgunluk, onun davranışlarını İslamiyet'e uygun hale getirmişti. Dünya malına aldırış etmez, gönül bağlamazdı. Bu durum kardeşi Cem Sultan'a yazdığı mektupta açıkça görülmektedir. Ey kardeşim sen iki mübarek şehrin hacısıyım diyorsun ama şu dünya hayatına olan teveccühün nedir? Diye yazdığı mektupta, dünya hayatına iltifat edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ama Sultan'ın İslam mallarına karşı hassasiyeti oldukça fazladır. Ümmet toprağı, malı asla gayrimüslime verilemez düsturunu hayatına nakşetmiştir. Bu hassasiyet aldığı manevi terbiyenin bir yansımasıdır.

---

[184] Arıkan, **Fenadan Bekaya İp Atmak: Fatih Sultan Mehmed'in Özel Kütüphanesindeki Tasavvuf Eserleri Osmanlı'da İlmi Tasavvuf**, s.80.
[185] Yılmaz**, Osmanlı Devleti'nde Padişah-Sufi İlişkileri**, s.137.
[186] Bahadıroğlu, **Resimli Osmanlı Tarihi**, s.127.
[187] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.141.

Sultan Bayezid, çok merhametli[188] ve bağışlayıcı bir padişahtı. Kardeşinin devlete verdiği sıkıntılara rağmen onu sürekli affetmiş, vefatından sonra vasiyetini yerine getirmiştir. Kardeşi Cem Sultan'ın, çocuklarını ortada bırakmamış, kâfir bir memlekette vefat eden kardeşinin mezarını orada bırakmayıp vatanına getirmiştir. Tüm borçlarını ödeyerek, kardeşinin Allah'ın huzuruna borçlu bir şekilde çıkmasını engellemiştir. Kendisine yapılan haksızlıklara rağmen kardeşine karşı bu tutumu, Sultan'ın ne kadar merhametli ve bağışlayıcı olduğunu ortaya koymaktadır. Sultan'ın imanının kuvvetli oluşu, onun manevi hallerine yansımış ve Allah tarafından ona bazı kerametler bahşedilmiştir. Cami inşaatı sırasında bir ustanın çok hızlı bir şekilde duvarları örmesi dikkatini çekmişti. Bu durum karşısında o kişinin Hızır aleyhi selam olduğunu anlamıştı. Yanına gidip elini sıkıca tutup "- Her namaz vaktinde buraya geleceğine dair söz vermezsen, Hızır'ı yakaladım diye bağırıp herkese söylerim!" dedi. Hızır aleyhi selam ise meşguliyetinden dolayı bunu yapamayacağını iletti. Sultan, bu durumda günde bir defa camiye uğra dedi ama bu da kabul görmeyince haftada bir defa gelmek şartı ile Hızır aleyhi selamı bıraktı. Anlatılan bu rivayetten dolayı Hızır aleyhi selamın, Bayezid Cami'sine haftada bir geldiğine inanılır. Bu menkıbede rivayet edilen durum Sultan Bayezid'e Allah tarafından verilen kerametle ortaya çıkmaktadır. Sultan Bayezid, ibadetlere karşı çok hassas bir yapıya sahipti. İbadetlerle Allah'a yakınlaşmaya çalışıp, Yüce Allah'a sürekli verdiği nimetler için şükrederdi. Onun bu vaziyeti halk arasında da bilinen bir gerçekti. Bir gün camii açılışı sırasında Sultan şöyle: "- Hayatı boyunca ikindi ve yatsının ilk sünnetlerini kılmış ve bu namazları terk etmemiş biri bize imamlık yapsın." buyurdu. Kalabalık cemaatten kimse çıkmayınca, Sultan mecbur kalarak: "- Elhamdülillah! Sünnetleri savaşta ve barışta terk etmeyerek kıldık! " dedikten sonra cemaate imamlık yaptı.[189] Bu olay sonucunda Sultan'ın takvası ve ibadetler konusundaki hassasiyeti tekrar ortaya çıktı. Sultan Bayezid, dini meseleler ile ilgili bir uyarı aldığında, bulunduğu makamı bir kenara bırakıp nasihatleri dinlerdi. Belli zamanlarda şeyhleri veya değer verdiği devlet adamlarının uyarılarına ehemmiyet vermiştir. Bu durumlarda bulunduğu dünyalık makamı düşünüp kibirlenmemiş, dünyalık makamların geçici olduğunu hep hatırında bulundurmuştur. Hayatını İslamiyet'in düsturlarına göre yaşamaya çalışan Sultan, yardım işlerine de ehemmiyet vermiştir. Yaptırdığı;

[188] Bahadıroğlu, **Resimli Osmanlı Tarihi**, s.128.
[189] İrfan Gündüz, **Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri**, Seha Neşriyat, İstanbul 1989, s. 36.

Külliye, Vakfiye ve Hayratlarla hizmetlerde bulunmuştur. İlim ve kültüre de önem verip, bu alanda yapılan çalışmaları da desteklemiştir.[190]

Sultan Bayezid, ileri görüşlü, takvalı, gönül ehli, vakar, cömert, merhametli[191],zeki bir sultandı. Onun bu vasıfları taşınmasında tasavvufun önemli bir etkisi olmuştur. Sultanın, ilme ve ilim adamlarına olan ilgisi, onun bu meclislerde bulunmasını sağlamıştır. Bu gayret İstanbul'un, ilim ve irfan şehri olmasına vesile olmuştur. Âlimlere kendi malından maaş bağlamış, onlara kıymet vermiştir. İslami değerlere olan aşırı hassasiyeti, onun her meseleye bu açıdan bakmasını sağlamıştır. O her işinde İslam'a uygun hareket etmeye gayret etmiştir. Tasavvufun manevi terbiyesini alan Sultan, İtalyan Ressam Leonardo da Vinci'den, cami ve medreselerin projelerini yapmak istediğine dair bir mektup almıştır. Bu durum devlet adamları tarafından sevinçle karşılaşılmasına rağmen, ferasete sahip olan Sultan bu teklifi reddetmiştir. Sultanın bu vaziyeti karşısında meraklanan devlet erkânı bunun sebebini sultana sormuşlardı. Sultan:"- Şimdi eserlerimizi yabancı bir mimar tarafından yaptırırsak, dinimizin sembolü olan bu yapıların maneviyatını tahrip etmiş oluruz." diyerek cevap vermiştir. Bu durum karşısında devlet adamları sultanın bu hassasiyetinden etkilenmişlerdir. Sultan'ın bu durum karşısında takındığı vaziyet İslamiyet'i manevi olaraktan derinde yaşadığını ortaya koymaktadır. Evliya Çelebi'nin, Seyahatname adlı eserinde de veli sıfatıyla geçmektedir. Sultan Bayezid'in dini hassasiyeti insanlar tarafından kabul görmüştür. Sultan Bayezid, Amasya'da şehzadelik yaptığı sırada bu şehir, kültürel ve ilmi bakımdan merkezi bir konumdaydı. Halveti tarikatı Sultan Bayezid'in şehzadeliği döneminde o bölgede güçlü bir hale gelmiştir. Sultan Bayezid, gençlik döneminde de tarikatlara ilgi duymuş ve şeyhlerle irtibat halinde olmuştur.[192] Halvetilik, bu dönemdeki en etkin tarikattır. Cemal Halveti ile Sultan arasındaki münasebet, Sultanın Amasya dönemlerine dayanmaktadır. Bu muhabbet padişahlık makamına yükseldikten sonra da devam etmiştir. Şeyhini İstanbul'a davet etmiştir. Bu davet İstanbul'u ilim ve kültür bakımından merkez durumuna getirme olarak anlaşılabileceği gibi, şeyhini yakınında bulundurma arzusu şeklinde de anlaşılabilir. Padişahta, Halveti tarikatının

[190] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.147.
[191] Bahadıroğlu, **Resimli Osmanlı Tarihi**, s.128.
[192] Bahadıroğlu, **Resimli Osmanlı Tarihi**, s.127.

inşa ettiği tekkeye arada bir uğradığı bilinen bir gerçektir.[193] Sultan Bayezid dini yönüyle padişahlar arasında öne çıkmaktadır. Kendisine bu vasfından dolayı sofu ya da veli denmiştir.

II. Bayezid dini hassasiyetleri olan, derviş bir sultandı. Pek çok tarikat mensubuyla iyi ilişkiler kurmuş ve onlarla yakından ilgilenmiş,[194] onların müridi olarak sufi olmuştur. Özellikle salgın hastalık olan vebadan ve depremlerin İstanbul'da arttığı dönemlerde tarikatlara olan eğilimi artmıştır. II. Bayezid saltanatı sırasında tarikatlar kendilerine İstanbul'da yayılma alanı buldular. Halvetiliğin dönemin en yaygın tarikat olmasında sultanın desteklerinin, manevi bağının etkisi büyüktü. Mevleviliğe de destek vermiştir.[195] Mevleviliğin, Nakşibendiliğin, Halvetiliğin İstanbul'daki ilk tekkeleri onun zamanında yapıldı ya da tahsis edildi. Bizans İmparatorluğundan kalan kiliseler, tekke haline getirilerek tarikatların hizmetine sunuldu ve bunlara vakıf gelirleri bağlandı. Tekkelerin fazla olması tarikatların artmasında ve faaliyet göstermesinde önemli bir unsurdur. Sultan Beyazid Han zamanında kurulan tekkeler ve dergâhlar, Osmanlı'da meydana gelebilecek sıkıntıları engellemişti. Avrupa'yı kasıp kavuran dilencilik problemi, Osmanlı Devleti'nde sorun meydana getirecek kadar artış göstermedi. Osmanlı Devleti'ndeki imaret sistemi kurumu da bunda çok önemli bir paya sahipti. Tekkelerin sağladığı bu imkânlar sayesinde insanlar barınma, yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarını buradan karşılıyorlardı. Böylece devletin üstünden büyük bir yük kalkmıştı.

2.8. YAVUZ SULTAN SELİM

Sultan Bayezid'in ardından gelen Yavuz Sultan Selim, babası gibi tasavvufa ilgi duymuştur. Osmanlı içerisinde devletin her kademesinde tasavvuf ile irtibat söz konusuydu. Bu sebeple Osmanlı dönemini araştıranlar, bu dönemi "Derviş Devlet" şeklinde nitelemişlerdir. Yavuz'da tasavvufa ilgi duyan ve dervişlere saygı gösteren padişahlardan biridir. Rivayete göre babası saltanatı oğluna bırakmakta tereddüt etmiştir. Bu konu hakkında günlerce düşünürken, Sultan Yavuz saltanatın akıbeti

[193] İrfan Gündüz, **Tarikat Silsileleri**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995, s. 206.
[194] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.148.
[195] Yılmaz**, Osmanlı Devleti'nde Padişah-Sufi İlişkileri**, s.156.

hakkında şeyhlere danışmıştır. Kendilerinden fikir aldığı şeyhler, Yavuz'un padişah olacağını ona müjdelemişlerdir.[196]

Sultan Yavuz, diğer Osmanlı hükümdarları gibi tarikat mensuplarına irşat vazifelerini yerine getirebilmeleri için beratlar vermiştir. Onlara hizmetleri iyi bir şekilde yapabilmeleri için kolaylıklar sağlamıştır. Hatta tekkelerinin bulunduğu yerleri vergiden muaf tutmuştur.[197] Sultan Yavuz'un tasavvufa olan ilgisinin ve manevi yakınlığının en önemli sebeplerinden biri de yaşadığı dönemdeki tarikatların oluşturduğu atmosferdir. Şehzadeliğinden itibaren tasavvufa olan aşırı ilgisinde, Nakşibendiyye tarikatından, Kastamonulu Halim Çelebi'nin büyük tesiri olmuştur. Sultan Yavuz, Halim Çelebi ile şehzadeliği zamanında tanışmıştır. Bu zat hem arif bir şeyh hem de âlim biriydi. Manevi olarak zahiri ve batını ilimlere olan hâkimiyetinden dolayı, Sultan Yavuz'u etkilemiştir. Sultan Yavuz bu şeyhe adeta hayran kalmıştır. Halim Çelebi dönemindeki tasavvuf ehli olan sufiler gibi, önce ilim öğrenmiş, ardından tasavvuf yoluna girmiştir.[198] Anadolu'da ve Arap diyarlarında dönemin en önemli âlimlerinden dersler alıp ilmini tamamlamıştır. Ardından Nakşibendiyye tarikatına mensup olup, irşat vazifesine başlamıştır. Anadolu'ya tekrar geldiğinde ilmi ve manevi yönüyle insanları etkilemiş, toplum tarafından şöhret kazanmıştır. Şehzade Selim de bu zatın methini duymuştur. Ondan dolayı onu önce kendisine imam yapmıştır. Ardından maneviyatına hayran kalarak sürekli, gece gündüz demeden birlikte vakit geçirmeye gayret göstermiştir. Hatta oğlunun eğitimini de onun vermesini istemiştir. Tahta çıktığında Halim Çelebi'yi kendisine akıl vermesi ve yol göstermesi için muallim olarak vazifelendirmiştir. Sultan Yavuz'un irtibatta olduğu başka bir tasavvuf mensubu ise Sümbül Sinan Efendidir.[199] Sultan Yavuz'un, arada bir tebdili kıyafet ile Halvetiyiye dergâhına gittiği ve burada Sümbül Sinan Hazretleri ile muhabbet ettiği rivayet edilmektedir. Bu mürşidi kâmil, Sultan Yavuz'un babası II. Bayezid ile de samimi bir irtibat kurmuştur. Ardından Halvetiyye tarikatının şeyhi olan bu zat, irşad vazifelerine devam etmiştir. Manevi olarak şöhreti devletin her yanına yayılmıştır. Sultan Yavuz ile ilk buluşmaları pek de hoş olmayan bir durum üzerine gerçekleşmiştir. Fakat beklenmedik bir şekilde bu

[196] Reşat Öngören¸ **Osmanlılarda Tasavvuf Anadolu'da Sûfîler**¸ İz Yayıncılık¸ İstanbul ¸ s. 260.
[197] Öngören¸ **Osmanlılarda Tasavvuf**¸ s. 261.
[198] Yılmaz**, Osmanlı Devleti'nde Padişah-Sufi İlişkileri**, s.158.
[199] Yılmaz**, Osmanlı Devleti'nde Padişah-Sufi İlişkileri**, s.158.

buluşma güzel netice vermiştir. Rivayete göre, Sultan Yavuz'un amcası olan Cem Sultan'ın ölümünde etkisi olduğu gerekçesiyle Hoca Mustafa Paşa idam edilmiştir. Onun yaptırdığı cami ve imaretin de yıkılması için Sultan Yavuz, ferman verir. Fakat bu fermana karşı çıkan Sümbül Sinan Efendi, burada irşad faaliyetlerini sürdürdüklerini ifade ederek, caminin yıkılmasına engel olur. Bu direnişe karşı camiyi yıkmak için gelen görevliler işlerini yapamadan geri dönerler. Padişah bu durum üzerine orayı yıkmak için mahalleye gider. Padişahın geleceğini öğrenen Sümbül Sinan kafasına siyah bir sarık bağlar ve eline de siyah bir asâ alarak, dervişleri ile padişahı karşılamak için yola çıkar. Sultan Yavuz onu karşılayan Sümbül Sinan'ı, gördüğünde kızgınlığı sevgiye dönüşür. Sanki böyle bir durum olmamış gibi davranır ve şeyhe ilgi göstererek onun kalbini kazanmaya çalışır. Padişah, şeyhi görünce: "-Sizi görmeye geldik." der. Bu durum karşısında Sümbül Sinan, "-Sultanların verdiği kararların yerine getirmek lazım gelir." diye karşılık verir. Şeyhin, Sultan'ın verdiği emri ezmeme çabası, Yavuz'u etkiler. Bu durumdan çok etkilenen Sultan Yavuz, üstündeki kürkü çıkarıp Sümbül Sinan Efendi'ye giydirir. Rivayete göre şeyh efendi pek çok zaman Sultan'ın verdiği bu kürkü giymiştir. Aralarında başlayan bu güzel birliktelik zamanla daha da ilerlemiştir. Hatta Sultan Yavuz'un ara ara tebdili kıyafetle şeyhin yanına gelerek birlikte muhabbet ettikleri rivayet edilir.[200]

Yavuz Sultan Selim, padişahlık makamına geçmeden evvel dönemin en iyi âlimleri tarafından eğitilmiştir.[201] Dini ve fenni ilimleri beraber alan Sultan Yavuz, Osmanlı'nın en önemli padişahlarından biridir. Trabzon valiliği görevi ile idareciliğe başlayan Sultan Yavuz, aldığı vazifenin ilk zamanlarında bile, Müslüman halka rahatlık sağlamıştır. İslam düşmanlarına ise korku salmıştır. Bu davranışlarından dolayı Müslümanlar, Sultan Selim'in bu yönetim tarzına hayran kalmışlardır. Düşman orduları ise onun bu güçlü iradesinden çekinmiş ve ondan korkmuşlardır. Şehzadelik vazifesinde bulunduğu sırada, Gürcülere karşı üç savaşta galip gelmiş ve burada bulunan insanların Müslüman olmasına vesile olmuştur. Yavuz'un padişah olmadan önce, yaptığı konuşma İslamiyet'e hizmet etme arzusunu açıkça ortaya koymaktadır. "-Eğer ben Sultan olursam Müslümanların birlik içerisinde kalması için

[200] Öngören¸ **Osmanlılarda Tasavvuf**¸ s. 261-262.
[201] Bahadıroğlu, **Resimli Osmanlı Tarihi**, s.131.

mücadele edeceğim. Hatta Yüce Allah izin verirse doğuda ve batıda seferlere çıkıp ilay'ı kelimetullah adına gayret göstereceğim. Zalimlere, çocuğum bile olsalar merhamet etmeyeceğim." demiştir.[202]

Sultan Yavuz, âlimlere karşıda son derece hürmet gösterirdi. Dönemin meşhur âlimlerinden olan Kemal Paşazade ile sohbetlerde bulunurdu. Onun bilgi birikiminden istifade etmek isterdi. Bir gün beraber at üstünde giderlerken Kemal Paşazadenin atı, korktu ve ayağının altından çamur Sultan'a sıçradı. Bu durum üzerine Kemal Paşazade, Sultan Yavuz'un sinirleneceğini zannederek ondan çekindi. Sultan ise güleç bir ifade ile: "- Âlimlerin atının ayağından bize sıçrayan çamur, mübarektir. Ben vefat edince sandukamın üstüne bırakın! " [203] diye buyurdu. Bu olay Sultan Yavuz'un, ulemaya gösterdiği saygının en büyük örneklerinden bir tanesiydi.

Sultan Yavuz, tasavvuf ehline olan hürmeti çok fazladır. Mısır'a sefer düzenlerken, Mevlana'nın kabrini de ziyaret eder ve oraya su getirtip, şadırvan yaptırmıştır. Şam'da bulunan Muhyittin İbnü'l Arabi hazretlerinin mezarını ortaya çıkarır. Mezarının çevresini düzenlettirir ve imar ettirir. Bu uygulamalar onun evliya kabirlerine olan saygısını ortaya koymaktadır. Evliyaya karşı büyük bir edep duygusuyla davranmaktadır. Sultan Yavuz, Nakşibendiyye tarikatının şeyhi Muhammed Bedahşi'yi[204] ziyaret eder ve ona aşırı derecede hürmet gösterir. Şeyhin huzuruna ilk gidişinde edeple yanında oturmuş ve belli bir süre sonra ikisi de konuşmadan ayrılmışlardır. Aradan belli bir süre geçtikten sonra, Şeyhi tekrar ziyaret ettiğinde, Şeyh ona nasihatte bulunarak şöyle demiştir:"- Herkes Allah'ın kuludur. Ama aramızda bir fark vardır. Senin yükün daha ağırdır çünkü omuzlarında insanların ağırlığını taşımaktasın. Bende ise böyle bir yük yoktur. Bundan dolayı insanların yükünü zarar ettirmemeye çaba göster." Bunca saatlerin ardından Sultan Yavuz, Şeyhi ilk ziyaretinde neden konuşmadığını merak edip ona sormuştur. O da: "- Lafa evvela büyükler başlar." dedi. Bu sözler Sultan Yavuz'un tasavvuf ehli tarafından da takdir edildiği ve onların güvenini kazandığının bir işaretidir.[205] Sultan

[202] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.153.
[203] Osman Turan¸ **Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**¸ Ötüken Neşriyat, İstanbul, s. 20.
[204] Yılmaz**, Osmanlı Devleti'nde Padişah-Sufi İlişkileri**, s.159.
[205] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.170.

Yavuz, büyük saygı duyduğu Muhyittin ibn-i Arabi hazretleri için türbe yapılmasını emreder. İbn-i Arabi'nin eserindeki görüşlerden de etkilenmiştir.

Sultan Yavuz'un saygı gösterdiği ve hürmette bulunduğu diğer bir tasavvuf ehli ise İbrahim Gülşeni Hazretleri'dir. Halveti tarikatının şeyhi olan bu zata zaviye kurdurması için imkân vermiştir.[206]

Tasavvuf ehlinin nasihat ve tavsiyelerine akıl veren padişah makamını bir köşede bırakıp şeyhlere karşı aşırı derecede mütevazı davranmıştır. Onların uyarılarına kulak vermiş ve razı olmadıkları durumlardan hemen vazgeçmiştir.[207] Fıtrat olarak sert[208] bir mizaca sahip olmasına rağmen, mutasavvıflara karşı son derece halim ve selim bir tutum içindeydi. Onun bu manevi halini kendi kaleme aldığı dizelerinde açıkça görmekteyiz.

Padişah-ı âlem olmak bir kuru kavga imiş.

Bir veliye bende olmak cümlede âlâ imiş.[209]

Sultan Yavuz'un tasavvuf yolunda gerçekleştirdiği diğer bir faaliyet ise yaptırdığı, Miskinler Tekkesidir.[210] Onun kimsesiz ve garibanlara olan merhameti, dilden dile dolaşmış ve halk arasında takdirle karşılanmıştır. Sultan Yavuz sade bir yaşamı tercih etmiştir. Çok fazla uyumaz vaktinin büyük bir çoğunluğunu kitap okuma ve ilimle geçirirdi. Öğünlerinde tek bir çeşit yerdi. Onu dünya hayatına bağlayan zevklerden pek haz etmezdi. Sade giyinip[211], sade yaşardı. Şatafatlı giyinmenin, insan üzerine yükten başka bir şey olmadığını dile getirirdi. Kıyafetlerini eskiterek giyerdi.

Sultan Yavuz dindar bir yapıya sahipti. Kibirli değildi ve gururdan uzaktı.[212] Kudretin sadece yüce Allah'a has olduğunu bilir ve ona göre yaşardı. Nefsinin önüne çektiği engelleri aşamamanın endişesini, kalbinde sürekli hissederdi. Kalbinde

[206] Öngören¸ **Osmanlılarda Tasavvuf**¸ s. 260.
[207] Öngören¸ **Osmanlılarda Tasavvuf**¸ s. 262.
[208] Bahadıroğlu, **Resimli Osmanlı Tarihi**, s.155.
[209] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.169.
[210] Öngören¸ **Osmanlılarda Tasavvuf**¸ s. 247-250.
[211] Okay Tiryakioğlu, **Yavuz**, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s.234.
[212] Bahadıroğlu, **Resimli Osmanlı Tarihi**, s.155.

sürekli Allah korkusu ve onun zikriyle yaşardı. Vefat etmeden önceki sözleri de bunu apaçık ortaya koymaktadır. Sultan Yavuz'un yardımcısı olan Hasan Can; "-Sultanın sırtında çıban çıkmıştı. Bu çıbana şirpençe denilmektedir. Bu çıban büyüyerek Sultanın vücudunda delik meydana getirdi. Kendisi bundan dolayı çok acı çekiyordu. Yanına yaklaştım bana, kendi durumunu göstererek: "-Bu ne vaziyettir Hasan Can? " dedi.[213] Ben de Sultanın artık dünya hayatının sonuna gelmiş olduğunu hissederek hüzünle: "- Sultanım artık Yüce Rabbimizle beraber olma anınız geldi herhalde! " dedim. O da şaşırarak: "- Hasan! Beni şu zamana kadar sen kiminle beraber sanırdın! Yüce Allah'a karşı teveccühümde bir hata mı gördün?" dedi.[214] Bu cevap Sultan'ın, her daim kalbinde Yüce Allah'a olan muhabbetini ortaya koymaktadır. Tasavvufi terbiye ile yetişen Sultan, hayatını da ona uygun bir şekilde icra etmiştir. Yaşamını züht, takva ve Allah korkusuyla geçirmiştir. Onun bu manevi ruh haline gelmesinden tasavvufun önemli bir etkisi vardır.

2.9. KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN

Sultan Yavuz'un saltanatının ardından gelen Sultan Süleyman,[215] aynı babası gibi tasavvufa çok ilgi duymuştur. Hatta onun tasavvufa olan ilgisi, atalarından daha farklıydı. O Rabbi tarafından verilen bu lütuftan dolayı sürekli şükretmekteydi.[216] Bu manevi hali şiirlerine bile yansımıştı.

Sırrı aşkı aşikâr etdim ser-i zülfin görüp.

Aşk mansuru olup geldim benim dar isteyen.

Bu ve nice dizeler Sultan'ın manevi halini ortaya koymaktadır. Hayatı boyunca tasavvuf ehline saygıda kusur etmemeye çaba göstermiştir. Ve onlara elinden geldiği kadar yakın olmaya çalışmıştır. Tasavvuf ehlinin hatıralarına da büyük bir ehemmiyet vermiştir.

---

[213] Tiryakioğlu, **Yavuz**, s.252.
[214] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.172.
[215] Bahadıroğlu, **Resimli Osmanlı Tarihi**, s.159.
[216] Öngören¸ **Osmanlılarda Tasavvuf**¸ s. 263.

Bu vasfının bir örneği olarak, ziyaretine gittiği Geyikli Babanın Türbesi'nde ona ait olan kılıcın bir kısmını kırdırarak saraydaki kutsal emanetler bölümüne bıraktırmıştır. Tarikat şeyhlerine ulan muhabbeti toplum tarafından bilinen bir gerçekti. Hatta o tasavvuf ehlinin kalbini hoş eden bir Sultan olarak tanımlanmaktaydı.[217] Sultan Süleyman pek çok mürşit ile bir araya gelmiş ve onların zikir halkasına katılmıştır. Bayramiyye, Halvetiyye, Nakşibendiyye ve Mevleviyye dergâhlarında zikir ibadetinde bulunmuştur. Bulunduğu dönemde tarikatlara çok fazla imkânlar sağlamış ve onların toplum içerisinde irşat vazifelerini daha rahat sağlayabilmeleri için tekkeler kurmalarına izin verilmiştir. Tarikat mensubu şeyhlerin bir kısmına vakıf verilmiştir. Maaşa bağlanmış ve vergiden muaf tutulmuşlardır. Devlet kademesinde de görevler verilmiştir. Bu imkânlardan istifade eden tarikatlar kısa sürede gelişerek önemli hizmetlerde bulunmuşlardır.

Sultan Süleyman Hz Mevlana'nın kabrini ziyaret ettiği sırada, sandukasının saçaklarını öperek ona verdiği değeri gözler önüne sermiştir. Ziyaretin ardından Mesnevi okumuş ve oradaki dervişlerin sohbet halkasına katılarak onlara yakınlık göstermiştir. Tasavvuf ehline verdiği ehemmiyet bu ziyarette de apaçık ortaya çıkmaktadır. Sultan Süleyman, Mevlana'ya kötü söz söyleyenlere karşı çıkmış ve onları görevinden almıştır. Sultan Süleyman, Mevlevi tarikatının dışında bağlantılı olduğu diğer bir tarikat ise Nakşibendiyye'dir. Babasının da çok değer verdiği Halim Çelebi, Sultan Süleyman'ın eğitiminde büyük emek sarf etmiştir. Sultan'ın manevi terbiyesinde ona mürşitlik ederek yol göstermiştir. Sultan Süleyman, Nakşi şeyhlerinden zikir telkini almıştır. Küçüklüğünden itibaren tarikatlarla olan bağlantısını sıkı tutan Sultan, tahta geçtikten sonra da bu irtibatı devam ettirmiştir. Çıktığı seferlerde askerlerin maneviyatını daha da yükseltebilmek için, tarikat şeyhlerinden yardım istemiştir.[218] Çünkü askerlerin gazanın şuuruna erişebilmeleri için manevi takviyeye ihtiyaç olduğuna kanaat getirmiştir. Savaştan sonra bile şeyhleri saraya davet ederek onların sohbetlerinden hem kendisinin hem de saray halkının faydalanmasını sağlamıştır. Sultan Süleyman, Bayramiyye tarikatı ile de yakından ilişki kurmuştur. Onlara hürmet gösterip her daim istifade edebilmesi için saraya davet etmiştir. Saraya davet edilen şeylerden Mehmet Üftade, Sultan

[217] Öngören, **Osmanlılarda Tasavvuf**, s. 263.
[218] Öngören, **Osmanlılarda Tasavvuf**, s. 242.

tarafından hürmetle karşılanırdı. Ona tekke kurabilmesi için köyleri vakfetmek istemiş. Ayrıca onun müridi olmak için talepte bulunmuştur. Fakat şeyhe verilmek istenen köyleri dünya malı kalbine girmesin diye reddetmiştir. Müridi olması için yaptığı talebi ise kabul etmiştir.[219] Tasavvuf ehli Sultanın, zor zamanlarında her zaman yanında olmuştur. Gerek savaşta gerek devlete karşı yapılan olumsuz faaliyetler de Sultan'a destek çıkmışlardır.[220] Bu zor zamanlarda Sultan'da şeyhlerden yardım isteyerek onların tavsiyelerine kulak vermiştir.

Sultan Süleyman aldığı tasavvufi eğitimin bir neticesi olarak, derviş ruhlu bir padişahtı.[221] Koskoca devleti yönetmesine rağmen kibre kapılmaz, son derece mütevazı idi. Rabbini sürekli zikrederek her daim onunla irtibat halinde olmaya çalışırdı. Şeyhlerden aldığı zikirleri çekerek manevi makamlar elde etmeye gayret gösterirdi. Nefisle sürekli mücadele halindeydi. Nefsinin arzu ve isteklerinden sıyrılmaya gayret gösterip, işlediği günahlardan pişmanlık duyarak sürekli tevbe ederdi. Sultan Süleyman'ın manevi hayatını yön verecek ilk adım, annesinin tasavvuf ehli olan Sümbül Efendi'den oğlu için bir talebe göndermesini istemesi ile başladı. Nasıl ki önceki padişahlar tasavvuf ehli ile irtibat kurarak manen terakki ettilerse, Sultan Süleyman'da atalarının yolundan ilerlemiştir. Sümbül Efendi, tarafında Sultan'a eğitim vermesi için gönderilen talebe Merkez Efendi idi. Merkez Efendi, tıpkı önceki mürşid-padişah ilişkilerinde olduğu gibi, sultanı manevi olarak devleti yönetmeye hazırladı.[222] Tasavvuf ehli ile sürekli irtibat halinde olan Sultan Süleyman, uzun ömrünü devletine adadı ve halkını huzura erdirebilmek için büyük çaba sarf etti.

Sultan Süleyman ele geçirdiği gücü kendi hevâ ve hevesine değil İslamiyet'in şanını daha da yüceltmek için kullanmıştır. Babasından aldığı güçlü devleti fetihlerle daha da ilerletmiş ve gücüne güç katmıştır. Fethettiği yerlerde İslamiyet'e aykırı olan davranışlara kati surette karşı çıkmıştır. Bu duruma örnek olarak, Fransa'da kadın erkek birbirine sarılarak ortaya çıkan dansı duyduğunda hemen Fransa kralına mektup göndermiştir. Edebe ve ahlaka ters olan bu davranışların derhal

[219] Öngören¸ **Osmanlılarda Tasavvuf**¸ s. 243.
[220] İrfan Gündüz, **Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri**, s.65.
[221] Öngören¸ **Osmanlılarda Tasavvuf**¸ s. 263.
[222] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.175.

kaldırılmasını emretmiştir. Aksi takdirde bizzat savaşarak bu icadın kaldırılacağını bildirmiştir. Tarihçilerin rivayetine göre bu mektuptan sonra Fransa'da yüzyıl boyunca dans yasaklanmıştır.[223] Sultan Süleyman aldığı manevi eğitimin neticesi olarak adaleti ile nam salmıştı. Sadece kendi halkına değil, gayrimüslimlere karşıda son derece hassas davranırdı. Onun bu davranışları neticesi olarak çok defa zehirlenmek istenmesine rağmen gayrimüslimler ona olan bağlılıklarından dolayı bunu kabul etmediler.[224] O böylece ne Müslüman halk ne gayrimüslim ne de zengin, fakir ayrımı yapardı. Toplum içerisinde liyakate ehemmiyet verirdi. Fakir bir kimse, o işte ehilse görev ona verilirdi. Sultan Süleyman döneminde, Allah rızasını ön plana alıp, İslamiyet'i en güzel bir biçimde cihana yaymış ve bunu yaşamıştır.

Sultan aldığı manevi terbiyenin neticesi olarak, kazandığı fetihleri kendinden bilmeyip, Rabbine sürekli onu muvaffak kıldığı için şükretmiştir. O bu kadar şan ve şöhrete aldanmayıp, kibre kapılmamıştır. Onun bu kibre kapılmayıp dünya ihtişamına yüz çevirmesinin en büyük nedenlerinden biri de, Yüce Rabbinin rızasını kazanma amacıdır. Sultan sürekli mürşidi kâmiller ile birlikte olup vakit geçirmeyi çok severdi. Sultan, Yahya Efendi ile sıkı bir dostluğu vardı.[225] Bir gün Yahya Efendi ile kayık üstünde boğaz gezisi yapmak için yola çıktılar. Yanlarından nur yüzlü bir zat da vardı. Yol boyunca bu zatın gözü Sultan'ın elindeki yüzükteydi. Sultan da bunu fark ettikten sonra yüzüğü çıkarıp ona verdi. O zat aldığı gibi yüzü denize fırlattı. Buna anlam veremeyen ve biraz da içerleyen Sultan, Yahya Efendi'nin hatırına ses çıkarmadı. Geziyi bitirdikten sonra kayık kıyıya yanaştı ve o zat denizden bir avuç su alarak Sultan'a uzattı. Suyun içine bakan Sultan az önce denize atılan yüzüğünün orada olduğunu gördü. Tam ağzını açıp bir şeyler söyleyecekken o zat yanlarından hızlıca ayrılıp uzaklaştı. Sultan bu durumu görünce hayretler içinde kalmıştı. Bu vaziyet sonrasında Yahya Efendi, "- Sultanım, bu görmeyi uzun zamandır istediğimiz Hızır Aleyhisselam'dır."dedi. Bu yaşanan olay Sultan'a dünya hayatının ahiretin yanında bir hiç olduğunu ortaya koymuştu.[226]

[223] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.180.
[224] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.182.
[225] Yılmaz**, Osmanlı Devleti'nde Padişah-Sufi İlişkileri**, s.199.
[226] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.184.

Sultan kul hakkı noktasında da aşırı derecede hassastı. Ordu sefere çıktığı zaman tarlalara veya bahçelere zarar vermişse, bu zararın karşılanmasını emrederdi. Yine böyle bir olaydan sonra, ihtiyar bir kadın Sultan'ın karşısına çıkarak: "-Senden öbür dünyada davacıyım." dedi. Bu duruma şaşıran Sultan sebebini öğrenmek istedi. Kadın:"-Ordun isteyerek veya istemeyerek tarlaları mı mahvetti." dedi. Bu duruma çok üzülen Sultan'ın gözlerinden yaşlar gelmeye başladı. Ardından kadından helallik isteyerek gönlünü hoş etti. Bu hassasiyet Sultan'ın aldığı manevi terbiyenin bir tezahürüdür. Sultan'ın sufi çevreleriyle sürekli beraber olması[227] onu ahlaken geliştirmişti. Sultan bulunduğu makama aldanıp kibre kapılmaz, onu uyaran veya haklı bir itirazda bulunan kimseye karşı gelmeyerek hakkını verirdi.

Böyle bir duruma örnek olarak, evi soyulan bir kadın bunun sorumlusu olarak sultanı mesul tutardı. Ve hakkını Sultan'dan istedi. Sultan:"-Sen nasıl bir derin uykuya daldın da evine hırsızın girdiğini fark etmedin." dedi. Bunun karşısında kadın Sultan'a dönerek ki: "-Biz sizi uyanık zannederek, evlerimizde rahatça uyuyorduk." dedi. Bu sözlerin karşısında Sultan, kadına:"-Haklısın! "dedi. Kadının çalınan mallarını kendi hazinesinden karşıladı.[228]

Sultan Süleyman, çok iyi bir eğitimden geçip kendini sadece idarecilikte değil, şiir alanında da iyice geliştirmiştir. Aldığı manevi eğitimi şiirlerinde sıkça görmekteyiz. Örneğin ağaçları kurutan karıncaların öldürülmesi için Şeyhülislam'dan bu dizelerle fetva istemiştir:

"Dırahta ger ziyan etse karınca.

Zararı var mıdır anı kırınca?"

Sultan'ın bu isteği üzerine cevap olarak Şeyhülislam şöyle dedi:

Yarın Hakk'ın divanına varınca;

Süleyman'da ahın alır karınca!

[227] Yılmaz**, Osmanlı Devleti'nde Padişah-Sufi İlişkileri**, s.205.
[228] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.185.

Bu sözler karıncayı bile incitmekten imtina eden merhameti ortaya koymaktadır. Bu davranışlar hünkârın manevi mertebesinin birer neticesidir.[229] Başta sufi çevreleri olmak üzere herkes ondan memnundu.[230]

Sultan Süleyman insanların hakkına girmekten aşırı derecede korkar ve bu konuda çok titiz[231] davranırdı. Yaptırdığı Süleymaniye Camisi'nin, işçilerini etrafına toparlayarak ücretini alamayan varsa haklarını gelip bizden alsınlar. Burada olmayanlara da bildirilsin, diyerek bu konudaki hassasiyeti bir kez daha ortaya koymuştur. Sultan Süleyman, cami inşaatında hayvanlar için bile hususi bir program yaptırmıştır. Çalıştırılan katır, merkep ve atların dinlenme vakitlerine dikkat edilmiş ve haklarına girmemek için çaba sarf edilmiştir. Sultan'ın bu hassasiyeti, Süleymaniye Camisi'nin ruhaniyetinin en büyük temel taşlarıdır.[232] Caminin açılışında mabede en fazla emeği geçen Mimar Sinan'ın açmasını istemesi, onun nefsi arzularına kapılmayıp verilen emeklere gösterdiği saygıyı gözler önüne serer. Sultan Süleyman döneminde sevgi, şefkat ve merhametin bir neticesi olan vakıflar, hamamlar, şifahaneler, medreseler açılmış ve muhtaç olan kimselere yardımlarda bulunulmuştur.

Sultan Süleyman, muhtaç insanların ihtiyaçlarının giderilmesi noktasında çok hassas davranırdı. Bunu sadece devlet eliyle yapmayıp, insanlara da yardımlaşma duygusunu benimsetmişti. Böylece insanlar zengin, fakir, sağlıklı, hasta demeden birbiriyle kaynaşarak aralarında muhabbet bağı kurmuşlardı. Sultan Süleyman, cihada aşırı derecede ehemmiyet verip, ilay-i kelimetullahı yaymak için bütün gücüyle çaba gösterirdi. O hastalığından dolayı güçten kesildiği dönemde bile içindeki iman ruhunun verdiği güçle Allah yolunda cihada katılıp ordusuna komutanlık etmiştir.[233] Yardımcılarının hastalığından dolayı kendisini yorulmaması gerektiği tavsiyelerine kulak asmayarak, şu sözleri sarf etmiştir."-Padişah sürekli askerlerinin başında sefere çıkmalıdır. Sultan askerleri ile birlikte sefere katıldığında ordu cesaretlenir. Düşman da bizi daha güçlü görür ve bundan çekinir. Sarayda kalıp,

[229] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.186.
[230] Yılmaz**, Osmanlı Devleti'nde Padişah-Sufi İlişkileri**, s.205.
[231] Bahadıroğlu, **Resimli Osmanlı Tarihi**, s.182.
[232] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.188.
[233] Bahadıroğlu, **Resimli Osmanlı Tarihi**, s.182.

yatağımda vefat edersem, ahirette atalarımın karşısına nasıl çıkabilirim?" dedi. Sadrazamına verdiği bu cevap, ondaki sarsılmaz imanın bir göstergesidir.[234]

Sultan'ın vefatının ardından defini sırasında onunla birlikte defnedilmek üzere getirilen sandığın içerisinden çıkan fetvalarda, bütün kararları aldığı fetvalar neticesinde verdiği ortaya çıkmıştır. Onun bu tavrı, aldığı kararlarda kendi nefsinin heva ve heveslerine tabi olmadığını göstermektedir. Her kararında İslamiyet'in düsturlarına tabi olduğunu ve bu yoldan asla ayrılmadığını bu fetvalar ifade etmektedir.[235]

Tasavvufi terbiye ile yetişen Sultan, hayatını da ona uygun bir şekilde icra etmiştir. İbadetler ve idarecilik yönünden tasavvuftan fazlaca istifade etmiştir. Katıldığı sohbetler, zikir halkaları onun maneviyatını daha da kuvvetlendirmiştir. Tasavvufi esaslara ittiba etmeye gayret göstermiştir. Evvela nefsinin arzularından, dünya sevgisinden kalbini uzak tutmuştur. Koskoca Sultan olmasına rağmen, kibre kapılmayıp, âciziyetini her defasında dile getirmiştir. Yaşamını züht, takva ve Allah korkusuyla geçirmiştir. Onun bu manevi ruh haline gelmesinden tasavvufun önemli bir etkisi vardır.

2.10. SULTAN I. AHMET

Sultan I. Ahmet, devlet işleri ile yakından bizzat meşgul olan ender padişahlardan biriydi. Çocuk yaşlarda Sultan olmuştur. Küçüklükten itibaren zekâsı ve maneviyatı ile iyi kararlar almıştır. O da dedeleri gibi tasavvuf ehli ile sürekli irtibat halinde olmuş ve onların ilimlerinden istifade etmiştir. Sultan Ahmet, Aziz Mahmut Hüdayi Hazretleri'nin öğrencisiydi.

İlim tahsili uğrunda çok gayret gösteren Sultan, gayet başarılıydı.[236] Şeyh Edebali nasıl ki Osman Gazi'yi yetiştirip manevi anlamda ilerlemesine vesile olduysa, Aziz Mahmut Hüdayi hazretleri de Sultan I. Ahmet'in gelişmesinde katkısı olmuştur.[237] Onu hem devleti yönetmek için gerekli vasıflara ulaşabilmesi için eğitmiş hem de ruhi derinliklere varabilmesi için manevi bir eğitime tabi tutmuştur.

---

[234] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.193.
[235] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.194.
[236] Bahadıroğlu, **Resimli Osmanlı Tarihi**, s.221.
[237] Yılmaz**, Osmanlı Devleti'nde Padişah-Sufi İlişkileri**, s.240.

Sultan Ahmet, kocasına karşı büyük bir hürmet besliyordu. Sahip olduğu bütün makamlara aldırış etmeden, manevi âlemde ilerleyebilmek için çaba sarf ediyordu. Sultanın, şeyh hazretleri ile tanışması gördüğü rüyanın neticesinde olmuştur. Rüyasında güreş tuttuğu Avusturya kralı, onu sırtüstü düşürüp toprağa yapıştırdığını görüyor. Korkarak uyanan Sultan bu duruma çok üzülür ve rüyasının zahiri anlamını korkunç olarak görür. Gördüğü rüyayı tabir ettirmek ister ama yapılan tabirler sultanı tatmin etmez. Sultan'ın devlet erkânı rüyayı Aziz Mahmut Hüdayi Hazretleri'nin tabir edebileceğini tavsiye ederler. Bunun üzerine Sultan şeyhe mektup yazarak, rüyasını anlatır. Bir ulak aracılığıyla bunu şeyhe gönderir. Haberci şeyhin kapısını çaldığı vakit, Aziz Mahmut Hüdayi elindeki zarf ile kapıya gelir. Haberciden, mektubu aldıktan sonra ona elindeki zarfı verir ve:"-Padişahımızın aradığı cevap buradadır!" der. Bu durum sonrasında hayretler içerisinde kalan haberci hemen aldığı zarfı Sultan'a götürür. Vaziyeti öğrenen Sultan aldığı zarfı heyecanlı bir şekilde okumaya başlar.[238] Allah, sırtı insan bedeninde toprağı ise, kâinatta kuvvetli olarak meydana getirmiştir. Bu ikisinin birbirine değmesi bu kuvvetlerin birleşmesi demektir. Yani sultanımız kâfirlere karşı muzaffer olacaktır." Sultan rüyasının tabirinden memnuniyet duydu ve tatmin oldu. Bu olaydan sonra Sultanın şeyh hazretlerine olan muhabbeti daha da arttı ve onun büyüklüğünü anlamış oldu.

Her dönemde tasavvuf ehlinin teveccühleri, devlet işlerinden sıkılan yöneticiler için bir şefkat kucağı haline gelmiştir. Şeyhlerle, samimi ilişkiler kuran Sultanlar[239], onlardan istifade etmişlerdir. Sultanlar devleti ve milleti için en önemli tasarruflara sahiptirler. Fakat bunları yaparken sadece maddi âleme yönelip maneviyattan uzak kaldıklarında, ne kadar muzaffer olsalar da aslında galip geldiklerini söylemek mümkün değildir. Bunu tarihimiz içerisinde pek çok olayda görmekteyiz.[240]

Sultan Ahmet, Aziz Mahmut Hüdayi'nin müridi olur ve onun maneviyatından etkilenir. Mürşidinin takviyeleri ile kemal mertebesine erişir. Her daim mürşidinin o feyizli sohbetinde ve zikir halkasında bulunmaya gayret gösteren Sultan, açılışlara da sürekli şeyhini davet edip onun bereketinden istifade ederdi. Sultan, Kadiri

[238] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.197.
[239] Yılmaz**, Osmanlı Devleti'nde Padişah-Sufi İlişkileri**, s.269.
[240] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.199.

dergâhlarına giderek zikirlerde bulunmuştur.[241] Bu dergâhlara çok ehemmiyet vermiştir. Sultan şeyhe çok derin bir saygı beslerdi hatta yola çıktıklarında onun at sırtında gitmesini ister, o da atın yularını tutardı. Sultan Ahmet Camisi'nin açılışında, Aziz Mahmut Hüdayi hazretleri ilk temeli atan kişi olmuştur. Caminin açılışında bulunmuş ve hutbe vermiştir.[242] Sultanahmet de sanki bir inşaat işçisi gibi akşama kadar bir kazma kürek ile çalışmıştır. Onun bu halleri nefsini nasıl terbiye ettiğinin bir göstergesidir. Koskoca Sultanın, amele gibi çalışması, makam ve mevkiinin boş olduğunu asıl makamın Allah katında, olduğunu davranışlarıyla gözler önüne sermektedir. Vefat ettikten sonra kendisini rüyada gören kızı, onu çok güzel bir mekânda görmüştür. Bunu merak edip babasına hangi amelinden dolayı bu güzel makama eriştin diye sorar. Sultan Ahmet: "-Cami inşaatında sırtında taş taşıyarak çalıştım! İşte bu mertebeye erişme nedenim budur!" dedi.[243] Kızının gördüğü bu rüya babasının dünya hayatına ehemmiyet vermemesi ve nefsini dizginlemesi sonucu Yüce Allah tarafından rızıklandırıldığına işaret eder. Ve Rabbinin ondan razı olduğunu ortaya koyar.

Sultan Ahmet'in, vakit geçirdiği diğer bir tasavvuf ehli ise Abdülmecid Sivasi'dir. Sultan'ın emri üzere Mesnevi'yi şerh eden bu zat, Sultan'ın yanında da kıymetlidir.[244] Sultan yaptırdığı caminin köşesinde küçük bir çilehane inşa ettirir. Arada bir orada riyazet çekilerek dünya hayatının hengâmesinden uzaklaşıp ruhunu maneviyatla doldurur. Orada sürekli ibadet ve zikir halinde vaktini geçirirdi. Böylece Rabbi ile yalnız kalarak murakabe halinde olurdu.[245]

Sultan Ahmet'in en önemli özelliklerinden biri de, Efendimize olan saygısı ve bağlılığıdır. Sultan Ahmet, İslamiyet'in bir hizmetkârı olarak kendini görürdü. Bu yolda birçok fedakârlık yapmıştır. Onun böylesine hizmetlere yönelten aldığı tasavvufi terbiyedir. Mürşidi ona, varını yoğunu bu yolda harcaması gerektiğini öğretiyordu.[246]

---

[241] Necdet Yılmaz, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2001,s. 431-432.
[242] Yılmaz, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf**, s.431-432.
[243] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.200.
[244] Yılmaz, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf**, s.431-432.
[245] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.201.
[246] Nezihe Araz, **Anadolu Erenleri**, Özgür Yayınları, İstanbul 2000, s.98-100.

Sultanahmet küçüklüğünden itibaren kabiliyetli, dindar[247] ve dirayetli biriydi. Hayatında sadelik hâkimdi. Sade yaşar, sade giyinirdi. Her daim huzuru ilahide olduğunu hissedip, gaflete kapılmamak için zikri eksik etmezdi. Dünya hayatının rehavetine kapılmamak için uyuduğu vakitte bile kıldan hırka giyerdi. İnsanlara karşı merhametli ve adaletli davranırdı. Halkının sorunlarını dinler, onlara tevazu içerisinde davranırdı. Sultan yolda kalmışlara kimsesizlere ve gariplere her daim yardımcı olmuştur. Bu yardıma muhtaç insanların sadece maddi ihtiyaçlarını değil manevi ihtiyaçlarını da imar edebilmek için gayret göstermiştir. Sultanın diğer bir güzel özelliği ise evliya kabirlerini verdiği ehemmiyet ve onları ziyarettir.

Devlet yönetimini sağlayabilmenin en önemli unsurlarından biri de manevi olarak derinleşebilmektedir. Sınırlarını genişleten ve yükselen devletler manevi rehberlere her zaman ihtiyaç duymuşlardır. Sultan Ahmet'te bunun farkında olup, gönül sultanlarına her daim hürmet göstermiş ve onların yolundan ilerlemiştir.

2.11. SULTAN II. ABDÜLHAMİT

Osmanlı sultanlarının otuz dördüncüsü olan Sultan Abdülhamid, yalnız ülkesinde değil bütün Müslüman diyarlarda liderlik vasfına erişmiş, önemli bir kişiydi. Küçük yaştan itibaren dini ilimlerle birlikte, fenni ilimlerin de eğitimini almıştır.[248] Sultan tasavvufa ilgi göstermiş ve tasavvuf ehli ile irtibat halinde olmuştur. Onun eğitiminde tasavvuf ehlinin önemli bir yeri vardır. Mehmet Zakir Efendi ve Ebu'l Hüda Efendi ile irtibat halinde olup da maneviyatını arttırmıştır. Bu zatlar Şazeliyye ve Kadiriyye tarikatlarının mürşitleridirler.[249] Sultan Abdülhamid, küçük yaşlardan itibaren zekâsı ile ön plana çıkmıştır. Bu hafızası ve zekâsı düşmanlarının bile takdirini kazanmıştı.

Prens Bismarck: "-Dünya üzerinde insanlarda yüz gram akıl bulunuyorsa, doksanı Sultan Abdülhamit'te, beşi bende, kalanı ise diğer siyasilerdedir." Sözü Sultan'ın ne kadar zeki olduğunu ortaya koymaktadır. Ahlaki vasıfları ile de herkesin takdirini kazanmıştı. İnsanlara nazik davranır ve onların gönlünü hoş tutmayı bilirdi. Sultan'ın dindarlığı, merhameti ve yetenekleri dilden dile ulaşmıştı. Son derece

[247] Bahadıroğlu, **Resimli Osmanlı Tarihi**, s.221.
[248] Bahadıroğlu, **Resimli Osmanlı Tarihi**, s.465.
[249] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.220.

ihlaslı ve her işinde Allah rızasını gözetirdi. Asla rahatına düşkünlük göstermez, hele ki devlet işleri olduğunda hemen yerine getirmeye gayret gösterirdi. Sultan, devletin çok sıkıntılı bir döneminde başa geçmişti. Bunca sıkıntıya rağmen devletin ayakta tutmaya ve hainlere karşı gelmeye gayret gösteriyordu. Sultanlığı sırasında birçok suikast ve iftiralara maruz kalmıştı. Hal edildikten sonra da pek çok sıkıntı çekti.[250] Buna rağmen isyan etmeyip, her an sabır ve tevekkül içerisindeydi. Onun bu vasıfları aldığı manevi terbiyenin tezahürüdür.

Sultan Abdülhamid, dünya hayatına ehemmiyet vermezdi. Çekilen musibet ve bütün sıkıntılardan korkmaz ve çekinmezdi. Bu onun sağlam imanının bir yansımasıydı. Bununla alakalı cuma namazı çıkışı yaşadığı bombalı suikast güzel bir örnektir. Namaz çıkışı, Ermeniler tarafından arabaya yerleştirilen bomba şiddetli bir şekilde patlamıştı. Kulakları sağır edercesine şiddetliydi. Binaların camları kırılmıştı. Ortalığı kapkara bir duman kaplamıştı. Herkesin korku ile kaçıştığı anda, Sultan soğukkanlı bir şekilde davranıyordu.[251] İnsanların telaşını ve korkusunu giderebilmek için konuşan ve sakin olmaları gerektiğini söyleyen padişahın bu hali takdir ile karşılanmıştı.[252]Bu olaydan sonra, kalbinde yalnızca Allah korkusu olduğunu ve bunun dışında hiçbir şeyden çekinmediğini dile getirmiştir.

Sultan Abdülhamid, ibadetler konusunda aşırı derecede hassastı. Abdestsiz bulunmamaya özen gösterirdi. Uyandığında önce teyemmüm olur sonra gidip abdest alırdı. Abdestsiz yere basmamak için, yanı başında bir tuğla bulundururdu. Allah'tan aşırı derecede korkan Sultan takva sahibi idi. Haramlardan uzak durur, helalleri de yerine getirmeye çalışırdı. Kur'an'a karışı son derece saygı gösterirdi. Uyuduğu ortamda Kur'an bulundurmazdı. Kur'an'ın olduğu yerde ayağını uzatıp uyuyamazdı.[253]

Sultan küçüklüğünden beri tasavvufla iç içe idi. İmam-ı Rabbani'nin, Mektubatı'ndan ders işlerdi. Kendisinin de böyle bir evliya olabilmesi için, Yüce

[250] Topbaş, **Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı,** s.231.
[251] Bahadıroğlu, **Resimli Osmanlı Tarihi**, s.490.
[252] Ahmet Şimşirgil, **Kayı-X Osmanlı Tarihi: II. Abdülhamid Han**, Timaş Yayınları, İstanbul 2018, s.157.
[253] Şimşirgil, **Kayı-X Osmanlı Tarihi: II. Abdülhamid Han**, s.263.

Allah'a dua ederdi.[254] Şehzadeliği zamanında Mevlevihane'ye gidip oradan istifade etmiştir. Sultan olduktan sonra da sarayda Mesnevi okunmasını emretmiştir. Mevlevi şeyhi olan Osman Salahaddin Dede'den, çok istifade eden Sultan bazen yanına çağırıp bazı meselelerde fikrini alırdı.[255] Sultan günlük olarak virdlerini yerine getirir, asla ertelemezdi. Sultan hakkında döneminin kutbu olduğu söylenirdi. Günlük hayatına erkenden yıkanıp namazını kılarak başlayan, sonra da Kur'an okuyan II. Abdülhamid'in dinî yaşantısında samimi olduğu görülmektedir. Hayatında yalnız böbrek rahatsızlığına yakalandığı zaman, Cuma namazını kılamamıştır. Sağlığı bozulduğu halde orucunu her zaman tutmuştur. Dini hassasiyeti son derece fazla olan Sultan tahta olduğu sürece hem iç hem de dış politikada tekke ve medrese kurumlarının yapılmasına çok fazla önem vermiştir.[256]

Devleti'nin yaşadığı sıkıntılı süreci ancak ilimle ve Allah yolunda ilerleyerek önlenebileceğini biliyordu. Bundan dolayı bu kurumların yapılmasının çok önemli olduğunu vurguluyordu. Tekkelerin toplum içerisinde birlik beraberliği sağlama görevi ve insanları irşad edip bilinçlendirme özelliğinden dolayı, Sultan tarafından önemli görülmüştür. Her türlü iç ve dış saldırılara ve gelecek tehlikelere, tasavvuf ehlinin manevi ruh halinin engel olacağı kanaatinde idi. Bu sebeple açtıkları tekkeler toplumun her kesimini ihata ediyordu. Sultanın farklı coğrafyalardaki Müslümanları da yakınlaştırmayı hedefleyerek İttihad-ı İslam gayesi vardı. Onun bu gayesinin en önemli unsuru ise tarikatlardır.[257] Tarikatlardan aldığı güçle bu hedefi gerçekleştirme arzusu vardı. Sultanın irtibat kurduğu tarikat şeyhlerinden biri Zafir Efendi idi. Sultanın ona intisabı gençlik dönemlerine uzanmaktaydı. Aralarında hem mürşit mürit irtibatı vardı hem de Sultan danışman irtibatı vardı. Şaziliyye tarikatına mensup olan mürşidin, zikir halkasına devamlı katılırdı. Sultan'ın diğer bir yakınlık kurduğu zat ise Ahmet Ziyaeddin-i Gümüşhanevi hazretleridir. Belli zamanlarda Sultan ile irtibat kurmuştur. Sultan bu zatın hem manevi etkisinden istifade etmiş hem de müritlerini hem içte hem de dışta irşat vazifesinde görevlendirilerek istifade etmiştir. Bu müritler dünyanın her tarafına yayılıp İslamiyet'i yaymışlardır. Diğer bir

[254] Kemal Arkun, **Adalet Ustaları Sultan II. Abdülhamit Han**, Akademisyen Yayınevi, İstanbul 2010, s.36.
[255] Şimşirgil, **Kayı-X Osmanlı Tarihi: II. Abdülhamid Han**, s.265.
[256] Gündüz, **Osmanlılarda Devlet – Tekke Münasebetleri**, s.218.
[257] Hür Mahmut Yücer, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)**, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, s.707.

vazifeleri de sıkıntılı bir süreçte olan Müslüman coğrafyasını, birlik beraberlik içerisinde tutabilmek için irşat vazifelerinde bulunmuşlardır.

Sultan üzerinde büyük bir tesiri olan diğer bir mürşit ise Şeyh Ebu'l Hüda es-Seyyadi'dir. Bu zat Sultan'ın manevi âlemine tesiri olmuştur. Diğer bir vazifesi ise, Sultan'ın Arap toplumları ile ilgili sorunlarda danışmanıdır. Bu zatın hizmetleri sonucu devletin kaybettiği güven ortamı tekrar sağlanmıştır.[258] Bu zat Sultan'dan aldığı destek ile birçok Rıfai tekkesi açmıştır. Buralarda İslamiyet'e hizmet edip, maddi ve manevi bir birlik ortamı tesis etmiştir. Sonuç olarak Sultan'ın, hem manevi terbiyesinde hem de devlet işlerinde Tasavvuf ehlinin önemli etkileri söz konusudur. Kurdukları tekkelerle, devletin bu zorlu sürecinde yanında olmuşlardır. Sultan'a manevi bir destek vermişlerdir. Sultan, yetiştiği bu tasavvuf çevresinin ahlakını ve düsturlarını hayatında tatbik etmiştir.

[258] Yücer, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)**, s.705-706.

SONUÇ

İslam dini, bünyesinde nice güzellikler barındırmaktadır. Bu güzelliklerden biri de hiç şüphesiz ki tasavvuf anlayışı ve tasavvufî yaşam tarzıdır. İslam'ın hemen hemen her alanında güzel ahlak tavsiye edilmiş ve müminin fiillerinde ve amelinde güzel ahlâkın nakşedilmesi emredilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber: "Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim" buyurmuşlardır. Peygamber ahlâkı olan bu güzel ahlâk ile tavsif olunmak için tasavvuf adı altında yüce ve nadide bir ilim meydana gelmiştir. Yalnız bu ilmin diğer ilimlerden farkı "kâl ilmi değil hâl ilmi" olmasıdır. Herkesin hâleti rûhîyesinde yaşadığı güzel ve bir o kadar yüce hâletleri anlatmasıyla farklı farklı tasavvufî düşünceler ortaya çıkmıştır. İşte bunlara da tarîkat denmektedir.

Osmanlı kurulması ile bu topraklar birçok tarikatın ilgisini çekmiş ve faaliyet alanı haline gelmiştir. Tarikat ehlinin ilgi odağı haline gelen bu topraklar da devlet büyüklerinin desteği ile tarikat mensupları himâye altına alınmış ve hürmet görmüşlerdir. Orta Asya, Horasan, Kafkasya ve Orta Doğu olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinden pek çok tasavvuf mensubu Anadolu'ya gelip, tarikatını burada yaymaya çalışmıştır. Farklı coğrafyalardan gelen bu sufilerin etkisinin yanı sıra Anadolu coğrafyasında da yeni tarikatlar yaygınlık kazanmıştır. Osmanlı topraklarında Halvetiyye, Nakşibendiyye, Mevleviyye, Bektaşiyye, Kâdiriyye, Bayramiyye ve Rifâiyye gibi tarikatlar faaliyet göstermişlerdir.

Tarikatlar, Osmanlı'nın kuruluşundan yıkılışına kadar devlet içerisinde etkin bir vazife görmüşlerdir. Kurdukları tekkelerle hem irşad vazifesini yürütür hem de devletin birliği ve beraberliği için hizmetlerde bulunmuşlardır. Osmanlı'nın üç kıtaya hâkimiyet kurmasında tasavvuf ehlinin büyük bir etkisi vardır. Tasavvuf ehli sadece halka değil, Osmanlı sultanlarının da ilgisini çekmiştir. Sultanların büyük bir çoğunluğu bir tarikata intisap etmiştir. Sultanların bu intisabı maddi ve manevi olarak, hem kendi şahıslarını hem de devleti güçlendirmiştir. İnsanoğlunun bir

rehbere ihtiyacı vardır. Zorda kaldığında sıkıştığında ona yol gösterecek biri mutlaka bulunmalıdır. Tasavvuf ehli de Osmanlı Sultanlarının rehberleridir.

Tasavvuf ehli sadece ibadete yönelmemiş devletin ihtiyacının olduğu her alanda faaliyet göstermiştir. Gerek ticaret gerek ilim gerekse cihatta ön saflarda bulunarak, devlete hizmette bulunmuşlardır. Onlar bu liderlikleri sonucunda, halkın teveccühlerini kazanmışlardır. Bu manevi ruh hallerini mürşidi oldukları sultanlara da kazandırmışlardır. Sultanlar tasavvufun esaslarını hayatlarında tatbik edip, makam sevgisine dalmadan tevazu içinde yaşamışlardır. Aldıkları manevi terbiye ile nefislerini dizginleyip, Allah zikrini kalplerinden bir an olsun çıkarmamışlardır. Bulundukları makamın ağırlığının farkında olup, İslam'ın düsturlarına uygun bir şekilde yaşamaları gerektiğini her daim akıllarında bulundurmuşlardır.

Bu çalışmamızın ilk bölümünde tasavvufun tanımını, gayesini, faydalarını, esaslarını ve Osmanlı'da bulunan tarikatları inceledik. İkinci bölümde ise, tasavvuf ve tarikatların, Osmanlı Devleti içinde faaliyetlerini ve Osmanlı sultanlarına olan tesirlerini ele aldık. Tasavvuf esaslarının sultanların hayatında nasıl bir etkisi olduğunu mürşitlerin onlara nasıl yol gösterdiğini inceledik.

Sonuç olarak, İslam'ın sancaktarlığını yapan sultanların, dünyanın gösterisine aldanmayıp daima Allah rızasını aramaları, tasavvufi terbiyenin bir tezahürüdür. Yaşadıkları problemlere karşı gösterdikleri sabır ve tevekkül bunun bir göstergesidir. Hayatlarında zahidane bir yaşamı esas alıp, sade yaşamışlardır. Tasavvufun esasları olan az yeme, az konuşma ve az uyumayı düstur haline getirmişlerdi. Her daim Allah'ı zikredip Rableri ile murakabe halinde idiler. Zikir halkalarına her daim katılmışlardır. Sürekli bir tefekkür ve tedebbür halinde olan Sultanlar, yaşantıları ile İslam'a uygun hareket ediyorlardı. Tasavvufi vasıflardan dolayı, en basit konuyu bile iyice inceleyip, hocalarına danışıp öyle karar veriyorlardı. Sultan Süleyman'ın karınca hikâyesindeki hassasiyet buna bir örnektir. İbadetler konusunda da çok hassas olan Sultanlar, her daim namazlarını kılıp, Kuran'larını okurlardı. Kuran-ı Kerim'e son derece saygı gösterirlerdi. Kur'an'ın olduğu odada ayaklarını uzatmaktan imtina edecek kadar hassastılar. Onların bu özellikleri devletin uzun ömrünün en büyük sebeplerinden biridir.

Bu çalışmamın en büyük nedenlerinden biri atalarımıza karşı olan iftira ve saygısızca yaklaşımlara bir bakıma cevap olması dileğiyledir. En basit bir konuda bile Allah'ın kanunlarından ayrılmamaya özen gösteren, sürekli ibadetlerle ve zikir ortamlarında bulunan Sultanların bu iftiraları hak etmediği kanaatindeyim. Nice zorluklarla devleti ayakta tutmaya çalışan atalarımızın çektiği sıkıntıları bilip, bu vatanın kolay bir şekilde kurulmadığını ve yönetilmediğini idrak etmememiz gerekir. Onların bu makamlara nasıl geldiğini iyi bir şekilde inceleyip onların yolundan gitmemiz gerekir.

KAYNAKÇA

AKÇA, Gürsoy, **Osmanlı Devletinde Bilgi ve İktidar**, Palet Yayınları, Konya 2010.

AKDAĞ, Mustafa, **Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi**, Cem Yayınları. İstanbul 1974.

AKSUN, Ziya Nur, **Osmanlı Tarihi** ,Ötüken Neşriyat, C.1, İstanbul 1974.

ALGAR, Hamid , **Nakşibendiyye** , TDV İslâm Ansiklopedisi, C.32, İstanbul 2006.

ALTINTAŞ, Hayrani, **Marifetname'de Tasavvuf**, Cimtay Matbaası, İstanbul 1981.

AMBRASIO, Alberto Fabıo, **Dervişler Tarihi Antropolojisi Mistik Yönü**, Kabalcı Yayıncılık İstanbul 2002.

ARAZ, Nezihe, **Anadolu Erenleri**, Özgür Yayınları, İstanbul 2000.

ARIKAN, Mehmet,**Fenadan Bekaya İp Atmak: Fatih Sultan Mehmed'in Özel Kütüphanesindeki Tasavvuf Eserleri Osmanlı'da İlmi Tasavvuf**, İsar Yayınları, İstanbul 2018.

ARKUN, Kemal, **Adalet Ustaları Sultan II. Abdülhamit Han**, Akademisyen Yayınevi,İstanbul 2000.

AYVERDİ, Samiha, **Abide Şahsiyetler**,Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2001.

AYVERDİ, Samiha, **Edebi ve Manevi Dünyası İçinde Fatih**,Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2008.

AYVERDİ, Samiha, **Türk Tarihinde Osmanlı Asırları**,Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2010.

AZAMAT, Nihat, **Kādiriyye**, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.24, İstanbul 2001.

BAHADIROĞLU, Yavuz, Resimli **Osmanlı Tarihi**, Nesil Yayınları, İstanbul 2011.

BAHADIROĞLU, Yavuz, Fatih Sultan Mehmed, Nesil Yayınları, Ankara 2018.

BARDAKÇI, Mehmet Necmeddin, **Osmanlı Devletinin Kuruluş Sürecinde Tasavvuf ve Tarikatlar**, Arayışlar- İnsan Bilimleri Araştırmaları, c.1,1-16.

BARDAKÇI, Mehmet Necmeddin, **Sosyo-Kültürel Hayatta Tasavvuf**, Fakülte Yayınevi, Isparta 2000.

BAŞ, Eyüp, **İslâm Kurumları Tarihi**, Grafiker Yayınları, Ankara 2013.

BİLDEK, Eda, **1453 Fetih**, Mola Kitap, Konya 2012.

BURSEVİ, İsmail Hakkı, **Silsile-i Celvetiyye**, Haydarpaşa Hastanesi Matbaası, İstanbul 1291.

ÇELEBİ, Asaf Halet, **Mevlâna ve Mevlevilik**, Hece Yayınları, Ankara 2015.

GÖLPINARLI, Abdülbaki, **Mevlana'dan sonra Mevlevilik**, İnkılap Kitapevi, İstanbul 1953.

GÖLPINARLI, Abdülbaki, **Melâmîlik ve Melâmîler**, Gri Yayıncılık,İstanbul 1992.

GÖLPINARLI, Abdülbaki, **Mevlana'dan Sonra Mevlevîlik**, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2006.

GÜNDÜZ, İrfan, **Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri**, Seha Neşriyat, İstanbul 1989.

GÜNDÜZ, İrfan, **Tarikat Sisileleri**, Enderun Kitapevi, İstanbul 1995.

İNALCIK, Halil, **Osman Bey**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.33, İstanbul 2007.

İZ, Mahir, **Tasavvuf Mahiyeti,Büyükleri ve Tarikatler**, Türdav Yayınları, İstanbul 2000.

İZETİ, Metin, **Balkanlar'da Tasavvuf**, İnsan Yayınları, İstanbul 2014.

KARA, Mustafa, **Tekkeler ve Zaviyeler**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1980

KARA, Mustafa, **Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar**, Sır Yayınları, Bursa 2003.

KAZICI, Ziya, **Osmanlı Vakıf Medeniyeti**, Bilge Yayınları,İstanbul 2003.

KAZICI, Ziya,**Osmanlı'da Eğitim Öğretim**, Bilge Yayınları, İstanbul 2004.

KEMAL, Namık, **Evrak-ı Perişan**, Ahmet Mithat Matbaası, İstanbul 1873.

KILIÇ, Mehmet Erol, **Sufi ve Şiir-Osmanlı Tasavvuf Şiiri'nin Poetikası**, İnsan Yayınları, İstanbul 2004.

KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1976.

KÖSE, Fatih, **İstanbul Halvetî Tekkeleri**,M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2012.

MISIROĞLU, Kadir ,**Osmanlı Tarihi**,İstanbul: Sebil Yayınevi,C.1,İstanbul 2013.

OCAK, Ahmet Yaşar, **Bektâşîlik**, TDV İslâm Ansiklopedisi,C.5,İstanbul 1992.

OCAK, Ahmet Yaşar, **Osmanlı Tolumunda Zındıklar ve Mülhidler**, Timaş Yayınları, İstanbul 1998.

ÖNGÖREN, Reşat, **Osmanlı Türkiyesi'nde Tarikatlar**, İsam Yayınları, İstanbul 2015.

ÖNGÖREN,Reşat,**Osmanlılarda Tasavvuf Anadolu'da Sûfîler**,İz Yayıncılık,İstanbul 2000.

PAKALIN, Mehmet Zeki,**Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**,Milli Eğitim Basımevi, C.2,İstanbul 1993.

SAYAR, Kemal, **Sufi Psikolojisi**, Yay Basımevi, İstanbul 2016.

SOYLU, Nazım, **Hacı Bektaş-ı Veli**, Armada Yayınları, Ankara 2016.

SÜREYYA, Mehmed,**Sicill-i Osmânî**,İstanbul: Sebil Yayınevi, C.4,İstanbul 1306.

ŞAHİN, Haşim, **Osmanlı Devleti Kuruluş Döneminde Dini Zümreler** (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi), İstanbul 2007.

ŞEKER, Fatih Mehmet, **Osmanlı İslâm Tasavvuru**,Dergah Yayınları,İstanbul 2015.

ŞİMŞİRGİL, Ahmet,**Kayı-X Osmanlı Tarihi: II. Abdülhamid Han**,Timaş Yayınları, İstanbul 2018.

TAHİR, Bursalı Mehmet,**Osmanlı Müellifleri**,Türkiye Bilimler Akademisi,C.1, Ankara 2016.

TANMAN, Mehmet Baha,**Emir Buhari Tekkesi**,Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,C.1,Ankara 1992

TAŞKÖPRÜZADE, İsamüddin Ahmed,**eş-Şekaikun-Numaniyye fi 'Ulemai'd-Devleti'l-Osmaniyye**,Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Edirneli Mehmet Mecdi Efendi (Çev.),C.38, İstanbul 2010

TİRYAKİOĞLU, Okay, Yavuz, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

TOP, Hüseyin,**Mevlevî Usul ve Adabı**,Ötüken Yayınevi,İstanbul 2001.

TOPBAŞ, Osman Nuri,**Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı**,Erkam Yayınları, İstanbul 2013.

TURAN,Osman,**TürkCihanHâkimiyetiMefkûresi Tarihi**,Ötüken Neşriyat,İstanbul 2020.

ULUÇAY, Mustafa Çağatay,**Tarih Ansiklopedisi**,Bateş Yayınları,İstanbul 1995.

ULUDAĞ, Süleyman,**Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler**,Türk Tarih Kurumu, İstanbul 2014.

ÜNAL, Tahsin, **Osmanlı'nın Fazilet Mücadelesi**,Nur Yayınları,Ankara 1975.

VONHAMME,Josej,**Devlet-iOsmâniye Târihi**,Geteon Bedrasyan Matbaası,Mehmet Ata (Çev.),C.1,İstanbul 1329.

YILMAZ, Hasan Kamil, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**,Ensar Neşriyat,İstanbul 2015.

YILMAZ, Hasan Kamil,**Osmanlı'nın Manevi Mimarları**,Akçağ Yayınları,Ankara 2012.

YILMAZ,Necdet,**Osmanlı Toplumunda Tasavvuf**,Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları,İstanbul 2001.

YILMAZ, Ömer,**Edirne Müftüsü Mehmed Fevzi Efendi, Hayatı, Eserleri, ve Tasavvuf Anlayışı,**Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,Ankara 2008.

YILMAZ, Ömer,**Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar**,Akçağ Yayınları,Ankara 2015.

YILMAZ, Ömer,**Osmanlı Devleti'nde Padişah-Sufi İlişkileri**,Akçağ Yayınları,Ankara 2019.

YURT, Ali İhsan,**Fatih Sultan Mehmed Han'ın Hocası Akşemseddin**,Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1972

YÜCER, Hür Mahmet,**Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)**,İnsan Yayınları, İstanbul 2003.

YÜCER, Hür Mahmut, **Sa'diyye**, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 35, İstanbul 2008.